

Hillevi Furtenbach

Glömskans
svarta snö

ISBN 978-91-87771-12-5

TITEL: GLÖMSKANS SVARTA SNÖ

Copyright © 2018 Hillevi Furtenbach.

Första upplaga utgiven av Alhambra, 2018.

Ingressdikter av Bo Carpelan.

Omslagsfoto och författarbild av Leonard Eek.

Tryckning, Lasertryck AB, 2018.

*Ständigt samma landsflykt
samma längtan till hemmet
samma blödande rötter
i födelsejord.*

*Tack Elisabet Saxholm, som fanns på biblioteket i Ydre,
Elsmari Larsson och Kicki Samuelsson, vilka är kvar,
för all sakkunnig, vänlig och tålmodig hjälpsamhet
under Glömskans inkubationstid.*

H F

1

*All denna längtan
som driver mig
bort och åter tillbaka
till minnets stränder.*

Jag är född vid havet. Under mina första somrar vaggades jag till sömns av Finska vikens vågor, där jag låg i hängmattan och studerade tallarnas gungande toppar. Som nålspretiga mörkgröna moln avtecknades de mot barndomshimlens ständiga blå. Sövande vågor kluckade mot strandstenar av röd granit och sögs upp av sanden. Tallarna doftade barr och kåda, havets salta blandades med tång och blommande gräslök. Stjärnformade chockrosa små blomster överraskade i förvuxet strandgräs bland stenar med fötter i vattnet. Landfluten knöltång gömde på blåskimrande snäckor.

Strändernas milsvida ödslighet utforskade jag senare när vilotider i hängmattan var förbi. Jag vandrade längs stränder mellan skog och hav, fann gömda vikar med bländvita näckrosor med vaxade blad i dysvart vatten. I en trång inbuktning stötte jag på något skrämmande monstruöst och stort, en illaluktande ilandfluten förruttnad säl. Hela somrarna blommade vildrosen med rötter ingrävda i sanden. Ormstora ödlor dåsade i sin skogsgömma i solen.

Ingen trodde mig när jag berättade om ödlorna. De höll till vid källan som porlade upp i skogsglántan nedanför åsen där de första smultronen mognade vid högsommartid. Jag rodde ensam över viken till andra sidan där stränderna låg lika öde som hos mig. Barndomens somrar sträcktes ut mot havshorizonten bortom vilken solen försvann en kort stund var natt. Skogen var oändlig, djup och outforskad, vänlig om dagen, skrämmande i nattskuggornas spel. Dit ut i skogen flydde mitt lamm en sommar, fastnade i taggig buske och bars hem på natten av männen som fann det. Kvar hos mig finns rädslan och ångesten för det försvarslöst bråkande lilla lammet i skogens farofyllda mörker. Är det ett minne av något som verkligen hänt eller är det minnet av en dröm?

Min uppväxttid är delad itu. Frihetens sommarvärld var otillgänglig under begränsningarnas vintertid.

2

*Havet, lugnt och drömmande
och där under
själarnas undervattengrund.*

En vintervärldens begränsning var timmarna i barnträdgården, där små flickor sydde korsstyggn och pojkarna flätade granna små mattor av glänsande smala och styva pappersband. En morgon såg jag min ihopdragna korsstyggnssömnad inslängd på den vita kakelugnshyllan. Jag visste att jag misslyckats redan innan fröken förklarade att jag skulle fläta band tillsammans med pojkar och de mindre barnen. Jag var fem år gammal och mitt misslyckande gick mig djupt till sinnes, men uppvägdes till en del av skönheten i de färgstarka glansiga banden jag flätade. Min kusin klarade sömnaden, hon sydde sina små blå korsstyggn på det vita väffeltyget utan att dra tråden så hårt att tyget fick vingar som mitt första handarbetsförsök. Hon var innanför den krets av duktiga flickor där jag hamnat utanför. Det var inte med de flickorna jag lekte efter barnträdgårdstimmarna. Min bästa vän var kvarterets vildaste pojke. Han klättrade uppför höghusets brandstege, balanserade på huskanten och ropade hej åt den skräckslagna gårdskarlen, som förstummad och fastfrusen gapade uppåt

mot det våghalsiga barnet. De andra små flickorna frågade mig: "Hur kan du leka med Risto som är så hemsk?"

Ristos far var sjökaptan. Han seglade på den vilda linjen och var borta hemifrån i långa tider. Då var det lugnt och fridfullt, doften av kaffe och nybakade bullar spred sig i stillheten och vi lekte under köksbordet omslutna av bordduksgardiner. Stillheten splittrades när kaptanen vände hem från färderna på världshaven. Under korta intensiva hemperioder gav han sin son den sjömansuppfostran han ansåg krävdes för att göra sonen till en duglig sjöman. Hans uppfostringsmetoder bar bitter frukt. Min vän Risto blev kvarterets skräck och rädd för ingen. Vi var glada när kaptanen for till sjöss igen och lugnet återinträdde i det hemmet.

Min kusin som gick i samma barnträdgård som jag och kunde sy korsstygn hade fått förtroendet att följa mig hem därifrån, när varken farmor eller hemhjälpn hade tid att hämta mig. Ensam fick jag inte gå genom staden hade min ängslande far bestämt. Barnträdgården låg vid Ryska parken långt från mitt hem.

Ibland fick jag vänta på henne, kusinen, medan hon stannade till hos sin pianolärarinna för en lektion. Min kusin förbjöd mig att komma med in. Otålmodig satt jag på trappan utanför dörren och hörde hur hon klinkade på den avskyvärda Für Elise. Om och om igen hackade hon sig fram genom tongångarna och aldrig tog lektionen slut. Jag satt kvar på trappan och väntade. Hur jag ensam skulle gå för att komma hem visste jag inte eller kanske vågade jag inte trotsa förbudet att ensam bege mig hemåt. Väntetiden på min pianoklinkande kusin kändes olidligt och oöverkomligt lång.

Men en gång är jag på hemväg med en annan flicka än min kusin. En okänd flicka vill visa mig något. Hon för mig till ett rödmålat skjul i Ryska parken. Försiktigt går vi uppför den låga trappan till dörren som är låst med ett stort hänglås. Genom en springa mellan dörrens bräder kikar vi in i skjulet. Det jag ser skrämmer mig. Därinne sitter förfärliga, långhåriga, grånande män på rad, tätt intill varandra, fjättrade i bojor. Orörliga stirrar de på väggen framför sig i det trånga utrymmet, förstelnade, vanvårdade, eländiga. De är ryska krigsfångar eller kanske farliga förbrytare, fastkedjade. De ser oss inte. Solen lyser i parken, de stora lönnarna skuggar. Inne i skjulet är det kallt, fångarna, de olyckliga utan hopp, är blåfrusna. Hur kan det vara kallt inne i skjulet och solvarmt ute? Kan det ha varit en dröm eller såg jag verkligen fångar i ett skjul i Ryska parken? Kanske var det en dröm, men det känns som verklighet.

Minnet rumsterar om i verklighet och dröm. Drömmen om de fjättrade männen i Ryska parken består av kontraster och paradoxer. Det är vinterkallt inne i skjulet och sommarvarmt utanför. Jag följer med en okänd flicka, jag som alltid gick hem från barnträdgården med min kusin. Männen är fängslade inne i skjulet, jag ser deras bojor, medan den okända flickan och jag står utanför i frihet. De vuxna betraktas, de sitter med oseende ögon och stirrar på en vägg där ingenting finns att se. Barnen utanför är betraktare.

Det kan ha varit en dröm, men det känns som verklighet.

3

Ibland grips jag av samma skräck för verkligheten som den som Federico Garcia Lorca gestaltar i diktsviten om tjurfäk-tarens död. Que no quiero verla! Jag vill inte se det. Lorca vill inte se sin väns blod på arenans sand. Be mig inte se det, bönfaller han. Lorca vill inte ställas inför det obevekliga faktum att hans vän Ignacio Sanches Mejias dödats av en tjur i arenan klockan fem på eftermiddagen, exakt klockan fem på eftermiddagen. Budet bärs genom staden av pojken som springer genom söndagsstilla tomma gator med ett fladdrande tygstycke i vitt. Den strålande toreron, den modige från Andalusien har mött sin död klockan fem på eftermiddagen, exakt klockan fem på eftermiddagen då tjuren ensam triumferar och arenans sand färgas röd. Som solar bränner såren efter tjurens horn och alla klockor visar fem.

Samma skräck, Federico Lorcas skräck, griper tag i mig ibland när jag snökallssvettig med ett ryck vaknar upp från gränslandet mellan sömn och vaka just innan sömnens dvala för mig bort till omedvetenhetens glömska. Det är det försvarslösa ögonblick då vakenvärlden lossar sitt grepp och jag håller på att glida in i sömnen. Just i det ögonblicket kan skräcken slå till. Hjärtat bankar och lugnar sig först när jag i vardagsmedvetandets klara ljus ser att lampan är tänd och att nattens mörker inte gömmer något monster. Nu vet jag att bilderna som blixtrar till vid insomnandet när

jag befinner mig mellan vaka och sömn kallas hypnagoga hallucinationer, men det hjälper inte att veta när kroppen skriker: Jag vill inte se det! Jag vill inte tappa greppet om den kända vardagsverkligheten.

Hur det kommer sig att det ögonblicket, insomnandets ögonblick, är så svårt för mig, vet jag inte. Kanske hänger det ihop med min första tid i livet, en tid jag hört berättas om men inte själv kan minnas. Kanske är min första tid präglad av den ångest och den skräck som tjutande sirener och bombkrevader medför, med plötsliga uppryckningar i natten, flykt in i bombskyddsmörker. Hastigt blev jag instoppad i en sovsäck av röd sammet, invändigt klädd med fårskinn, panikburen till skyddet under jord. Jag har inte egna hågkomster av mörker eller av farmors och mors oro, när min far, på kort permission från fronten, aldrig dyker upp i bombskyddet. När faran över signaleras och de tar sig upp ur skyddet finner de honom till sin lättnad i hemmet. Huset har klarat sig också denna gång. Kanske är han krigstrött och kunde inte förmå sig att hasta iväg eller också är förklaringen den han ger till att inte ha sökt skydd – han kunde inte hitta sin kam och att okammad gå ut bland folk var otänkbart för min far.

Familjen, min farmor, min mor och jag, lämnade den bombhotade staden och fick skydd på landet. Hos gamla Kessu-Kalle fick vi en fristad. Han odlar tobak bakom husknuten och röken gömmer hans ansikte och gråbuskiga ögonbryn. Jag sitter i Kessu-Kalles famn och tycker att han luktar gott. Tobaken doftar lika gott som Hobbel-bobbel, ägg vispat med socker, smakar.

Kanske kom flytten till landet efter en fullträff på farmors hus. Hon stod vid fönstret när bomben föll och som en få-

gel flög hon ut buren på tryckvågens vingar. Hon räddades till livet för att sörja den av sina unga söner vars liv blev kvar på Karelska näset. Som så många andra vilar han under hjältegravens svarta marmor. Varje vår finns vi där vid hjältegravarna, farmor och jag. Vi planterar sammetsmjuka penséer i mörkblått och guld. Den unga farbrodern, vi hann aldrig ses, dyker upp i mitt minne i sällskap med två vita lurviga hundar och dockan Ulla-Bella, som det sägs att jag fick av honom som dog innan jag föddes. Farmor talar inte om sin sorg, hon talar inte om sin son, nej, hon berättar om de två hundarna som sökt sig till kyrkans skydd. Därinne tillbringar de kriget, hundarna, och kommer oskadda ut när kriget är över, säger farmor när vi planterar sammetsögda penséer på sonens grav.

De vita lurviga hundarna, sammetsmjuka penséer i indigo och gult, binds i mitt sinne samman med minnet av ett par solglasögon med brandgula skalmar. Jag sitter i barnvagnen, det snöar, jag känner vätan på min kind men kan inte se snöflingorna genom de mörka glasen. Jag vägrar gå ut utan mina solglasögon. I vinterns snöyra väntar jag på våren.

Farmor berättar om vita lurviga hundar, men det är en stor svart korthårig hund som faller ner från väggen i insomningsögonblicket. Jag spritter till, skräcken griper tag i mig. Som barn visste jag inte att bilderna som blixtrar förbi just innan man somnar kallas för hypnagoga hallucinationer. Som vuxen vet jag det, men vad hjälper det att veta när hela kroppen skriker: Jag vill inte se det! Jag vet inte vad det är som skrämmer mig, men vad det än är värjer jag mig för detta okända i en svart hunds fallande skepnad.

4

*Där, genom skogen
bland ljusfläckiga stammar
en stig som för dig,
öppnar ögat
för havet.*

Den kulturkrets man lever i ristar in sina mönster hos barnet. Outplånliga grundmönster färgar tillvaron, kanske möjliga att ändra på om de finner en väg upp till medvetandegradnivån. Lager på lager flätas minnesbilderna samman, bakas ihop, blir till ett sammelsurium som psyket strävar efter att reda ut så omvärlden blir begriplig.

Som barn ifrågasätter man inte det omedvetnas gåvor, som barn tar man emot dem med självklarhet och utan försök till rationalisering. Drömmar och lek, allt spirar upp ur det omedvetnas aldrig sinande källa.

Medan min vintervärld befolkades av vuxna var de kuriöst frånvarande under barndomssomrarna. Visst fanns de där, men någonstans i bakgrunden. De vuxna blev aldrig lika verkliga som skogens träd och havets vågor, fågelkvitter i stilla morgon, solvarma stenar och kyla i skuggan, vinden som långsamt vaknade och förvandlade en spegelblank yta till kluckande vågor och ibland, vilken lycka, till vitt

skum mellan våta strandstenar. Att jaga skummet och se det luftburet försvinna var ett nöje. Naturen var sommarens verklighet, de vuxna endast skuggestalter i sommarvärldens motljus.

En gestalt lösgör sig från skuggorna. Det är en krigsskadad, haltande varelse, en sprängämnesexpert, min fars soldatkamrat från kriget. Två gånger hade han sårats, två gånger överlevt. Kulor hade grävt gropar i hans tinning och hans kind, en granat skadat hans ben vid frontens främsta linje varifrån han sårad släpats i trygghet av kamrater, kanske av min far, jag vet det inte. Krigshistorierna avhandlades endast i bastun bland män som varit med.

Atte tillbringade veckor hos oss på landet, sprängde stora stenar och sov ibland på stranden på en bädd av granris, inlindad i en grov soldatfilt. Han visade oss barn hur man borrar hål i granit, fyller det med dynamit, drar en stubintråd och tänder den. Han tänder tråden, ropar en varning. Det är tecknet att vi ska springa allt vad tygen håller och kasta oss ner bakom ett skydd, en annan ännu osprängd stor sten ett stycke ifrån den som strax blir sprängd i bitar. Som en kvast flyger stenstycken upp mot himlen, marken skakar till och dånet ekar mellan bergen. Atte linkar fram till förödelsen som dynamiten framkallat och vi kravlar oss upp från gömstället. Ibland slocknar stubinen på den långsamma vägen mot krutet och oförväget haltar Atte fram och tänder den på nytt. Vi ligger kvar tills vi får lov att krypa fram igen. Andra lärdomar lade vi också på minnet, lärdomar som förmedlades med otydlig röst på grund av kulhålet i kinden. Före en strid, undervisar han oss, mig och min bror, ska man aldrig äta. Man kan röka en cigarett, men aldrig, aldrig äta. Blir man sårad i magen är det mind-

re risk för infektioner om inälvorna är tomma. Vi lägger alla lärdomar på minnet.

- Hon blir så förvildad om somrarna, säger tanterna om mig. Tanterna var fastrar och släktingar, äldre kvinnor, och även de försökte uppfostra mig och delge mig sin levnadsvisdom under vintrarnas kafferep i vardagsrummet. Ljuset är eftermiddagstrött och de sitter på mörkröda sammetsklädda stolar nästan fastvuxna, omöjliga att förflytta. Kaffekopparnas kant av guld blänker till när de i små nätta klunkar dricker sitt kaffe. Man ska aldrig säga emot herrar, undervisar de mig. Det tycker inte herrar om. När herrar, som ibland fanns med i sällskapet har gått sin väg, då där emot kan man säga vad man tycker och tänker. Och det gör tanterna.

Artigt lyssnar de till vad herrar har att förtälja. En kaffe-stund har fastnat i mitt minne kanske för att jag insåg att inte heller tanterna var främmande för den verklighet vi lever i trots att de ofta valde att bortse från den. En äldre herre, bankdirektör, berättar livligt om de vackra kvinnorna han beundrat någonstans i St. Petersburg, var har jag glömt. Jag minns hur uppmärksamt tanterna lyssnade till hans hågkomster. När han gått konstaterade någon av dem torrt: På det stället fanns det bara lättfärdigt kvinnfolk. De vackra kvinnorna fanns i . . . ” och hon nämner stället de förnäma, vackra och ärbara kvinnorna i St. Petersburg brukade frekventera. Och alla tanterna skrattar gott åt bankdirektörens illusioner.

Från samma år som jag drömmer om de fångna männen minns jag en annan dröm, en vinterdröm. Jag har fått nya

skridskor, kanske i julklapp. Tjockt påbyltad tillbringar jag timmar på isen i sträng vinterkyla. Fåfängt försöker jag lära mig att åka skridskor. Anklarna viker sig inåt och utåt, utan styrsel far jag framåt, snubblar och faller, utan balans halkar jag bakåt, faller igen. Jag fryser om tårna, jag fryser om fingrarna men vill inte ge upp. Vinterskymningen faller, blå skuggor över snö och knölig is. Modfälld beger jag mig hemåt. I mitt minne är jag ensam, kanske låg skridskobanan så nära hemmet att jag lämnats ensam med min skridskoträning, kanske någon barnflicka stod vid kanten av isbanan och frös. Men i mitt minne är jag ensam.

På natten drömmer jag att jag kan åka skridskor. I drömmen vet jag hur man gör. Känslan av fartens fröjd finns kvar när jag vaknar och jag kan inte fort nog bege mig till skridskobanan nu när jag vet hur man åker. Jag åker skridskor, faller ibland, men plöjer glädjefylld över isen från kant till kant. Tyngdlöshet och fart framkallar hos mig en vild glädje, samma obändiga glädje som stormar vid havet, som åskväder när blixterna skär igenom mörkret och åskdundret dånar mellan bergen. Då sprängs gränser och jag är fri!

5

*Spåren i daggfriskt gräs:
här gick någon, sökte dig,
fann dig inte.*

Under barndomsåren var det ofta svårt för mig att hålla isär dröm och verklighet. De blandades ihop i min vakna tillvaro. Nattens känsla av verklighet och här och nu i drömmen följde med i dagens stämning och nattens dröm kunde bli till ett minne av något som verkligen inträffat. En osäkerhet blev följd, vad var ett minne av verklighet och vad var minnet av en dröm? Även nu flätar minnet ihop drömbilder, hågkomster, föreställningar, fantasier och verklighetsupplevelser. Jag drömmer ofta om städer, städer där jag levt och bott, städer jag besökt, men de ser helt annorlunda ut i mina drömmar än i verkligheten. Ibland drömmer jag om städer där jag aldrig varit.

En av mina barndomsstäder såväl i dröm som i verklighet är Lovisa, den lilla staden vid Finska viken, som jag ofta besökte. I mitt minne blommar alltid syrenerna.

”Det var syrentider nu. Hela staden hade gömt sig bakom vitt och violett, tung och söt låg doften och böljade i luften. Svalorna pilade härs och tvärs över de röda taken, på var vindflöjel satt en och krivitschade gällt; de hade ingen rast. Men människorna sutto så stilla i sina trädgårdar.”

Orden tillhör författaren Runar Schildt, som föddes år 1888 och var samtida med Kafka. Han tillbringade sina somrar i sin mormors hembygd i Lovisatrakten. Han beskriver staden där syrenerna blommar i sin novell ”Regnbågen”.

Under sin bröllopsresa till Prag i juni 1914 strax innan det första världskriget bryter ut tangerar hans liv Kafkas. Han skriver om det korta mötet på sin skirsköna prosa, en blandning av svärmod och lycka.

”Jag hoppas att också ni en gång skall komma till Prag, en kväll i juni när akaciorna blomma. De droppa sin doftande snö över gatorna och husen och floden, de lägga sina vita drivor för er fot, och i ert hår skall det fastna några darande kronblad. Ni skall stanna på Karlsbrücke just på den plats där trettioåriga krigets sista stormvågor slogo ihop. Där hör ni Moldaus mumlande brus mellan bropelarna, där vattnet går svart med ringlande strimlor av skum.

En svag dimma stiger upp och blandar sig med skymningen som sveper stränderna i allt tätare flor och bäddar in dem i sammetsmjuka skuggor. Månen stiger över Hadschin och kyrkornas torn, över ghettot och gränderna med de underliga namnen. Så tyst är det omkring er att ni kan höra stenarna tala, tills plötsligt en människas steg eka, och en gestalt med mörkt ansikte med intensivt inträngande blick som möter era ögon, skyndar förbi och försvinner bort i mörkret. Och samtidigt med den lycka ni känner i denna natt skall ni nu möta tanken på förintelsen. Inte som en svärmodig stämning, en fjärran aning, en doft, utan möta den som ni mötte den främling vars ekande steg ni ännu kan höra.”

Stämningen, känsloladdningen i den schildtska prosan är samma som i min barndoms Lovisa i mitt minne där dröm och verklighet blandas ihop. Ett barn, en flicka, sitter i ett litet lusthus i stillhet och tystnad, en ensam flicka i sommarvärme och grönskans djupa skugga. Syrenerna blommar och minnet av flickan är som ett fotografi, en stillbild, utklippt ur alla sammanhang. Hon sitter där i ensamhet och tystnad, men i en ensamhet utan saknad.

Det minnet är kopplat till en dröm om en föräldralös flicka. I drömmen förs hon till ett hem, men hon försvinner därifrån. Ingen letar efter henne. Jag vaknar ur drömmen med en sorg över att ingen ville leta efter flickan. Hon är en gestalt som försvinner, någon som förloras. Drömmens flicka påminner mig om den som ensam satt i ett lusthus i den djupa skuggan av blommande syrener en vindstilla sommardag i Lovisa.

- Blommar syrenerna redan? frågar min mor som orörlig och förlamad ligger i vintermörkret och inte längre minns någonting annat än sin längtan efter de syrener som varje försommar blommar kring hennes hus.

6

*Människorna
i sina sömndjup
hjälpöst irrande.*

Under min uppväxt hade jag två fäder, min far och min 'kulturella' far. Med den ena talade jag finska, svenska med den andra. Med den ena fiskade jag abborrar i tidiga sommarmornars soluppgång när havet ännu sov, med den andra satt jag på serveringen mellan Esplanaderna och åt glass och jordgubbar. Bägge levde delvis i det förgångna, den ena sökte ångestfylld nycklar till nuet, den andra var tillfreds med sina minnen.

En natt, en av de ljuvliga försommarnätterna innan sommaren kommit på allvar, tog min far hela den ungerska orkestern från Kapellet med ut till Skatudden. Rummen innanför de tjocka stenväggarna fylldes med virtuosa improvisationer, rytmers oväntade växlingar, våldsamma utbrott av glädje som övergår i sorg och vemodig klagan. Vargtimarna försvinner, musiken fortsätter tills solen står högt på himlen och spårvagnarna gnisslar de morgontidiga till arbetet.

Bägge mina fäder älskade smöriga ryska romanser. 'Snövit akacia' blommar ständigt i natten och 'doften med

vindarna gå'. Ingenting är så bedårande som 'Svarta ögon' och ingenting är lika farligt. En kringvandrande, skönsjungande pojke, själfull och mörk, har ibland vägarna förbi. Hos oss stannar han alltid till. Oftare är det en landsflyktig ungersk baron som står för musiken och som med fingrar som prinskorvar trakterar pianotangenterna. Saknadens sötma, det ljuvliga som förlorats, tillvarons smärtsamma lycka blandas med doften av kvällsté, honung och citron, drycken från två världar, nuets och det förgångnas, med minnen från det för alltid förlorade.

Femmans spårvagn har sin slutstation runt hörnet. En tung dörr av ek och svarta järnbeslag leder in i jugendhuset med de tjocka stenväggarna som hindrar omvärlden att tränga in. Att stiga in i det huset, gå uppför trapporna med ekande steg är att grensla nuet och det förgångna, att gå in i en hemtam dubbelhet.

Jag gjorde samma bedrift som min far när jag en gång i Kaustby såg och hörde en ensam man spela och sjunga på det folktomma torget i vargtimmens spöklika vita sommarljus. Oh, Romale . . . klagade han ut sitt vemod. Vi stannade till mitt sällskap och jag och lyssnade. Vi var de enda på platsen och som den gentleman han var, musikern, en av dem som uppträdde på festivalen, ville han bjuda mig och min väninna på en öl, något fullständigt ogenomförbart klockan tre en sommarnatt i en liten österbottnisk by.

- Åh, sade han, musikern som ensam spelat på den öde platsen, vore detta Paris skulle det inte vara något problem att bjuda någon på en öl!

Men vi var inte i Paris utan fortfarande i Kaustby och spelmannen undrade om bussarna ännu gick. Ensemblen

var inkvarterad utanför själva byn. Nej, inte heller bussarna gick vid den tiden på dygnet så jag erbjöd mig att köra honom till hans nattkvarter. Han bad oss vänta ett ögonblick och inom kort var resten av ensemblen samlad. Alla skulle hem men undrade fortfarande om de inte kunde bjuda oss på en öl. Jag föreslog att vi skulle nöja oss med det kaffe min väninna och jag kunde erbjuda och därefter kunde jag köra dem till deras nattlogi. Förslaget antogs, vi åkte iväg med bilen fylld av musiker och sång, takluckan öppen. Väl framme på lantbruksskolan, vår inkvartering under festivalen, kokade vi kaffe till musik och sång tills helt oväntat en dörr öppnas och en kvinna i lång nattsärk med utsläppt hår stegar fram. Ilsket och förgrymmat förkunnar hon i den plötsliga tystnaden: "Vi försöker faktiskt sova här!". Vi visste inte att det fanns andra gäster inkvarterade i lokalen när min väninna dramaturgen och jag drog iväg med musikensembeln till småtimmarnas kafferep.

- Problem? undrade musikerna bekymrat.

- Inga problem! svarade jag i gästfrihetens namn och bjöd på kaffe och cigarr innan jag körde dem alla till inkvartering och nattro i sommarnattens vita gryning.

Varje vecka går jag till mina musiklektioner fylld av toner. Plikttroget övar jag skalor och etyder och efter dem belöningen, musikmelodier som uttrycker känslor som inte kan kläs i ord. Ensamheten är frånvaron av närstående vuxen. Den började när min far reste iväg och min farmor dog. Visserligen återvände min far, men han var förändrad efter sin långa frånvaro. Vi hittade aldrig tillbaka till varandra. Borta var den tid då jag dansade ungerska danser med fladdrande

band och en lekfull far som klumpigt härmade mig i dansens rörelser. De enda vuxna som fanns i min närhet var de unga flickor som avlöste varandra som hembiträden ända fram till dess Anni gjorde sitt fältmarskalkintåg. Det var hon som lotsade mig genom tonåren och tillsammans drack vi fredagens eftermiddagskaffe med nybakat bröd. Hon godkände mig som kaffekokerska, annars skulle vi barn hålla oss borta från köket. Det var Anni som höll ordning i hemmet.

- Jag har redan tvättat ugnen, påpekade min mor för henne en gång.

- Jo, frun har tvättat och nu tvättar jag! svarade Anni. Hennes ord är lag.

Med undantag av fredagarnas kaffekokning fick jag tillbringa eftermiddagarna ifred, spela eller lyssna till Månskenssonaten med Van Cliburn, vinnaren av internationella Tjajkovskijtävlingen i Moskva. För att i någon mån återupp-
rätta sitt rykte som ett fredsälskande och kultiverat land utlyser Sovjetunionen en Tjajkovskijtävling, som ska äga rum två år efter den brutala invasionen av Ungern. Den internationellt kände Dimitrij Sjostakovitj utnämns till ordförande för tävlingens organisationskommitté. Från högsta ort kommer beskedet till organisationskommittén att sovjetiska musiker måste vinna alla förstapriser i tävlingen. Deltagande musiker drillas som kosmonauter. Allt utvecklas enligt planerna under tävlingens gång fram till dess att den unge amerikanen Van Cliburn med sin vilda hårman stiger fram ur ingenstans och spelar Månskenssonaten med sådan inlevelse, sådan känslighet, sådan nerv att han vinner första pris för sitt laddade och mästerliga framförande. Jag lyssnar på Månskenssonaten och beundrar bilden av

Van Cliburn vid flygeln på skivomslaget medan dammet dansar bland sammetsmöbler i eftermiddagssolens snedställda strålar.

Jag drömmer auditiva drömmar, jag drömmer om musik. I musiken kan känslor uttryckas som inte kan eller får uttryckas på något annat sätt som den sorg som var min efter farmors död. Jag grät så mycket på hennes begravning att min mor skickade hem mig från trakteringen efter gravsättningen. Jag förstod att jag var till besvär med min hejdlösa gråt, men kunde inte hejda tårflödet i en sorg för stor att härbärgeras. Den hemhjälp vi hade då fick föra bort mig därifrån, bort från de andra, från människosorlet till hemmets ensamhet och tystnad, till en av sorg genomsyrad sömn.

Efter några år tröstades jag av de Requiem orkestern jag tillhörde spelade i kyrkor under påsken. Min svarta långärmade klänning var av siden, marskvällarna genomskinliga som stelnat vatten, himlen oändlig. I Requiem finns sorgen och där finns trösten. Fauré, Verdi, Mozart, hos dem alla finns sorgen och hos dem alla finns trösten.

Under lunchtimmen då jag gick hem, jag bodde nära skolan, spelar Sandor Lakatos i den finska radion, den rumänska näktergalen drillar i hans suveräna violin. Jag drömmer auditiva drömmar och i mina mardrömmar befinner jag mig i okända trakter och går omkring bland folk jag inte känner. De har slagit läger under lummiga träd. Någon letar efter mig, min lilla blonda dotter är borta, försvunnen bland de mörka människorna. Hon letar efter mig, jag ser henne inte och drar vidare med de mörka. Min dotter hittar mig inte, hon blir kvar i parken, är borta, försvunnen. Ett

annat förlorat flicka barn gråter ensam i ett ödsligt rum och jag går förbi på vägen stretande i mitt livs uppförsbacke. Ensam barn följde mig länge i mina drömmar.

Jag hör musik i mina drömmar, fortfarande drömmer jag musik, inte varje natt men ofta. Ibland är musiken bara som en bakgrundsslinga i en hiss på ett tillfälligt hotell. Ibland är den i förgrunden och kan utgöra själva drömmen som när en rödhårig trädgårdsmästare sjunger flera verser av Internationalen men med nya ord. Tyvärr är orden glömda när jag vaknar, bara melodin är kvar tillsammans med bilden av den sjungande storväxte trädgårdsmästaren.

Efter skoltiden och studieåren övergav jag musiken men musiken övergav aldrig mig.

7

*Vem inbjöd dig om inte du själv
till denna lyckans himmel,
välvd över skräckens hav
och allt samtidigt brinnande.*

Barndomsdrömmen om fjättrade inlåsta män, förbrytare, olyckliga, ändrades under ungdomsåren till mardrömmar om beväpnade soldater, som hotar mig, drömmaren. De letar efter mig, finner mig aldrig. De försöker komma in i mitt hus. Jag låser dörrar, stänger fönster, gömmer mig. Alltid samma hot, inkräktarhot, som jag skyddar mig mot genom att stänga in mig. Från barndomsdrömmens betraktare av fångar har jag förvandlats till en skyddsökande, en jagad. Det är uppväxttidens återkommande mardröm när barndomens sommarparadis redan är förlorat.

Det främlingskap och den ensamhet som kom till uttryck i inkräktardrömmar fick sin lindring förutom i musiken även i läsning av ryska klassiker. Bröderna Karamazov och Dostojevskijs smärta varvades med Krig och fred och Anna Karenina. Efter Dostojevskijs plågade människor var det en lättnad att läsa om människor från det utanförperspektiv som är Tolstojs.

Inne i den öppna spiltan står Frou-Frou färdigsadlad. Hon är en smäcker häst, fjäderspänstig, men med lite väl långa kotor.

Alexej Vronskij, Annas älskare, som ska delta i hinderritten, kastar en sista smeksam blick på den skälvande hästen innan han går ut ur stallet och till åskådarläktaren. Han håller sig med avsikt borta från societetskretsen, där han vet att också Anna befinner sig. Han vill inte distraheras före loppet. Men hans äldre bror, Alexander Vronskij, överste och flygeladjutant, en fullfjädrad hovman och vivör, finner honom. Med leende uppsyn talar han med sin bror om en mycket obehaglig sak. Han talar om för sin bror att denne har väckt anstöt hos Petersburgsocietyeten genom sin alltför allvarliga förbindelse med Karenins hustru Anna. Uppretad lämnar Alexej platsen och beger sig till tribunen för att dra sitt startnummer. I samma sinnesstämning går han sedan till stallet. Frou-Frou darerar som i feber, skelar oroligt mot Vronskij, blinkar till, skär tänder och lägger öronen bakåt när han sticker sitt finger under sadelgorden. Den är spänd och han sätter sig upp och kastar en sista blick på sina medtävlare. Men den farligaste av dem alla, Machotin på den berömda hingsten Gladiator, får han inte syn på. Frou-Frou stampar en kort stund på stallet, som om hon inte vet med vilken fot hon ska börja, sätter så av i kort fjäderspänstig trav, försöker överlista sin ryttare, kastar med huvudet. Plötsligt hör Vronskij bakom sig ljudet av en framgalopperande häst och Machotin jagar häftigt förbi honom för att irritera den nervösa Frou-Frou.

Den engelska travtränarens sista råd till Vronskij, som inte tidigare ridit det nyinköpta stoet, löd: "Förivra er inte och lägg en sak på minnet: vid hindren bör ni varken hålla in henne eller driva på henne, utan låta henne göra som hon själv vill."

Den alltför nervösa hästen försummar själva startmomentet, men jagar med lätthet förbi de flesta av de andra.

Lätt som en vind flyger Frou-Frou iväg över det första hindret. Svävande i luften får Vronskij syn på en officerskamrat, Kuzolev, liggande på marken under sin härliga häst Diana. Frou-Frou riskerar att landa rakt på Diana, men som en katt gör hon mitt i språnget en knyck med ben och rygg och landar fri från den andra hästen. Nu är det bara Machotin och Gladiator framför dem.

Hästens bog är mörk av svett där hon galopperar jämsides och förbi Gladiator. Vronskij leder loppet, det sista hindret kvarstår, en vattengrav. I sitt begär att komma så mycket som möjligt förbi de andra börjar han i kretsande rörelser arbeta med tyglarna och höja och sänka hästens huvud i takt med galoppen. Frou-Frou uppbådar sina sista krafter, hals och bog är våta, svettdroppar täcker manke, huvud och de spetsiga öronen, andedräkten är häftig och kort. Hästen flyger över vattengraven och i samma stund känner Vronskij till sin fasa att han inte följt med i hästens rytm, utan att veta hur, genom en olycklig oförlåtlig rörelse har han låtit sig falla i sadeln. Hans ställning är förändrad, något förfärligt har hänt, han rör vid marken med ena benet, hästen trycker sig tungt mot det. Han får undan benet, Frou-Frou faller rosslande på sidan, försöker krampaktigt med löddrig hals resa sig. Som en skadeskjuten fågel skälver hon vid hans fötter.

Vronskij står vacklande i smutsen med Frou-Frou rosslande framför sig, med huvudet uppåtböjt ser hon på honom. Vronskij rycker sin häst i tygeln, hon sprattlar hjälplöst till som en fångad fisk. Med av sinnesrörelse förvridet ansikte, blek och med darrande underkäke sparkar Vronskij till hästen i magen med stövelklacken och drar i tyglarna. Frou-Frou rör sig inte längre, med nosen nerborrad i marken ser

hästen på sin herre. Frou-Frou har brutit ryggraden och måste skjutas.

Anna sitter på en av läktarna till kapplöpningsbanan i den paviljong där hela den högsta societeten är församlad. Då den stora hinderritten börjar böjer hon sig fram för att se Vronskij. Hon ser hur han går fram till sin häst, sätter sig upp i sadeln, inte ett ögonblick släpper hon honom ur sikte. Hon irriteras av att höra sin mans entonigt malande röst vid sin sida, men ser oavvänt i en och samma riktning utan att ta kikaren från ögonen.

Starten går, samtalet avstannar. Anna ser bara en. Hennes ansikte är blekt, uttrycket strängt och sammanbitet. Hon sitter med tillbakahållen andedräkt med ett krampaktigt tag om solfjädern. När Kuzlov faller, det första olycksfallet som upprör alla, och Frou-Frou flyger förbi, triumferar Anna. Den hon ser på har inte störtat. Ett sorl av fasa drar genom publiken när den närmast följande officeren dödsstörtar. Men Anna märker det knappt. När Vronskij faller stönar hon högljutt, tappar fullständigt självbehärsningen, slår omkring sig som en fångad fågel. Hon lyfter sin kikare och ser bort mot stället där han störtat, men kan omöjligt urskilja något. En officer kommer med underrättelsen att ryttaren klarat sig, men hästen brutit ryggraden. Anna sätter sig hastigt ner, döljer ansiktet bakom solfjädern och kan inte hålla tillbaka sina tårar. Häftiga snyftningar skakar henne och Karenin ställer sig så att han skymmer henne. Hennes uppträdande strider mot all god ton. Anna, offer för sin lidelse för Vronskij, förmår inte upprätthålla den formalitet som etiketten kräver.

- Jag måste säga er att ni idag har betett er opassande, klandrar Karenin sin hustru när de är på hemväg.

Medan Anna följer Vronskij med blicken betraktar Karenin henne. Den förfärliga sanningen har gått upp för honom. Han har levt i förvissningen om att hans unga hustru alltid skulle komma att älska honom. Han är tillintetgjord inför möjligheten att hon kan fatta kärlek till någon annan än honom. I uppgörelsen med Anna tadar han henne för det utbrott av förtvivlan hon inte förstod att dölja ”då en viss ryttare störtade”. Han säger ingenting om den fasa som fyller honom då han ser Annas känsla för Vronskij speglas i hennes ansikte, han säger ingenting om den förtvivlan han känner. Han förebrår henne, men endast för hennes brist på förställning inför andra.

Karenin är beredd att acceptera ett bedrägligt förnekande av förhållandet med Vronskij. Men Anna förnekar ingenting och undanhåller därigenom Karenin möjligheten att låta allt fortsätta som vanligt. Han stämplar henne då som en fördärvad kvinna, utan heder, utan hjärta, utan religion. Han vill se henne lida, men hans tankar upptas av hur han själv på bästa bekvämaste sätt kan komma ur situationen. Han bedövar sina känslor för hustru och son och tillgriper maktspel. Han förvägrar hustrun möjligheten att träffa sonen.

Utstött från sin krets, föraktad och olycklig inför Vronskijs slocknande passion för henne där de lever i förvisning i utlandet, är Anna Kareninas sista utväg att kasta sig framför ett framrusande tåg. Hennes liv slutar i mörker, kyla, ylande tågvissla, skrikande bromsar och skräck.

Vronskij drar ut i krig.

Litteratur blir en tillflykt för mig, en frist från den förvirring i livet som bristande överensstämmelse mellan form och innehåll skapar. Som i musiken är det i berättelser jag vistas fri från den ångest jag bär insprängd i blodet.

8

*Hemlandet
över haven
ett sår
inom dig.*

När paradiset är förlorat och ingenting längre håller mig kvar vid barndomens och ungdomens stränder är vägen ut i världen öppen. En höst efter en sommar av Tölövikens mörkt blommande, doftande och taggiga rosor lämnar jag mina musikstudier, kapar banden och reser till London för helt andra, mera praktiskt inriktade studier. Jag följde en upptrampad stig och det råd jag fick av den av mina fäder, som själv tillbringat en del av sin skoltid i England.

Föreställningen av landet var i mitt sinne präglad av en Bournemouthmånads språkkurs med sol och Baby Cham. Badortens stränder undvek jag, förskräckt över människovimlet, van vid avskildhet och ensamma stränder som jag var. Det höstliga London var något annat än en somrig badort. I mitt minne har två år förvandlats till en tunneltid av mörker, ensamhet och kallfuktig kyla, en tid av brist på varmvatten och rågbröd. Ingenting kan dämpa min hemlängtan, den ständiga värken, känslan av övergivenhet. Exilen, den fysiska, börjar med London, den psykiska har börjat långt tidigare.

Jag landade aldrig i London. Londontiden är för mig mörker, ensamhet och tidsförskjutningar. Minnet talar om ensamhet och mörker. Ändå fanns det människor omkring mig och jag minns en doft av vårens blommor. Känslans minne och efterlämnade verklighetsminnen, brev, program, broschyrer, fotografier, passar inte ihop.

Från mörkeråren flydde jag till Rom inspirerad av den italienska kokerskan hos Richard Burtons före detta fru, som han lämnat kanske för den strålande Kleopatra, Elisabeth Taylor. Resan till Rom var en omväg, det var hem till Helsingfors jag skulle, men jag blev kvar i Rom som sedan dess aldrig släppt sitt grepp.

Tåget slamrade söderut från Victoria Station och sent en kväll var jag framme vid slutstationen i en okänd stad. Taxin från Stazione Termini stannade i stadens mörka nattliga hjärta. Inget av neonljusen vid Piccadilly Circus, inget av det dämpade trafikbruset vid Knightsbridge. Det var tyst och det var stilla när jag bankade på den stora stängda port som var ingången till min första hållplats i Rom. Att Pantheon låg om hörnet visste jag inte och inte heller att jag befann mig ett stenkast från såväl Piazza di Spagna som Piazza Navona, Roms vardagsrum.

Fortfarande drömmer jag om Rom och minns min första dag i staden. Planlöst gick jag omkring och plötsligt stod jag vid Pantheon. Bild och verklighet flöt ihop. Doften av espresso genomsyrade den tidiga morgonen och väckte till liv avlägsna minnen, i glömskan bevarade, av kaffestunder, stillsamma och solbelysta i en annan tid på en annan plats. Solljusets gata över bordduken var samma som ljuskägglan som föll in genom den runda öppningen i Pantheons tak. Jag är tre år och dricker kaffe med min farmor. Århundradens

och decenniernas flykt tvinnas samman i nuet i ljusets spel och den från baren utströmmande doften av kaffe. Då och nu möts i en hisnande lyckokänsla, en hemkomst. Samma lyckokänsla väcktes av höstrosornas doft vid Tölövikens och i det ögonblick då midnattsbroarna lyfte sina svarta armar mot försommarhimlen och jag såg fartygen glida förbi på sin färd från Ladoga till Finska viken i de vita nätternas Leningrad. Samma välbekanta lyckokänsla hemsökte mig även vid en oansenlig port i en vitkalkad mur i Kyoto.

Kanske blandar jag ihop en sekunds snabb lyckokänsla med att vara hemma, att höra hemma, med ögonblickskänslan av att vara här och nu och i samklang med omgivningen. Kanske detta att vara hemma är för mig den flyktiga stund i vuxenlivet då barndomsparadiset för ett förbiilandande ögonblick återerövrats.

Mitt minne tar fasta på ögonblick av hemkomst, och ändå är det hemlängtan jag levtt i och lever med. För mig är ingen siesta så ljuv, ingen sömn så söt, som den ur vilken jag fick vakna i min egen takt, långsamt till vindens fläkt, vågornas brus och doften av barr och sälta. Känslorna vill inte veta av att paradiset är förlorat, att det förlorades för länge sedan och att ingen återvändo finns. Ingen återvändo finns förutom sällsamma stunder av harmoni, konfliktfrihet och glömska. Utanför de benådade ögonblicken – fanns paradiset någonsin?

Pantheon, det av kejsaren Hadrianus byggda templet för alla gudar från det första århundradet efter Kristus, blev en fast punkt i min tillvaro i Rom. De antika romarna var ett praktiskt folk som samlade på gudar. Från hela det stora

romarriket förde de med sig gudar till Rom, rikets främsta stad, maktens centrum. I Pantheon satt gudarna i ring, alla likställda utom en, Jupiter, den främste, Roms beskyddare.

9

*Sträckte sig efter den vackraste
den vildaste
sårades av giftig tagg.*

Rom gick mig i blodet. Jag vandrade omkring i staden, utan karta lät jag mig förvånas när jag kom till platser som jag oväntat kände igen. Jag stannade till vid fontäner, beundrade ockrafärgade fasader och började lära mig Rom. Jag fann arbete i Rom och stannade kvar istället för att bege mig tillbaka norrut. Rom gick mig i blodet, men verklighetens Rom, mina minnens Rom och mina föränderliga drömmars Rom, ser alla olika ut.

Det sägs att ett människoliv inte räcker till för att lära känna Rom. Alla har de lämnat avtryck, generationerna som genom årtusenden levt och verkat i den eviga staden. Antikens praktiska, jordnära och makthungriga romare tog över grekernas världsbild och kultur och förvandlade den till sin egen. Romare gjorde utbildningsresor österut, bildade greker blev hemlärare hos välbeställda romare. Även den unge Julius Caesar, som föddes år 100 f.Kr., skickades ut av sin far på en bildningsresa till Grekland.

Caesar, fältherre och politiker, blir efter krig och segrar den främste i Rom. I hela det vidsträckta Romarriket är det Caesars namn som betyder något, hans namn betyder mera än själva Roms. Avundsjuka män och idealister längtar tillbaka till den gamla republikens tid och är rädda för att han tar all makt i riket och förvandlar det från republik till kejsardöme. Men ingenting kan de göra, ingenting kan de göra för att minska den makt som är Caesars. Legionärerna stödjer Caesar och den legionärerna stödjer har makten i Rom. Kärleksfullt sjunger de om "den skalliga horjägaren", vid sina lägereldar i det stora Romarriket, som sträckte sig från Gallien i norr till Parthien i söder. Caesar blev tunn-
hårig på äldre dagar.

Morgonen gryr den 15 mars år 44 f.Kr. Caesars trogna hustru Calpurnia har plågats av mardrömmar under natten. Hon ber Caesar att inte bege sig till Senaten den dagen. Hon har nästan övertygat honom om att stanna hemma. Bland senatorerna, de styrande i Rom, finns en grupp respekterade män, som säger sig vilja rädda republiken från det hot som Caesar utgör, de vill rädda Rom och har kommit fram till att enda möjligheten är att undanröja Caesar, att döda honom. Mordet är planerat till den dagen, idus i mars, och när de sammansvurna hör att Caesar inte kommer till Senaten fruktar de att konspirationen upptäckts och att det blir de som får plikta med livet. De skickar iväg en av de sammansvurna, Brutus, Caesars vän och förtrogna, för att övertala Caesar att komma till Senaten.

Brutus beger sig till Caesar, till hans bostad på Forum Romanum. Som svar på Brutus fråga varför han stannar hemma svarar Caesar enligt Shakespeare:

*”Calpurnia här, ej hemifrån mig släpper.
Hon drömt i natt att hon min bildstod såg,
som lik en vattenkonst ur hundra hål
göt idel blod: och mången Romare
kom glad och log och tvådde sig däri.
Och detta anser hon för aningar
och olyckstecken; på sina knän
har hon bett mig att ej gå ut idag.”*

Brutus övertalar Caesar. ”Vad tror du folk säger om de får höra att du inte kommer till Senaten bara för att din hustru har haft onda drömmar?”

Segeberren från de galliska krigen, som just nu planerar ett krigståg mot Parthien, Roms mäktigaste man, ger efter för sin fåfänga och sin rädsla för illvilliga tungor. Han beger sig till Senaten. På vägen försöker någon ge honom beskedet om komplotten, men han får aldrig veta om den sammansvärjning som redan nästan uppdagats. På trappan till Senaten uppehåller en av de sammansvurna hans trogna vapendragare Marcus Antonius. Ensam går Caesar in och omringas genast av de sammansvurna senatorerna. Dolkar dras fram ur purpurbrämade togors veck. Caesar försöker till en början värja sig, men de är för många. Det sista Caesar gör, när han blödande ligger på det kalla golvet av marmor, är att dra togan över huvudet för att dö värdigt, som en romare.

Efter mordet på Caesar flyr Kleopatra, Egyptens drottning, just då på besök i Rom med sonen Caesarion. Hon flyr tillbaka till Egypten och Rom står inför ett inbördeskrig. Men först ska Caesar begravas. Hans mördare vill kasta liket i

Tibern, men att göra det med den döda kroppen av en man vars namn betyder mera i hela det romerska riket än själva Roms är inte välbetänkt. Caesar bör begravas såsom det anstår den främste i Rom. Begravningstalet kan inte hållas av hans banemän och man enas om att det blir vännens, Marcus Antonius uppgift att hålla minnetalet över Caesars lik på Rostrum mot löfte att han ingenting ont säger om dem som dödat Caesar. Han håller sitt löfte till dem som mördat Caesar, men som den skickliga talare han är vänder han folket, som andlöst lyssnar till härföraren från så många segerrika krig, mot de sammansvurna, senatorerna som mördat Caesar, och de tvingas fly. Den som i den stunden har makten i Rom är Marcus Antonius.

Octavianus, Caesars systerson, ser sig som arvtagare till makten i Rom under den förvirring som följer i riket efter mordet på Caesar. Inbördeskrig bryter ut och varar i flera år tills Octavianus har segrat och gör det som Caesar aldrig gjorde. Han utropar sig till kejsare med namnet Augustus. Marcus Antonius har förlorat striden om makten och tar sitt liv tillsammans med Kleopatra. Stungna av giftiga ormar väljer de döden. Kleopatra, en makedonisk prinsessa, Egyptens drottning, skall aldrig i bojor föras genom Forum Romanum i det triumftåg som Augustus planerat.

Augustus är rädd om sitt rike, han är rädd om sitt liv. Han påbjuder att varje medborgare som drömmer om det stora romerska riket måste berätta sin dröm på Forum, rikets hjärta och centrum för dess makt.

Att vandra genom Forum Romanum, att vandra i Rom, är att vandra i historien. Den lineära tiden är upphävd, gränserna förloras, nu och då smälter samman. På Forum Romanum

räcker mig Senatens väktare basilika som han odlar bakom några oleanderbuskar.

- Det är basilika från min hemby på Sicilien, säger han stolt. Jag odlar den där borta. Han viftar vårdslöst med handen mot buskarna bortom senatsbyggnaden och räcker med en hovmans eleganta bugning basilikan till mig på trappan vid ingången till Senaten.

10

Rom är en stad att leva i när man blir gammal, sade en av mina konstnärsvänner, en islänning, stipendiat i Rom. Det är alltför behagligt att bara låta dagarna rinna förbi i ett konstant dolce far niente. Jag får ingenting gjort, klagar han efter en utflykt med en landsman. Deras utflyktsmål var Tivoli i Albanobergen. De ville se de berömda fontänerna i Villa d'Este. Men så långt kom vännerna aldrig.

Telefonen ringde sent på kvällen. Jag hade avslutat dagens arbete och förberedde mig för ett bad i mitt stora badrum, vackert kakelklätt och med ett badkar stort nog för två. Jag hade läst eller hört av någon att en blandning av äggula och citron är bra för håret och provade som bäst blandningen. Den som ringde var min konstnärsvän, islänningen, som undrade om jag ville göra dem sällskap på restaurangen där de satt i en underbar pergola. Jag avböjde. Det finns påfåglar här, lockade han mig med, fantastiska fjädrar, lapis lazuli och malakit, vi har beundrat dem hela eftermiddagen. Mina farhågor väcktes, men jag förklarade ståndaktigt att jag inte hade möjlighet att ta mig dit ut till Via Appia Antica så sent på kvällen.

Samtalet slutade med en bön om hjälp. På vägen mot Albanobergen hade vännerna stannat till för lunch på en restaurang utanför stadens murar, suttit i allsköns ro, njutit av mat och dryck under långa solmättade eftermiddagstimmar, av påfåglars prakt och stimulerande samtal konstnärer emellan ända fram tills de kände att det var dags att bege sig vidare mot utflyktsmålet i bergen utanför Rom. Då frågan uppstod vem som skulle betala visade det sig att ingendera hade pengar, bägge hade räknat med att den andre kunde stå för notan. Vännerna blev kvar på restaurangen, fortsatte dricka av det goda uppfriskande Frascati-vinet. Då och då försökte de få tag på någon bekant som kunde lösa ut dem. Till slut fick de tag på en, mig, som var villig att hjälpa dem i bryderiet. Jag sköljde äggulan ur håret och begav mig iväg. Inga bussar fanns att tillgå vid den tiden, ingen taxi heller på Piazza San Silvestro. Jag hastade vidare till Stazione Termini, tog en taxi ut till Via Appia Antica, bara Cecilia Metellas gravmonument med upplysta grinande breda tänder syntes i nattens mörker. Taxin vände medan jag betalade ut vännerna. Lättade och glada satte de sig i bilen. Upprymda efter en härlig dag nästan på landet, ännu betagna av påfåglars prakt, sjöng de sina isländska vikingasånger. Sångerna mumlades mer än de sjöngs av de två i baksätet tills ett plötsligt forte fick både mig och taxichauffören att hoppa till. Chauffören hukade sig över ratten vid varje crescendo och kastade skräckfyllda blickar bakåt på de två.

- De sjunger sitt hemlands vemodiga sånger, förklarade jag lugnande för den uppskrämda chauffören ensam med oss oberäknliga utlänningar en mörk natt på Via Appia Antica, legionärernas gamla väg mot syd.

Det blev flera utflykter med de isländska vännerna. De var så obekymrade, så ivriga att se och uppleva och så förundrade över syrsors sång och solens värme. Mina isländska vänner blev för mig för alltid sinnebilderna av frihet, frihet från konvensansens tvång, för livsglädje och för förmågan att njuta av stunden. Den ene av dem skrev till mig årtionden senare när vi redan kommit ifrån varandra. I brevet återger han det intryck han fått av mig. Han skrev om "något så mjukt att det nästan blöder och något så hårt som granit".

11

I oktober dröjer sig värmen ännu kvar i Rom, men sommarhettan har svalnat. Bergen avtecknar sig klart mot djupblå himmel och druvskörden pågår. I Sabinerbergen fann jag ett gömställe, en tillflykt i en liten by, nu bortglömd, men en gång i tiden berömd bland skandinaviska, engelska och tyska konstnärer. Medeltida grå stenhus klättrar upp längs bergslutningen och högst uppe ligger kyrkan och intill kyrkan min lilla bostad. När kyrkklockorna dånade vibrerade sängens guldbemålade stänger och stolpar. Den stora sängen i den lilla sängkammaren såg ut som en orgel. Kyrkklockorna angav rytmen för dagen, livet vaknar i byn. Jag hör en åsna halka i den stenbelagda grändens trappor, en frammumlad svordom och åsnan klappar vidare. Ibland hörs en åsna skria i natten, ett skrämmande och ensamt ljud som väcker ångest. Tåliga traskar de, åsnorna, upp och ner i grändernas trappor och bär sina bördor i en by dit ingen bil kan ta sig in.

Ett av de tåliga djuren med milda ögon är Bassettino, sopåsnan. Egentligen är Bassettino ingen åsna utan en mula. Varje morgon kommer den med korgar på ryggen. Lätt och ledigt går den i trapporna mellan husen och stannar självmant till på bestämda platser dit kvinnorna skyndar sig med sina sopor. Sopsamlaren blåser i ett jakthorn för att förkunna sin ankomst. Bassettino bär en rosett vid örat,

vit eller röd. Kanske är det sopsamlarens sinnesstämning som avgör färgen på rosetten. Den gör Bassettino till något förmer än en vanlig sopsamlarmula.

Länge hade jag mitt hem i Rom och min tillflykt i Sabinerbergen. Till Rom återkom jag efter årslånga vistelser utanför Europa som den i Mexiko. Där var jag och förblev under hela min tid i landet en betraktare, en icke-deltagare. Mexiko är ett praktfullt skådespel, en plats för djupaste svärta och för färgers festliga föreställningar. Mexiko City, dit jag helt oförberedd sändes iväg i arbetet, är inte ens en stad, utan ett distrikt, Distrito Federale, landets administrativa centrum. Den överbefolkade storstaden är ett distrikt, distriktet en stad som grundades av aztekerna år 1325.

Aztekerna var nomader, ett vandrande folk som namngav sig efter den plats de lämnat, Aztlan, den vita platsen. När de på sin vandring kom till en skyddad ö såg de tecknet som deras gud, Huitzilopochtli, profeterat om. De såg en örn i färd med att sluka en orm och de visste att deras vandring var över. Aztekerna slog sig ner och dominerade landet i mera än tvåhundra år före spanjorernas ankomst.

Jag landade en kväll och färdades från flygplatsen genom mörker till grälla ljus. Vi åker på en bred aveny, Paseo de la Reforma, och chauffören berättar att om man ännu fortsatte ett par kilometer framåt så skulle man komma till Mexikos stolthet, nationalmuseet. Det är en referenspunkt, en orienteringspunkt i miljonstaden för mig som ingenting vet om platsen dit jag så oväntat förflyttats från Rom.

Följande morgon går jag ut från hotellet. Paseo de la Reforma ligger öde i den tidiga söndagsmorgonens soldränkta stillhet. Långt borta ser jag de enda människorna på hela

den breda tomma avenyn, tre skuggfigurer som närmar sig med den snabba lätthet som kännetecknar dem som är vana att till fots ta sig fram över långa sträckor. De stannar till, indiosfamiljen, en man, en kvinna och ett barn. De frågar mig om vägen till muséet, det enda stället jag känner till i hela den stora staden. De tackar mig för anvisningen och som knivskarpa skuggor i bländande sol fortsätter de vägen fram för att visa sin lilla son hans historia och arv.

Den tidiga morgonens söndagsstillhet är bedräglig. Mexiko D.F. är en häxgryta skuggad av den slocknade vulkanen Popocatepetl. Den rymmer de välbeställdas arrogans och den utsatthet som är gatans. Under min tid i Mexiko förmådde jag inte bortse från de hemlösa barnen som strök omkring i staden och jag kunde inte göra mig blind för misären. Grymheten fanns överallt och likgiltigheten. Våldet strök omkring på gator och torg. Beväpnade män slänger nonchalant vapnet ovanpå jackan de lägger ifrån sig i värmen innan de sätter sig i bilen. Varje morgon finner man någon som mist sitt liv under natten i utkanterna av staden.

Jag tar vara på varje tillfälle att fly staden. I Acapulco vid havet är själva luften en smekning, i den låga djungeln vid Uxmal är den mättad med fukt och med värme. Pyramiden reser sig högt över den täta låga växtligheten och den lilla apunge vars mor blivit skjuten till döds klänger sig förtvivlat fast vid mig. Hela dagen bär jag omkring på den lilla svarta apungen med de sorgsna ögonen. Den släpper inte taget om mig innan någon lösgör den ifrån mig vid min avfärd från Uxmal.

En av mina bekanta, antropolog vid nationalmuseet, tar mig med på en annan utflykt. Ett litet sällskap ska besöka

ruinerna av ett nyupptäckt aztektempel. Vi kör i timmar ut från staden och kommer så småningom fram till en cowboyfilmernas mexikanska by. Nästa etapp är en tre timmars ritt med två indios som vägvisare. Den sista sträckan upp till den befjädrade ormens kultplats är ett mödosamt klättrande. Från platsen med den befjädrade ormen inhuggen i sten är det en hisnande utsikt vida omkring över disigt blånande berg och djupgröna frodigt fuktiga dalar.

Jag hade inte väntat mig en ritt efter den långa bilturen och när jag ombads välja häst tog jag den som var minst. Föga anade jag det stoets temperament och egensinne. Hästen jag valde hette Colorin, stigbyglarna var för långa för mig och sadeln var av trä. Colorin var en flockens ledare och sparkade till den häst som ville tränga sig förbi oss. Medan vi klättrade upp på berget med ruinerna av Quetzalcoatls tempel fick hästarna vila på en skuggig innergård. De tunga dörrarna av trä stängdes efter oss när vi lämnat hästarna och började vår vandring på den dammiga byvägen mellan vitkalkade blindade hus och vidare längs den för oss osynliga stig som ledde upp till bergstoppen. Landskapet var mäktigt, obebott och ödsligt. Utan stigfinnare hade vi aldrig hittat vägen upp till Quetzalcoatl.

Efter klättringen och vilan uppe på berget var vi tillbaka igen hos hästarna och gjorde oss beredda för den tre timmars ritt som åter väntade. Jag fasade för ritten i träsadel och med för långa stigbyglar, jag fasade för timmarna med Colorin. Lika bra att sätta sig i sadeln så fort som möjligt, tänkte jag. De andra var inte klara än när jag ville flytta min häst från solen in till pations skuggsida. Hästen tog det som ett tecken att nu ska vi hem och brakade ut genom den halvöppna porten. I sporrsträck galopperade vi genom byn

och lämnade efter oss upprivna dammoln, lekande barn, kacklande hönor och skällande hundar som alla förskräckta kastat sig åt sidan vid Colorins vilda framfart. Hästens klapprande hovar ekade mellan husväggarna som ljudeffekterna i de spaghettiwestern som filmades i Cinecittá. Hästen flög fram, korsade grunda vattendrag och försökte få mig på fall genom att sikta in sig på låga trädgrenar. Jag böjde mig ner under grenarna, höll mig fast i sadeln och visste att faller jag slår jag ihjäl mig mot berget. Till slut tröttnade Colorin och så småningom kom de andra ifatt oss. När vi stannat för att vila komplimenterade sällskapet tyska ryttmästare mig till min hållning till häst. Kanske trodde han att den vilda ritten varit mig ett nöje.

Oförglömlig som hästen Colorin, den halvilda indianhästen, är också den tjur som hette Pajazzo. Vinterns tjurfäktningar var söndagarnas stora nöje i Mexiko D.F. Berömda toreros kom från Spanien till Mexiko. Hemingways beskrivningar av tjurfäktingens glans var mig bekant, men först när jag såg en tjurfäkting förstod jag allvaret. Tjurar dödas, hästar skadas och ibland skadas även människor. Det är ett grymt skådespel som också kan vara så hisnande vackert. Pajazzos dag var en sådan dag. Den stora svarta tjuren, arenans sand, toreron i sin dräkt av ljus, dödens koreografi till dånande bleckmusik och en jublande människomassa i helgdagens strålande sol och vibrerande hetta etsade sig fast i minnet, blev till en oförglömlig upplevelse.

Tjuren hette Pajazzo och toreron Curro Rivera. Så han dansade med tjuren, den tappra sexhundrakilos best, som följde muletans svep till den flertusenhövdade publikens samstämda beundrande suckar och rop. Från skrällande högtalare förkunnades: Un pasodoble para Curro Rivera! och blåsorkestern stämde in med allt vad lungor förmådde.

Curro Rivera dansar med tjuren, han dansar med tjuren som om de vore förälskade i varandra, Curro är våghalsig, tjuren följsam. Åskådarna följer andlösa torerons turer, hur han flirtar med döden. Tjurens horn sveper tätt intill men alltid förbi och ändå har den tidigare kastat en espontaneo upp i luften som blödande av tjurens horn föll ner på marken och räddades från tjuren av en framrusande Curro Rivera utan muleta. Trots att tjuren nu vet vad den ska stånga, människan och inte muletan, dansar den med i torerons pasodoble tills det är dags att avsluta den allvarsamma leken. Då stiger åskådarna upp, läktare efter läktare, fram kommer de vita näsdukarna, till och med milisen viftar och alla ropar de No! No! döda inte den tjur som visat sig så modig! Och Curro böjer sig fram mellan hornen och dödar tjuren symboliskt, gör Pajazzo till sin. Folkhavets jubel har inga gränser, allt de får tag i kastar de in på arenan när tjuren lämnat den och återvunnit sitt liv. I triumf bärs Curro Rivera runt den nu blombeströdda arenan i eftermiddagens brännande sol.

Det var en oförglömlig söndag, en söndag då både tjuren och toreron triumferade!

Jag förblev en betraktare i det för mig okända landet Mexiko. Jag betraktade livet jag inte var delaktig i på samma sätt som jag betraktade den huvudlösa Coatlicue, gudars och människors upphov och moder med kjol av ormar, atzekskulpturen på det antropologiska nationalmuseet i Mexiko D.F.

12

I perioder mellan förflyttningar från en kontinent till en annan mellanlandade jag i Köpenhamn, besökte Helsingfors och Rom på samma sätt som jag senare förflyttade mig betydligt kortare sträckor mellan Nordens städer. Avstånden skiljde sig och tiden det tog att förflytta sig, men känslan av att förflytta sig inte bara avståndsmässigt utan mellan olika kulturer, olika världar var densamma. Jag bytte liv med omgivning, kanske för ett år eller bara för en dag. Mellan stationering på olika ställen i världen reste jag till Leningrad och Moskva, korta besök, överkliga i en för turister iscensatt verklighet i det forna Sovjet.

Under studietiden i London hade jag i en bokhandel funnit en tunn liten bok. Bokpärmen minns jag som svart, innehållet glömde jag aldrig. Det var Aleksandr Solzjenitsyns verk "The Life of Ivan Denisovich". Den tunna boken var som en direkt fortsättning på Dostojevskij och "Det döda huset". Kontrasten mellan den verklighet som Solzjenitsyn beskriver och de glättade besöksprogram som serverades turisterna var slående. Vid en av mina resor till Moskva, den första, inkvarterades jag i en svit på hotellet intill Röda torget. Möblerna var av blå sammet i det stora rummet med balkong mot gatan, sovalkoven intill var liten och gav intryck av vitt, samma vita som så ofta återkommer i mina

drömmar. Vid följande besök i Moskva blev jag inkvarterad i en liten mörk skrubben. Jag kan tänka mig att sviten var avlyssnad, men då ingenting hördes från den under hela min vistelse var det givetvis ingen idé att låta mig bo i en sådan under mina dagar i Moskva. Fördelen med den trånga skrubben var att man knappast ansåg det mödan värt att avlyssna den. I den skrubben kunde man inte ta emot gäster.

Vid ett tillfälle, under en av mina tre resor, smugglades en annan av Solzjenitsyns skrifter ut av en ung man i sällskapet. Den gömda mikrofilmen blev lyckligtvis inte funnen, faran förstod jag aldrig, den var och förblev för mig en abstraktion tills jag långt senare på grund av min obetänksamhet såg svetten bryta fram på en forskares panna. Så ung var jag ännu då.

Slut var den tid då Solzjenitsyn fick publiceras i Sovjetunionen. Han uteslöts ur författarförbundet under Brezjnevs tid, den tid av stagnation som följde på Chrusjtjovs korta "töväder". Solzjenitsyns verk smugglades ut och publicerades i väst till totalitärstatens stora förtrytelse. Författare och poeter togs på allvar i ett land där staten var enda arbetsgivaren, normgivare inom kulturen, hyperkänslig för kritik och den enda som kunde garantera individens försörjning.

Även Boris Leonidovitj Pasternak var bannlyst. "Doktor Zjivago" var förbjuden i Sovjetunionen, vilket inte betydde att människorna där inte kunde läsa den. Utan statens tillstånd hade han låtit den publiceras i väst och blev därmed stämplad som en samhällsfientlig författare, en "folkets fiende" och en "självisk formalist". Pasternak hade vågat berätta om åren som föregick revolutionen och om revo-

lutionsåren som han uppfattade den tiden och inte som centralkommittén ville att de åren skulle framställas. Han fick stå till svars för sitt tilltag inför "folket", det vill säga inför tjänstemän vid centralkommitténs avdelning för agitation och propaganda samt inför avundsjuka kolleger i författarförbundet. Han förödmjukades offentligt, boken kritiserades i insändare i tidningar, vanligen av personer som inte läst den, boken var ju förbjuden. Han smädades och förnedrades och de som gick hårdast åt honom var de sovjetiska författarkollegerna, kulturbyråkraterna. Vad författare skriver är så viktigt i totalitärstaten att det blir en fråga för den högsta politiska ledningen, för KGB och för det statsstyrda författarförbundet.

*"Som ett hetsat vilddjur är jag fången
någonstans finns människor, frihet, ljus.
Hundskall hörs, allt närmre, närmre . . .
och för mig finns ingen utväg mer . . .*

Den förbjudna Pasternak deklameras på en konsert med ett ospecificerat program som den Intouristflicka jag köper biljetter av under mina dagar i Moskva rekommenderar. Kanske var det något slags halvprivat arrangemang jag fick tillfälle att bevista. Gränser mellan det tillåtna och det icke tillåtna kunde töjas ibland, korsas och någon gång till och med ignoreras, som min forskarvän förklarar för mig.

Det ingav mig en underlig känsla att besöka Sovjetunionen, Moskva och i synnerhet Leningrad, det gamla Petersburg, som jag hört om under hela min barndom av dem som flytt därifrån. Farmor berättade om sina besök i staden

och använde ord som jag nu plötsligt känner igen i ryskan och som jag aldrig tänkt på efter min farmors död. Jag satt i hennes famn i gungstolen. Sagor och berättelser och historier gungades fram i maklig takt. Allt och intet var sant i en skimrande barndomsvärld där nejlikor blommade i röd-violett och kaffesumpen doftade. Ur minnets katakomber stiger orden, de glömda, plötsligt fram och får betydelse.

13

Mitt hem i Rom fanns kvar under mina irrfärder på andra kontinenter. Det låg i gränden bortom Pantheon, med höga rum och en liten balkong intill sovrummet med morgonsol. Jag bodde knappast där längre, men kom på besök och gladdes när jag öppnade balkongdörren mot den värmande solen, hörde smällarna från grannarnas fönsterluckor, musik från radioapparater och kvinnornas morgonhälsningar tvärs över gården när de satte ut sina sängkläder för luftning. Det var en fröjd att vara tillbaka i Rom och jag ville inte lämna staden, den lätta romerska vardagen med sina glädjeämnen. Som min väninna Virginia uttryckte det: "Varje gång jag kommer till Piazza Navona på väg till jobbet och hör fontänerna porla, känner solens värme, så blir jag glad." Virginia hade två friare. Den ene var diplomat, den andre var direktör för elektricitetsverket. Längre funderade hon på vilkendera hon skulle ta. "Med diplomaten, skulle jag föra en 'vita brillante', ett glansfullt liv, men jag skulle bo utomlands, lämna Rom. Med den andra kunde jag kanske bo kvar i Rom." Slutligen kom hon fram till att hon inte ville gifta sig med någondera. "Jag har det bra som jag har det och varje morgon på väg till arbetet kommer jag till Piazza Navona och blir glad!" Virginia var min bästa vän i Rom.

Rom var inte längre den stad jag bodde i utan hade blivit staden där jag var på semester ett par korta veckor per år. När jag reste min väg gjorde jag det med dubbel hemlängtan. Jag saknade Helsingfors, de språk som var mina och samtidigt längtade jag tillbaka till Rom. Det var inte bara städerna jag längtade till, plats och människor flöt ihop som beståndsdelar av det liv och den vardag som där levdes.

Mest av allt saknade jag årstidernas växlingar under den tid jag bodde och arbetade i Mexiko och sedan i Karibien. Vi flög över Atlanten på väg till Barbados och med ombord hade vi en navigatör som kunde styra efter stjärnorna utifall instrumenten på planet slutade fungera och inga landmärken fanns att se. Planet landade till sol och värme långt från ett höstligt Köpenhamn. Värmen var en vägg jag gick igenom rakt in i en subtropisk blomsterprakt. Flamboyantträd i eldröd blomning, hibiskus i rött, rosa, guldgult, ljuslila, orange, i solnedgångens alla färger och i vitt, bougainvilleans karmosinröda, klarröda, blekröda och purpurröda överdådighet och ännu såg jag i mitt inre, tvärs igenom tropisk blomsterprakt, den försiktiga nordiska våren, björkens blyga mössöron, den taggiga konturen av granskog. Årstider blandades i minnet. Dubbelexponeringen, flerdubbelexponeringen i ögon och minne förföljde mig.

Som alla vet fick Västindien sitt namn av misstag. Kolumbus trodde han kommit till Indien när han siktade öarna. De flesta av öarna är vulkaniska, men den yttersta, den första man kommer till när man seglar västerut från Cap Verde öarna, Barbados, är en korallö. Mellan Afrika och Barbados finns bara vatten och det vattnet, det skummande Atlanten, vräker sig mot öns norra kust i ett kontinuerligt raseri. På öns västkust är dyningarna lång-

samma och eftertänksamma. De sjunker ner i sanden med ett hissande, med en behagligt risslande suck dör de mot stranden. Solnedgången är poesi, ett underbart färgspel i rött och purpur och guld och samma långsamma förvandling till äppelkartsgrönt över Atlanten som i Saharas öken. I ett svep är natten över en med syrsors sång, grodors vis-sel, de små gröna som sitter i träden. Eldflugorna gnistrar kring träd och buskar. I takt tänder de och släcker sina lyktor med bestämda intervaller. Eldflugorna på Barbados påminner mig om en natt i Sabinerbergen, en natt fylld av eldflugskoder och stjärnfall. Jag minns det mjuka karibiska mörkret och sockerrörsfältens rassel i passadvinden som aldrig stillnar.

Västindien blev en parentes på ett par år. Livet var behagligt på ett praktiskt plan. Jag badade i havet efter arbetsdagens slut, satte mig på verandan och serverades en rompunch medan kokerskan gjorde min middag klar. Hushållsgöromål behövde jag inte bekymra mig om, kokerskan och en "maid" hörde till huset. Vädret var behagligt, vattnet varmt, varje morgon öppnades nya blommor i hibiskushäcken. En katt gjorde sig hemmastadd hos mig och schäfern vaktade huset. Livet var behagligt och enahanda och jag längtade efter spänningen i årstidernas växlingar.

Efter att jag återvänt berättade jag för mitt sällskap vid en middag om min tillvaro i Karibien och jämförde det med nuet. Jag beskrev hur jag tänkte tillbaka på tiden då jag satte mig till bords med en ringklocka till hands som sprött signalerade när en ny rätt kunde bäras in. Middagarna bestod av tre rätter, en liten förrätt, huvudrätt, efterrätt och kaffe på verandan med långsamma dyningars suckar mot stranden. Jag berättade att jag tänkte tillbaka på den tiden

när jag släpade på mina Konsumkassar i trettio graders kyla, men att jag inte ångrade att jag återvänt.

- Jag tror du tycker om att leva med lite blodsmak på tungan, konstaterade min bordskavaljer, viceamiralen.

14

*Du tar farväl
vet ej
att du blott i minnet
återvänder.*

Jag drömmer om städer, alltid samma städer, Helsingfors och Rom. Andra städer, där jag bott i under längre eller kortare perioder, har ingen plats i mina drömmar. Ingenstans har jag varit så hemma som i Helsingfors och Rom, andra platser har förblivit främmande för mig. Någon gång, en kort uppflammande stund, kan främlingskapet upphöra och jag är hemma hos mig själv och i min omvärld.

Från huset vid havet, Cashmere House, som genomströmmades av passadvinden, där hibiskusen varje morgon öppnade nya blommor i rosa, vitt och rött och gult, flyttade jag till Tokyo. Också där fann jag en förbindelselänk till Italien; en bland noodlar strandsatt napolitansk skeppskock på en restaurang nära mitt arbete. Efter måltiden kom han till mitt bord med sin kafeteria napoletana. Tillsammans drack vi en espresso och mindes med längtan, välbehag och vemod de italienska somrarnas sorglöshet.

Min bostad i Tokyo var långt ifrån den villa vid Karibiska havet där jag året innan hade bott. Det var ett litet krypin med ett pyttelitet kök där kackerlackorna härskade. I vild

panik med ett torrt knastrande ljud for de iväg till sina hemliga gömmor när ljuset tändes. Jag avskyr kackerlackor, storstädernas gissel, atomkrigets tilltänkta överlevare. De påminner mig också om Moskva och lukten av det bekämpningsmedel som präglade hotellen i det forna Sovjet. Medan den lilla lägenheten sanerades bodde jag på Hilton och tittade på sumobrottning. Fascinerad följde jag på tv-skärmen ett uråldrigt skådespel jag aldrig tidigare skådat. Takano-hana, sumotorin med den vackraste rygg jag någonsin sett, kämpar mot Kitanoumi, stor som ett berg.

Japan, så främmande på många vis var så välbekant på andra, undflyende, ogripbart med ett språk som inga beröringspunkter hade med de språk jag behärskade. Och så ibland en hisnande känsla av att höra hemma, som den dag, den enda dagen i mitt liv, som jag tillbringat i Kyoto. Staden, som en gång i tiden hette Heian-Kyo, huvudstaden under Heianperiodens trehundra åriga rike, besparades Hiroshimas och Nagasakis öden.

Jag står utanför Katsura kejsrerliga trädgård vid en oansenlig liten träport insprängd i den vitkalkade höga muren. Porten öppnas långsamt och jag stiger in i en förfluten tidlös tid. Illusion och verklighet blandas i speglingar i vattnet, omöjligt att veta var det ena börjar, det andra slutar, gränsen mellan verklighet och spegling är upphävd i den fullständiga harmonin vid Shirakawabron.

Katsura kejsrerliga trädgård anlades av prins Toshihito Hachijo i början av 1600-talet men i en stil som går tillbaka till Heianperioden som varade från år 794 fram till 1185 enligt vår tideräkning. I Katsura återskapades skildringar från Genji Monogatari, berättelsen om den strålande prins Genji, världens första roman skriven av hovdamen Murasa-

ki. Hovfolket i Heian-Kyo såg poesi och konst som tillvarons mål och mening. Alla var de skolade i kinesisk litteratur och i palatset ordnades det ofta poesifester, där kejsaren och kretsen kring honom förväntades delta med egna dikter. Som brukligt var angavs alltid ett tema för dikterna. En vacker försommardag år 1003, den sjätte dagen i den femte månaden, var temat ”Den första cikadans tunna ensamma röst”.

Hovdamer skrev poesi, de skrev dagböcker. Dagboken kunde vara en resedagbok, nikki, som beskrev en fysisk resa men samtidigt resan genom livet, en inre resa. Takasues dotter beskriver i sin nikki sina drömmar, sina vedermodor under verkliga resor och sin livsresa.

”På något vis, jag vet inte hur, hade jag fått höra talas om att det här i världen finns berättelser, och jag bara längtade efter att få läsa dem”. Hon är ännu ett barn, som längtar till huvudstaden med alla dess berättelser. Dit beger sig familjen när hon är tretton år. Takasues dotter tjänstgör en tid vid hovet kring prinsessan Yutshi. Hon längtade till berättelsernas värld, men efter hand som hon mer och mer lär känna verkligheten inser hon att hon levt i en illusion. Hon beskriver i sina memoarer en vandring från sin längtan till berättelsernas bedrägliga värld och till uppvaknandet i en hård verklighet.

Som Takasues dotter längtade efter berättelser så längtade jag efter världen bortom horisonten. När jag seglade iväg saknade jag det jag lämnat. Under alla mina rotlösa vandringsår levde jag med hemlängtan som snigeln med sitt hus. Men den dagen, dagen i Kyoto i Katsura kejsarliga trädgård glömde jag min saknad, min längtan och världen utanför den höga vita muren.

Är det i fantasin eller är det i en bortglömd dröm som någon väntar på mig i trädgården? Jag sitter i Manjiteipaviljongens skugga. Azaleorna glöder i rött. Jag iakttar honom, men ger mig inte tillkänna fastän jag ser att han står orörlig och väntar på mig vid Shirakawabron. Rofyllda linjer speglas i blanka vatten och jag drar mig för att störa stillheten.

15

*Du i dikten
dikten i dröm
skarp, klarseende*

Jag var inte förberedd för Japan. Främlingskapet var jag inställd på, men inte det överraskande igenkännandet. Hur det kommer sig, vad det berodde på, kan jag inte förklara. Estetiken, den harmoniska, omhuldandet av detaljer ingav en känsla av ro. Tiden gick, men inte lineärt. Den gjorde hopp och skutt, blev mångdimensionerad som själva det japanska språket som bygger på associationer och inte på enkelriktad logik.

Varje vecka kom hon, min lärare i ikebana, klädd i kimono med blommor på armen, en romantisk själ. Hon tilltalade mig respektfullt med namn och förundrades över min entusiasm för sumo.

- Maybe you were a geishagirl in Kyoto with a sumotori sweetheart, sade hon och introducerade mig för sin sensei i aikido, enshintopräst.

Livet försiggick på två skilda plan, arbetslivets och det personliga som präglades av den traditionella japanska kulturen. Jag förflyttade mig mellan två världar, lika förvirrande som en Kabukiföreställning med bländande kostymering, fantasterier, musik och dansnummer, demoner och män-

niskor, traditionsbundet och enastående tolkat av suveräna skådespelare och mitt i förvirringen en berättelse. Ofta baserades berättelsen eller något i berättelsen på historiska fakta som den om Kokaji, svärdssmeden.

Kejsaren Ichijo, som regerade under Heianperioden på 900-talet, drömde att han mottog en gudomlig befallning att låta tillverka ett svärd. Svärdet skulle smidas av den berömda svärdssmeden Kokaji Munechika i Kyoto. Svärdet tryggar freden och det är en ära att mista sitt huvud genom ett svärds-hugg i synnerhet om svärdet, samurajens själ, är berömt och har smidits av en stor svärdssmed. Det var en ära som aldrig tillföll vanligt folk, som kunde tas av daga på andra sätt.

Kabukiteater, teceremonier, ikebana, sumobrottning, aikidoträning, alla bar de samma prägel av tradition, omsorg om detaljer och en strävan efter fulländning i en konst som kräver allt av sin utövare. Hos mig väckte det förundran, till och med vördnad.

Jag besöker museet i Hiroshima, där den brända staden bevaras. Jag ser den obeskrivbara fasan i staden där insekterna överlevde men inte människorna. Från Tokyos Ginzagitter färdas jag till Hiroshima.

”Det går inte att förstå Hiroshima, det går inte att tala om Hiroshima så dess verklighet förstås”, skriver Marguerite Duras i filmmanuset till ”Hiroshima, mon amour”.

Hiroshima den 6 augusti 1945 klockan 08.16.

Staden ligger utspridd vid floden Otas delta. En stor del av befolkningen har flyttat ut på landsbygden, men cirka trehundra tusen människor är kvar i staden. Bomben släpps sexton minuter över åtta och faller i fyrtiofyra sekunder. Den

detonerar på en höjd av ungefär femhundraåttio meter över marken, den lämpligaste höjden ”för maximal demolering av lätta byggnader”. Rakt under explosionen stiger marktemperaturen till cirka femtusenfemhundra grader Celcius.

Ett glödande eldklot över hundra meter i diameter direkt under sprängplatsen förintar Shimakliniken, människorna därinne går upp i rök. Hundratals bränder antänds. Tryckvågen jämnar byggnader med marken, en brandstorm uppslukar staden. Ett svampmoln stiger en och en halv mil upp i luften. Ett rasande bubblande hav av svart rök och eld släcker solen.

Omkring åttiotusen människor dödas omedelbart och två tredjedelar av byggnaderna i staden förstörs när 0,7 gram uran-235 förvandlas till ren energi. Ungefär hälften av offren bränns till döds, en tredjedel dödas av fallande och kringflygande bråte. Den termiska strålningen sprider sig rätlinjigt med ljusets hastighet och dödar alla på upp till sextonhundra meters avstånd från hypocentrum, alla som är oskyddade av väggar eller andra föremål som kan hindra ultravioletter och infraröda strålar. Allvarliga brännskador uppstår på 3,2 kilometers avstånd från hypocentrum.

Människor förkolnar, deras brända kroppar bränns in i marken. Två kilometer från epicentrum etsas människors mössor in på hjässan, kimonomönster bränns in i kvinnornas hud och barnens strumpor bränns fast vid deras ben.

Eldstormen rasar över Hiroshima. Över ett område på mer än halvannan kilometer i diameter stiger en helvetiskt sjudande monstruös massa av rött och purpur upp mot skyn, en pelare som suger in all överhettad luft och sätter eld på allt brännbart. En virvelvind av glassplitter sveper

fram över hela det förstörda området. Svampmolnet utplånar dagsljuset, mörkret sänker sig över Hiroshima.

Tre kilometer från explosionens epicentrum raglar en förtrupp av ”levande döda” fram. De söker skydd, de söker hjälp där ingen står att finna. De är förbrända, huden hänger i slamsor, håret är avbränt vid rötterna. Många är helt nakna, kläderna har bränts bort från deras kroppar. En del av kvinnorna bär skadade små barn.

Shinso Hamai, en ämbetsman i staden, chef på mellannivå inom stadsförvaltningen med ansvar för distributionen av förnödenheter, vaknar med ett ryck ur sin slummer. Vid två tillfällen har han under den gångna natten stigit upp och begett sig till stadshuset vid luftvärnsalarm. Nu rusar han upp och förblindas för ett ögonblick av ett blixtrande ljus, ett öronbedövande muller skakar om och splittrar huset. I tystnaden efter det dånande mullret hänger taket, fönstren är borta, blå himmel lyser igenom där taket lyfts, golvet är så belamrat med trasiga föremål att det är omöjligt att ta sig fram genom huset. Ingen förstår vad som skett. Familjen bor 3,5 kilometer från atombombens hypocentrum.

Han beger sig till stadshuset, till sin arbetsplats. Gatorna blockeras av förstörda hus och bränder. Han möter människor som flyr från staden i panik. Var hittar jag en läkare? frågar de utan att vänta sig något svar. De tar sig vidare som jagade, halvnakna, blödande. Det Hamai tror är kläder, det som hänger från armar och händer på de flyende är slamsor av hud. Han inser att han är den enda som strävar in mot staden mot strömmen av alla dessa eländiga, vacklande, förvirrade, fördömda varelser.

Husen har rasat ihop vid hans väg, vit rök sveper in rui-

nerna, efter en stund står de i brand. Innan han når stads-
huset brinner hela staden. Katastrofen är omätbar. Hamai
känner sitt ansvar mitt i förödelsen. Han letar efter över-
ordnade ämbetsmän, finner dem döda eller sårade. Plikt-
känslan vinner över en önskan att leta efter egna släkting-
ar. Han ser det som sin omedelbara uppgift att organisera
mat åt de överlevande i en stad där allt brutit samman, där
allt är kaos och gatorna fyllda av döda. De ännu icke döda
ligger på marken och vädjar om vatten och hjälp. Dödens
stad är fylld av svarta uppsvällda lik. Döda små barn ser ut
som stora grillade kycklingar under det svarta regnet. Nat-
ten sänker sig över Hiroshima mitt på dagen.

Efter att den första atombomben fallit rapporterar flyga-
ren till basen.

”Helt lyckat. Operationen framgångsrik i alla avseenden.”

Den lyckade operationen firas med hundratals pajer i en paj-
ätningstävling, med tjugotals backar med öl och lemonad, med
tusentals varma korvar, kött och salami till smörgåspålugg,
våldiga massor av potatis- och fruktsallad. Den lyckade ope-
rationen firas med partaj och gratis öl och kurvig starlet.
Den firas med fest den 6 augusti 1945 efter fullgjort uppdrag
över Hiroshima, där döda och döende människor proppar
igen rännstenar, flyter i floder, blockerar gator.

President Truman meddelar den 6 augusti 1945 i ett ra-
diotal att en atombomb som utnyttjade ”den grundläggande
kraften i universum” har ödelagt Hiroshima.

”Det går inte att förstå Hiroshima, det går inte att tala om
Hiroshima så dess verklighet förstås.”

16

Filmen "Hiroshima, min älskade" skildrar det som inte går att förstå. Marguerite Duras skrev manuset till filmen, dess stympade dialog. Det går inte att förstå Hiroshima, det går inte att tala om Hiroshima så att dess verklighet förstås. Hur skulle man kunna fatta tvåhundrausen döda? På nio sekunder. Det som blir kvar är skuggan av en försvunnen förångad människa på en sten i Hiroshima.

Marguerite Duras gestaltar världen, både den inre och den yttre, som gåtfull, fragmentarisk. Från ord laddade med betydelse för hon mig ut till en ödslighetens hemvist där orden tar slut. Där hennes ord tar slut tar bilden vid i samarbetet med filmregissören Alain Resnais. Hon vistas i gränstrakterna mellan det medvetna och det omedvetna i sitt uttryckssätt i sina filmmanuskript. Hon strävar mot att erövra en undflyende essens av verkligheten lik den bildkonstnär som målar vitt på vitt i sina försök att fånga och bemästra den vita färgskalans verklighet.

I manuset till filmen "Hiroshima, min älskade" skriver Duras: "Om åskådaren aldrig glömmer att det handlar om en japan och en fransyska, existerar inte längre filmens djupare betydelse". Duras ville undvika att åskådaren faller i exotismens fälla och i den ofrivilliga rasism som är en ofrånkomlig beståndsdel av all exotism. Det filmen vill undvika är

uppdelningen i "vi" och "de". Vi förs närmare människoöden genom att inte betrakta protagonisterna som stereotypa representanter för respektive land, för respektive kultur. Ett gåtfullt möte äger rum mot bakgrund av en historisk tragedi, atombomben över Hiroshima, de nio sekunders ordlösa fasa. Marguerite Duras söker sig bortom ord till en verklighet bortom det som går att förstå.

17

Jag ville bli kvar i Japan, jag ville tillbaka till Europa och jag saknade mina språk. Jag ville ha ett gemensamt språk med andra utan det hinder som ordlöshet kan vara. Jag ville kunna vara ordlös i en kulturkrets där ordlösheten inte missförstods. Ännu trodde jag på ordens förmåga att rasera spärrar och låta människor mötas i samförstånd. Jag reste tillbaka.

Efter Japan var även Romären definitivt förbi. Kvar var mitt gepäck i ett förråd i Rom, de nerpackade spillrorna av hemmet. De lättsamma åren var över, uppbrottet definitivt.

En tid vistades jag i Lugano vid den vackra sjön, de blånande bergen. Jag sökte arbete och tog tåget från Lugano till Monte Carlo. Kvällen innan ringde mig min väninna för att önska mig god resa, men det hördes tydligt att hon även hade något annat hon ville fram med. Till slut efter många kringelikrokar fick hon uttryckt sin oro över att jag skulle till Monte Carlo, till stället med det berömda casinot. Jag förstod inte hennes oro.

- Jag har ju sett hur passionerat du spelar på hästar, fick hon slutligen fram. Det tog mig en stund att fatta vad hon menade. Hon trodde naturligtvis, att jag med samma iver som jag såg på hästar inför starten och placerade

mina "bets" i sista stund, skulle störta till rouletten så fort jag steg av tåget i Monte Carlo. Hon kunde ju inte veta att hästar för mig är något helt annat än ett själlöst spelcasino. Inte ens i Macao blev jag särskilt upphetsad när jag vann på rouletteten så att de medspelande kineserna gratulerade mig. Jag förbluffades av hennes oro för mig, över hur lite hon sist och slutligen kände mig, den ålderstigna världsdamen, min väninna, som tillbringade vintrarna i Karibien och somrarna i villan i Lugano.

Monte Carlo var ingenting för mig och jag tog omgående tåget tillbaka till Lugano. I samma kupé satt en familj från Sicilien. De dukade upp ett bågmande bord med frittata, ost och bröd och vin. Hungrig som jag var försökte jag låta bli att snekla på härligheterna tills de på italienskt vis undrade: "Vuol' favorire?" Det var inte mycket jag behövde krusas innan jag deltog i måltiden. Familjen var på väg till Holland med apelsinblommor till dotterns bröllop. Det var där hon skulle bortgiftas i främmande land med apelsinblommor från Sicilien.

Jag var i Zürich när min bror dog på en soldränkt väg i Johannesburg. Han körde sin bil i den hastighet som hans otyglade oro och rastlöshet drev honom till. En motorcykel svänger i full fart in från en sidoväg. Kollisionen är ett faktum. Min bror avlider omedelbart, hans passagerare klarar sig. Hur det går för motorcyklisten vet jag inte.

Kanske drevs min bror ut i världen av samma oro som jag, när jag lämnade hemlandet. Kanske är det havet som är skuld till vår hemlöshet, till denna vilja att sträcka sig långt ut, långt bortom horisonten. Ständigt såg jag fartyg, alltid på väg, alltid till andra hamnar. Jag stod på stranden och undrade: Vad finns bortom horisonten?

Jag hade varit bortom horisonten, färdats på andra kontinenter och nu var jag på väg tillbaka till hemlandet, till startpunkten. Hur jag färdades från Zürich hem till min brors begravning minns jag inte. Kanske, troligen, mellanlandade jag på Kastrup som så många gånger förr. Köpenhamn var knutpunkten, Kastrup förenade mig med Europa, vägen in och vägen ut, en träffpunkt mellan kontinenter. Kaffet doftade av bönor från Karen Blixens kenyanska farm. Otaliga ankomster och avfärder gjorde Kastrup till den mest välbekanta av alla de flygplatser där jag suttit på kaféer och väntat på avgång.

Vägen tillbaka var kantad med död och med svek. Den tid var förbi då jag i mitt oförstånd kunde hävda att livet var enkelt, som jag gjort i en diskussion med en dansk professor i idéhistoria. Den gången var mitt liv enkelt, men inte ens då så enkelt som jag föreställde mig det, när jag varje morgon hällde upp några små högar av råsocker på balkongräcket för mina gäster, två sparvar, några yellow birds och en stor illgrön ödla. Alla samsades de kring frukosten och om kvällarna uppenbarade sig fåglarna och sjöng sitt godnattkvitter just innan mörkret drog ner sin rullgardin över hav och land. Livet var lättsamt i Karibien. Jag kunde inte föreställa mig hur snabbt ett människoliv kan förändras. Min bror dog på en soldränkt väg i Johannesburg, mitt liv hade kantrat och jag återvände.

Den första anhalten vid resan hemåt var Zürich. Under årens lopp hade staden varit den geografiska skärningspunkt mellan Rom och Köpenhamn, mellan Karibien och Japan, som jag alltid återvände till, en brytningspunkt vid varje livsförändring. Jag har betraktat Küsnacht från andra stranden, sett fullmånens breda stråk sträcka ut

sig över Zürichsee. Jag har färdats med båt från Bürkliplatz till Rapperswill, rosornas stad. I tidiga morgonstunder har jag betraktat roddarnas taktfasta rodd i gryningsdis. I mina drömmar är jag aldrig i Zürich, men händelser som utspelats där är som tidlös tid i drömmens bortvända ansikte. För mig är staden förankrad inom en verklighetens parentes. Till Zürich återvände jag gång på gång, men blev aldrig kvar.

18

*Djupare blott i månskenets mörker
sjunker den ångestfyllda på sin svävande bana.*

Zürich förblev en mellanstation liksom även Köpenhamn under färden hemåt. Efter åren i förskingringen, efter åren med hemlängtan som ständig följeslagare, återvände jag. Efter mera än ett decennium med arbete i nya länder med nya språk, från möten med nya människor och okända kulturer återvände jag till det jag trodde var mig välkänt. Jag trodde mig finna hemkomst, förankring och mening och jag hamnade i ny exil. Jag återvände hem till årstidernas välkomna växlingar och till de språk som är mina. Jag återvände i tron att hem är en bestämd plats på jorden och att när man kommer dit ger hemlängtan vika, en tomhet fylls och livet får mening.

Jag återvände hem och färgerna slocknade. I mina drömmar rör jag mig i mörker. Jag är i ett underjordiskt rum. Rummet är fyllt av soldater. Det är farligt att vistas där och jag försöker föra mig så obemärkt som möjligt, så ingen av soldaterna lägger märke till mig. Jag försöker finna mig tillrätta med krympande horisonter i mitt förvandlade liv. Vardagen stänger in mig i ansvar och plikter. Färgerna

slocknade när jag som en sårad kämpe släpade mig hem och försökte ge min vardag mening och struktur.

Den finlandssvenska poeten Solveig von Schoultz talar i dikten "Katakomb" om förändringens plåga, livskriser, tider då livet förvandlas. Hon skriver om den tunneltid vi går in i när vi måste släppa taget om det som varit och inrätta oss i en ny livssituation. Det som varit finns inte mera och det nya har ännu inte börjat. Övergångsfaser är svåra.

*"Det kommande har gått under jorden
här hämtar förvandlingen andan
ännu trevar den i mörker
sänk ditt ljus
lys på tecknen här nere:
fisken visar väg
i strömmar av levande vatten."*

Varifrån skulle jag finna det ljus som kunde lysa på tecknen i mörkret, i underjorden där jag vistades? Jag återvände till hemlandet, till barndomens stränder, minnenas strand, den soldränkta. Sanden var varm, brände fotsulorna ibland, havet saltdoftande och svalkande, vågorna kluckade glömska. I mina drömmar är samma strand höstlig och dystert. Samma strand, samma stenar, samma tallar som doftar av barr och kåda som i verkligheten förvandlas i mina drömmar. Jag vandrar ensam vid havet, vattnet är blytungt och grått. Höststormarna, de befriande, har rasat ut, havet har resignerat, inväntar sina vinterbojor, går in i vilan. Så ser min barndoms soldränkta strand ut i mina drömmar.

Två år vistades jag i den känslomässiga underjorden innan livets strömfåra åter fylldes med vatten och färgerna vaknade till liv. Under den tiden levde jag som vid sidan av mig själv, kanske närmare döden än livet som den av mina gamla vänner, som trots allt höll fast vid mig, efteråt en gång sade. Som ett sårat djur jagades jag av flocken på min arbetsplats. Jag hade återvänt till hemlandet från exotiska länder, och ställen som mina arbetskamrater kanske drömde om i höstrusktider. Mina upplevelser var andra än deras som aldrig vågat språnget, aldrig vågat sig ut från hemlandstryggheten.

För första gången i livet upplever jag mobbning. Jag drömmer om hundar, små och gläfsande som nafsar efter mig eller stora mörkt grå med farliga gap som hänger mig i hämlarna. I Tarkovskijs filmer är hunden trygghet, det välbekanta, för mig är drömmarnas hund hot och fara och ett minne av avskedssmärta. Jag bär på bilden av hunden som oförstående ser efter mig i ett främmande landskap, en hund jag är tvungen att överge, själv övergiven. Jag genomgår en livskris.

Två år tog det mig att samla kraft och bryta mig ut, byta arbete och byta miljö. Jag drömmer om vatten som forsar fram i strida strömmar. Två älvar flyter åt var sitt håll. Var står jag i drömmen? Står jag på stranden av älven som flyter åt vänster, en minnenas ström eller står jag på ön mellan vattendragen som forsar åt var sitt håll? Jag står mellan dem båda, i livets mitt mellan det som varit och den framtid som ännu inte är min.

Drömmen varslade om förändring. Tunneltiden var över. Energin återvände och jag återvann den livsglädje som varit förlorad. Livet smakade inte längre aska, färgerna väcktes

till liv. Jag erbjöds ett arbete i London, men valde ett längst i norr. Jag ville inte överge hemlandsorden för ett annat språk och jag ville uppleva lappmarkens vidder. Igen lockades jag av det okända, av det riskfyllda och farliga.

19

*Vid äppelträdet
med sina små, hårda och sura
visdomsfrukter.*

- En så liten flicka, jag trodde det var en mäktig, *mahtava*, kvinna, som tog sig an det här arbetet, sade en av styrelseledamöterna, när han såg mig för första gången.

- En mäktig kvinna behöver inte nödvändigtvis vara storväxt, kontrade en annan av ledamöterna som förstått att det var min kroppsstatyr som åsyftats.

Med friskt mod, för att inte säga aningslöst tog jag mig an arbetsuppgifterna med en sådan glädje och en sådan intensitet att jag glömde måltider och vad värre var, glömde hålla utkik över omvärldens misshälligheter och intriger som jag varnats för innan jag åtog mig arbetet. Med entusiasmens naivitet utgick jag ifrån att alla var lika angelägna som jag att uppnå de målsättningar som printats på papper. Jag gick in för arbetet med en troskyldighet som i sinom tid straffade sig.

Efter utlandsåren arbetar jag fortfarande i viss mån internationellt, men nu med EU initierade utbildningsprojekt som involverar geografiskt närstående länder. Jag inser allt mer att de kulturella skillnaderna mellan grannländerna är

större och går djupare än jag föreställt mig. Att uppfatta verkligheten under ytan tar tid. Det stod klart för mig medan jag vistades i fjärran länder, men den insikten grumlades när jag återvände till det jag trodde var mig välbekant.

Dagarna är fyllda med arbete, om nätterna drömmer jag. Som projektledare för ett internationellt projekt är jag än en gång fylld av förväntan och glädje. Men nattens drömmar speglar en annan verklighet än dagens.

I drömmen flyttas jag tillsammans med andra genom luften liggande på ett flak utan kanter. Jag är rädd att falla och någon säger att det sker olyckor med den här flytanordningen. Medan jag förflyttas genom luften är min bil parkerad i ett garage med fören så nära en vägg att den nästan tar i och skadas. Jag är i bilen och backar.

I en annan dröm sitter jag i en öppen bil under ett skynke. Bilen är parkerad vid ett torg, jag sitter i baksätet. Torget är bakom min rygg och min sikt är begränsad under skynket. Någonstans sjunger en rödklädd kvartett, ylar nästan med uppåtvända ansikten. De sjunger en partisansång från sitt land, ett främmande land. De liknar indianer eller sydasiater, kanske mongoler eller något liknande folk.

Jag funderar över mina drömmar, över den känsla av maktlöshet de inger. Partisankvartetten påminner mig om vargar som ylar mot månen, deras röda kläder inger en känsla av fara och samtidigt av frihet och påminner mig om tandlösa gubbar, gamla partisaner som med inlevelse sjöng *Bella Ciao* på en *vinaio* i Rom. Den vinstugan brukade jag besöka med talangfull marchese och diskutera den senaste konstutställningen. Men partisanerna i min dröm fick mig

också att tänka på de ryska partisaner som under kriget spikade fast en nordkarelsk bonde på hans eget matbord och ylande vargar förvandlas i mitt sinne till den ensamma varg som hetsas till döds i Vysotskijs sång om Vargjakten.

Den första etappen av utbildningsprojektet går helt enligt planerna. Ingenting tyder på att inte fortsättningen skulle bli lika lyckad. Plötsligt börjar en av samarbetsparterna agera på ett sätt som blockerar hela det fortsatta arbetet. Resultatet blir att hela projektet havererar, allt arbete har varit förgäves, alla deltagare är förlorare, också den som genom sitt irrationella handlande sänkte hela projektet.

Vi blev alla lika förvånade över haveriet. Det fanns ingen logisk förklaring till den destruktivitet som omintetgjorde många års förberedelser och arbete. Trots resurser, trots kompetens var misslyckandet ett faktum och orsaken kunde bara sökas hos oss som deltog i projektet.

Monty Roberts beskriver i sin bok "Mannen som lyssnar till hästar" hur hans tillvaro raserades av samma man som låtit honom förverkliga den hästgård han alltid drömt om.

"År 1964 när jag var trettioett år gammal, träffade jag en man som kom att förändra livet för mig och min familj. Han hjälpte oss till toppen . . . och störtade oss sedan rakt ner i avgrunden."

Mannen som Roberts träffar är den excentriske miljonären Hastings Harcourt, son till grundaren av bokförlaget Harcourt Brace & World. Monty Roberts noterar att miljonären ler med munnen men inte med ögonen, men går ändå med på att träna hans hästar. Samarbetet fortsätter och Roberts får tillfälle att förverkliga sin dröm: att arbeta med

hästar i Santa Ynez Valley och bygga upp en anläggning i världsklass. Han blir erbjuden delägarskap i Flag Is Up Farms som anläggningen heter. Familjen får sitt drömhem, tillvaron är paradisisk, arbetet hårt men roligt. Det blir några goda år tills Hastings en dag kommer på besök och berättar om sin sjukdom. Han säger att han har psykiska problem, att hans sjukdom klassats som "bipolär" och att han på grund av den varit tvungen att lämna familjeföretaget och avbryta en mängd affärsförbindelser.

- Jag har gått i terapi i trettio år, säger han. Jag vill att du lär dig hantera mig rätt. Jag beställer tid för dig hos min psykiater. Jag betalar. Han kan lära dig hur du ska bete dig mot mig.

Monty beger sig till psykiatern enligt vilken Harcourt lider av en underlig sjukdom som han kallar för "sand-slottssyndromet", vilket innebär en drift att bygga upp för att därefter förstöra det som åstadkommit.

Plötsligt en dag vill Harcourt göra sig av med hela anläggningen som Roberts byggt upp. En advokat lägger fram ett kontrakt för honom, som verkar vara i sin ordning fram till den punkt i kontraktet där miljonären kräver att några av alla hästarna på ranchen ska skjutas och att det är uppfödaren och tränaren Monty Roberts som själv ska ta deras liv.

För Roberts innebär det katastrof. Han ville se till att hästarna inte blev avlivade "på grund av en sjuk människa och hans skjutjärnsadvokat". Han ordnar snabbt försäljningen av ett par av hästarna och ser till att betalningen går till företaget. Någon av hästarna gömmer han och bekräftar följande dag för Harcourts sekreterare, som ringer upp, att

hästarna är borta. Flag Is Up blir sålt, men affären går tillbaka när Harcourt upptäcker att hästarna inte avlivats som han bestämt. Roberts anklagas för häststöld och blir arresterad. Miljonären använder alla sina betydande resurser till att skada tränaren och hans familj. Tidningarna förstör hans rykte och familjen blir tvungen att från en dag till annan ge sig av från hemmet. En utdragen juridisk strid följer och slutar så småningom med att Harcourt döms till att betala skadestånd för förtal. Med de pengarna kan Monty Roberts köpa hästfarmen Flag Is Up.

Något liknande hände mig. Jag stod inför ett havererat projekt. Jag hade byggt upp projektet från grunden utifrån den idé jag fick vid en middag med de blivande samarbetsparterna. Jag visste inte att vårt projekt var ett "sandslott", att en av nyckelpersonerna, när framgången redan verkade given, plötsligt greps av en lust att förstöra, att raseras, att skada. Kanske kände han inte ens själv till sina bevekelsegrunder. "Sandslottet" som raserades skadade även honom.

Riktigt lika illa ute som Monty Roberts var jag inte, men en besvärlig tid blev följderna av det havererade projektet. Jag hade ingen rationell förklaring till vad som skedde. Inga synliga tecken hade föregått haveriet. Helt oförstående kastades jag ut i den okända verklighet som djuppsykologen Jung kallar det omedvetnas verklighet. Mina drömmar, känslan av fara och maktlöshet som de förmedlade, sade mig ingenting om min vardagsverklighet. Jag förstod inte att drömmarna handlade om mig, mitt liv och min inre och yttre verklighet.

20

*Ödets väg
en knappt anad stig
genom vilda snår,
en skymt av guds ansikte.*

I det verkliga livet liksom i drömmen är allting så hopflätat, tilltrasslat, mångfacetterat. Parallella skeenden och livsavgörande händelser komprimerades för mig i tid och följderna sträckte ut sig långt in i framtiden. Händelser i omvärlden river i mig i ett rasande tempo och jag drömmer om ett strandat förkolnat skepp som kantrat. Babordssidan ligger mot sanden. Det har varit brand ombord. Kanske har jag bott ombord på skeppet medan det ännu seglade omkring på de sju haven. Nu har jag flyttat in i ett hus vid stranden, den ödsliga, en bit ifrån det havererade skeppet. Jag vaknar gripen av den fara jag upplever i drömmen, fylld av en avlägsen sorg.

Hos vänner i en bostad vid havet lyssnar jag på Galina Vishnevskajas sång. Hon sjunger mörkt och hemlighetsfullt om det döende barnet som kärleksfullt vaggas i sången, om modern som lyssnar till sången i isande skräck. Hon sjunger om flickan som i den vita sommarnatten lyssnar till ridarens löften om kärlek och den evighet som endast döden kan skänka.

Galina Vishnevskaja, Bolsjojteaterns stjärna, sjunger Dödens sånger och danser, Modest Mussorgskijs komposition som orkestrerats av Dmitri Sjostakovitj. Orkestreningen har han tillägnat henne som med sådan inlevelse sjunger dem. Sjostakovitj har en bild av Mussorgskij på sitt skrivbord. Kanske är det en kopia av Ilja Repins målning av kompositören som med skatbohår och ögon gröna som kattens oseende blickar in i framtiden.

Ilja Repin avbildade även oklanderliga ryska senatorer och hans son målade väggtaflorna på Ryska baren i Helsingfors. Ägaren, en polsk adelsman, stod själv vid kassan, tog emot beställningar och betalning. Servitrisen, en trött äldre kvinna i snedtrampade skor och svullna anklar, bär till mitt bord det jag beställt, Studentpanna, det billigaste på menyn. Ibland kommer hon med något jag inte beställt, ett glas mjölk, våfflor med sylt och vispgrädde. - Direktören bjuder, säger hon då.

Vishnevskajas sång för mig oväntat tillbaka till den tiden då musiken ännu tillhörde min vardag och jag upplevde en konstant utvidgande värld av hisnande upptäckter och nya insikter.

Vid ett av mina besök i Leningrad tangerar mitt liv det senare i landsflykt drivna parets, Vishnevskaja och Rostropovitj. Jag har en hälsning med mig till Mjtislav Rostropovitj, en hälsning från en musikerkollega. Eftersom jag inte fått några kontaktuppgifter vände jag mig till informationsdisken på hotellet. Jag bad om en telefonkatalog. Det fick jag inte. Jag bad kvinnan bakom skranket vänligen ta reda på telefonnumret till den berömde cellisten och dirigenten Rostropovitj. Hon vänder bort huvudet, ser förbi mig, låtsas inte om min begäran. Jag uppfattar hennes beteende

som bristande servicevilja, som antipati mot en ung västerländska som ställer ohemula krav. Det jag inte visste var att Rostropovitj redan var utsatt för förföljelse från statsmaktens sida. Han har blivit en icke-person som inte längre får arbetsmöjligheter. Några år därefter förlorar paret sitt sovjetiska medborgarskap och drivs i landsflykt.

Vishnevskajas mörka sånger för mig tillbaka till livet från det förkolnade, strandade skeppet. Jag spelar inte längre själv, men finner nya dimensioner i musiken som talar till känslor bortom ord.

Poesin bor granne med musiken. Den första tiden efter det jag kände som mitt stora misslyckande i arbetslivet, projekthaveriet, sammanfaller med genomgripande skeenden i det privata; en närståendes utdragna, långsamma död, en död av annat slag än min brors hastiga bortgång. Den lineära tiden upphörde, chocken var samma som Federico Lorcás vid sin väns, Ignacio Sánchez Mejías, död på arenan. Och ingen har skildrat traumats, det känslomässiga sårets koreografi som han.

Omskakande händelser repeteras i mitt sinne som omkvädet i den första delen av diktsviten om tjurfäktarens död.

”Ay, qué terribles cinco de la tarde!

Eran las cinco en todas relojes!

Eran las cinco en sombra de la tarde!”

Allt försiggår, allt sker klockan fem på eftermiddagen. Med förstämnda pukors kraft förkunnas dödens ankomst klockan fem på eftermiddagen. Tjurens horn river upp de dödliga såren exakt klockan fem. Såren bränner som solen och alla klockor visar fem.

Que no quiero verla! Lorca vill inte se det, han vill inte se tjurfäktarens blod på arenan. Han ber månen komma för han vill inte se Ignacios blod på sanden, han ber om drömmarnas grå tårpilsomgärdade tjurfäktningsarena. Ignacio sökte gryningen, men det finns ingen gryning för honom längre. Vem ber mig komma fram, be mig inte betrakta hans död! Hans ögon slöt sig inte när hornen var nära och nu sover han för evigt. Que no quiero verla! Nej, jag vill inte se det!

Lorcas förnekelse och klagan böjer sig för verkligheten. Det är inte längre möjligt att fly, det är inte längre möjligt att be månen komma och drömmarna och gömma undan den verklighet som inte låter sig bevekas. Ya se acabo. Det har skett. Ingen får sjunga här eller gråta, jag vill att någon visar en väg ut för den som bundits av döden. Sakta kommer acceptansen. Gå, Ignacio. Glöm det heta råmandet från arenan. Sov, lyft, vila.

Som Lorca accepterar jag till slut det som skett, det orättfärdiga och det brutala och jag lyssnar till den vemdiga vind som drar fram genom tallens kronor.

21

*Fartygets segel
spända av vinden
mot övergången
från hav till hav*

Ännu rör jag mig i mina drömmars mörker. Jag är i ett underjordiskt rum. Vid mina fötter ligger ett i vitt inlindat barn, dött. Bakom den nyfödda på cementgolvet står en grupp män. De är vända mot mig och barnet stelt grupperade som för ett fotografi. Till vänster om gruppen, något bakom de uppsträckta militäriska männen, står en man jag känner igen. Det är en rysk matematiker. Hans ansikte är tårt, dödsmärkt. Han lider. Ingen talar. Barnet är dött, mannen döende, jag i ångestens grepp, gruppen av män likgiltig. Drömbilden är som en stillbild, ett svartvitt fotografi, ett fruset ögonblick. I drömmen är jag en betraktare, men den som lider med den döda och den döende.

I drömmen är min uppmärksamhet riktad mot det döda barnet och mot den lidande mannen. Gruppen av de män, som utför ett arbete är mig likgiltig. Jag betraktar inte deras ansikten, ger dem ingen uppmärksamhet. På samma sätt förhåller jag mig till människor, jag indelar dem jag möter i de få som får tillträde till mitt inre rum och andra, de flesta,

som är mig likgiltiga. Jag inser att den inställningen är en brist i arbetslivet, detta att jag inte tillräckligt uppmärksammar min omgivning. Min inställning till andra är av eld och is.

- Konkurrenten i Moskva, kallar en av mina trogna gamla vänner matematikern i drömmen. Det är vid en tidpunkt då Solzjenitsyns texter redan är utsmugglade. Vid ett tillfälle var jag med då mikrofilmen fördes ut. Jag minns hur mannen, som förde ut de i Sovjet bannlysta skrifterna, grälade på mig på Sjeremetjevo flygplats för att jag inte väntat på honom när vi passerade kontrollerna. Jag förstod hans anspänning och hans lättnad när alla kontrollerna bemannade med uniformsklädda stenansikten passerats och vi kunde stiga ombord på SAS-planet på väg till Stockholm. Men jag förstod knappt den fara situationen inneburit, inte bara för bäraren av mikrofilmen, utan för oss alla i sällskapet. Så oförstående var jag ännu då.

Minnen i det omedvetna och drömmars skeenden är inte lineära i tiden, de är förbundna med känslans logik. Hågkomster från mina besök i Moskva dyker oväntat upp, men ytterst sällan drömmer jag om Moskva. I minnet kan jag fortfarande vandra genom stadens gator, den gamla delen som är lika mörk i mitt minne som i Sovjettidens verklighet. Vi vandrar genom natten, den ryske matematikern som bett mig komma, bjudit in mig på besök och redan frågar efter mitt nästa besök i staden. Plötsligt tänds ett ljus i ett fönster, ett burspråk i ett hus vid en gatukorsning. En drucken sång rullar ut över tomma gator, ett ödsligt torg. Den djupa mäktiga rösten ekar mellan husen, fyller de tomma gatornas mörker med en vaggsång för ensamma barn. Har jag inte upplevt detta en gång förut?

Sakta går vi genom det gamla Moskva. Valvbågar reser sig mot himlen, vi går längs slingrande gator, genom skumma gränder och dolda bakgårdar. Men alltför snart befinner vi oss på den upplysta Gorkijgatan. Vår nattliga vandring är slut. Han lämnar mig vid hotellet dit han inte har tillträde och hinner precis till tunnelbanan innan grindarna stängs och tågen slutar gå för natten. Det är sista gången jag ser honom vid liv, den döende jag drömde om. Men det visste jag inte då.

22

Vardagslivet fortgår med all sin möda och i det fördolda i nattens drömmar pågår ett annat liv, ett okänt förvägrat liv, som ibland lämnar ett känslöavtryck till dagen, men som oftast försvinner i förflyttningen från natt till vardagsverklighet.

De gamla grekerna tänkte sig tidens förlopp som en rinnande flod. Man står i floden med ryggen mot framtiden. Händelser flyter förbi och blir till ett förflutet som stannar kvar i minnet eller försvinner i glömska. Kanske i en glömska som gömmer på minnet, ett oväntat minne som dyker upp i en framtid. Den åskådare, som ser på sitt minne, står alltid med ryggen mot framtiden, en historiens ängel, en *Angelus Novus* avbildad av Paul Klee. Den bilden gjorde ett djupt och skrämmande intryck på Walter Benjamin, filosofen från sekelskiftets Berlin, som tvingades till flykt och undergång under andra världskriget.

”Det finns en bild av Paul Klee, som heter *Angelus Novus*. Den framställer en ängel, som ser ut som han stod i begrepp att avlägsna sig från något, som han stelt betraktar. Hans ögon är uppspärade, hans mun står öppen, och hans vingar är utspända. Historiens ängel måste se ut på det sättet. Han har sitt anlete vänt mot det förgångna. Där en kedja av händelser träder fram inför våra ögon, ser han

en enda katastrof som oavlatligt hopar ruiner på ruiner och slungar dem för hans fötter. Han vill nog gärna dröja kvar, uppväcka de döda och sammanfoga det som slagits i stycken. Men en storm blåser från paradiset, som griper tag i hans vingar och är så stark att ängeln inte längre kan märka den. Denna storm driver honom oemotståndligt in i framtiden, som han vänder ryggen, allt medan ruinhögen framför honom växer upp till himlen. Det som vi kallar framåtskridande är denna storm.”

Jag står mitt i min livsflod med ryggen mot framtiden och försöker förstå. Jag drivs mellan ansvar och arbete och ogripbara händelser i en komplicerad verklighet. Borta är den tid jag tyckte livet var enkelt. I mina försök att greppa verkligheten såväl yrkesmässigt som personligt enrollerar jag mig i kurser i allt från management till personlig utveckling. Min tillvaro är turbulent.

Ett av mina uppdrag förde mig till Helsingfors den sjätte juni under ett av det kalla krigets sista år.

23

Det bästa sättet att närma sig Helsingfors är för mig att långsamt glida fram mot staden från havet, att långsamt låta den ta form mot himlen. Med försommarhimlen som bakgrund ritas Storkyrkans kupoler i uppåtsträvande grönt och vitt. Glänsande lökkupoler och röd tegel tynger Uspenskijkatedralen ner mot marken. Det bästa sättet för mig att närma mig den svävande staden är från havet. Jag har ett nytt uppdrag och ska delta i en konferens i den späda junigrönskan, de ljusa nätternas tid. Katastrofer närmar sig redan, men är ännu under förberedelse. Jag har hämtat mig från misslyckandet med det stora projekthaveriet och försöker nu förhålla mig till det som fördunklar mitt privatliv och dödar glädjen, min partners alkoholism.

Under det kalla krigets dagar var Helsingfors känd som spionernas stad. De kom från öst och de kom från väst. Vi visste alla att underrättelsefolket brukade samlas i Hotel Marskis bar om kvällarna, men vi brydde oss inte om det. Vi tyckte det var komiskt när det framkom att meddelanden agenter emellan byttes i den lilla parken utanför den hemliga polisens lokaler. Spanarna satt bakom neddragna persienner och iakttog skeendet. Lika komiskt tyckte jag det var att agenter strök omkring i vildmarken långt uppe i norr vid gränsen mot öst. Någon ortsbo med vägarna förbi

kunde meddela hotellet i byn att de snart skulle få en gäst. När den aningslösa "turisten" dök upp visste han inte att han redan var sedd och väntad. Han märkte aldrig de ögon som iakttagit honom i vildmarken där tre riken möts. Jag kunde inte ta de hemliga agenternas verksamhet på allvar. Ändå var det en tid då kärnvapenhotet var påtagligt, det var fredsrörelsernas tid och den tid då relationerna mellan öst och väst var kallast.

Terrorbalans råder. Supermakterna USA och Sovjetunionen trappar upp sina vapenarsenaler. "Fred genom styrka" är Ronald Reagans slogan för sin presidentkampanj. Han vinner valet och hans administration inleder den största militära uppbyggnaden i landet under dess fredstidshistoria. Supermakterna expanderar, invaderar och förklarar sitt agerande för allmänheten som nödvändigt fosterlandsförsvaret.

Jag är på väg till konferensen om jordens öde under det kalla krigets sista farligaste år, när supermakterna inte längre talar med varandra på det politiska ledarskapets nivå. Ändå, eller kanske just därför att världsrelationerna är så frusna, uppmärksammas konferensen stort. Regeringschefer från flera länder skickar sina välgångshälsningar. Hälsningarna blir upplästa från talarstolen i den fullsatta plenisalen, Tjernenkos från Moskva, Reagans från Washington. Indira Gandhi sänder sin hälsning från New Delhi och påven Johannes Paulus II sin från Vatikanen. Den ryska kosmonauten Atkov talar till oss direkt från rymdstationen Salyut-7.

Såväl den inhemska som den internationella pressen ägnar uppmärksamhet och utrymme åt talarna på konferensen och främst skriver de om den ryska forskaren, atom-

vinterexperten, matematikern från Moskva. I hans hemstad sjunger Vysotskij fortfarande, år efter sin bortgång, under föreställningspauserna på Tagankateatern: ”Varför är det alltid fågeln och aldrig kulan som faller?”

24

*Lidelsens boning
gömd, övervuxen
av vildvin.*

Resor blandas ihop, den lineära tiden bryts i minnet. I drömmarna är de alla närvarande, dåtid, nutid, framtid. Outplånliga grundmönster färgar tillvaron, lager på lager skapas minnen, sammanflätas, hakas ihop, förvränger verkligheten. Jag drar i minnets trassliga trådar och försöker göra livet begripligt.

Det vita återkommer i mina drömmar. Färgen, eller är det frånvaro av färg? finns där i olika skepnader, det vita och det alla färgers svarta. Den vita rosen blommar, en enda vit midsommarros blommar i drömmens sena höst. Jag har brutit den sista rosen från en taggig buske och går med den i handen utan skor över blöt svart kal mark. I drömmen är det höst, i verkligheten försommar.

Stora blomsteruppsättningar pryder de långa borden i salen. De gör ett vildsint och överdådigt intryck, de indigofärgade lupinerna som blandats med skir hundloka. Konferensdeltagarna kretsar kring borden i lågmälda samtal. Utanför sveps havet in i sommarnattens lätta dis. En rödskimrande, guldstrimmig sol dröjer sig kvar vid hori-

sonten, speglar sig i havets sidenyta, ovillig att lämna dagen för den korta natten. Jag lämnar salen med människor i sällskap med någon och ser en ensam gestalt i ett stort tomt rum. Av en stundens ingivelse ber jag min följeslagare, som känner igen mannen från Moskva, att presentera mig och tillsammans går vi fram till den ensamme.

- Se hur vattnen fylls av drömmar, säger han när vi med de andra lämnat mottagningen. Indigofärgade kraftiga lupiner och hundlokans skira vita brändes in i mitt minne tillsammans med en ensam man i ett tomt ödsligt rum.

Morgonen efter mötet i den tomma salen och färden genom juninattens vita dis skyndar jag mig uppför trapporna mot plenisalen där konferensdeltagarna redan tagit plats. Jag är sen och andfådd och aulan utanför salen är tom, åhörarna redan bänkade. En ensam mörkklädd gestalt skyndar emot mig och ger mig en lapp med namn, telefon och adressen i Moskva. Vi sätter oss på var sin sida om ett bord. Till slut säger han att han måste gå. Det är han som ska hålla föredraget alla väntar på.

Också jag går in, omtumlad. Jag lyssnar på föredraget, hör rösten, men inte orden. Mannen på scenen är en annan än den jag nyss satt tillsammans med i den tomma aulan utanför den fullsatta salen. Jag hänger inte med i den snabba pendelrörelsen mellan det offentliga och det privata, det personliga som är så undangömt, elden så förvirrande under den hårda kontrollens is.

Konferensdagarna mal framåt med insiktsfulla föredrag om tillståndet i världen. Framstående experter deltar i paneldebatter. Att slå sprickor i den oreflekterande vördnaden för makt verkar omöjligt, att motstå konformismens fres-

telse ogörligt. Att ändra världens gång känns hopplöst, naivt och ofrånkomligt. Konferensen i Helsingfors handlar i mycket om värmekärnreaktioners verkningar och om den hemlighetsfulla källan till solens och stjärnornas energi, den som upprätthåller livet på jorden och som också är dess potentiella förgörare i den globala politikens hårdsmälta. Från exilen i den stängda staden Gorkij skriver fredspris-tagaren Andrej Sacharov om vetenskapens ansvar.

”I dagens värld är det vetenskapsmännen, som tack vare vetenskapens internationella karaktär kan skapa den för närvarande enda faktiskt existerande internationella gemenskapen.”

Sacharov lever i isolerad intern exil i staden Gorkij. Andra oliktankande återfinns på mentalsjukhus, för ingen som inte tror på totalitärstatens politiska agenda och segerrika framtid kan vara helt normal. Det av världens mäktiga underskrivna Helsingforsavtalet med paragrafen om mänskliga rättigheter negligeras. Åsikts- och uttrycksfriheten åsidosätts och kontroll pågår med ideologin som vapen. Den sofistikerade Yuri Andropov, KGBs ordförande som utnämnts till partiets generalsekreterare efter Leonid Brezjnevs död, har frångått de stalinistiska skenrättegångarna och använder psykiatri för sina syften. Doktor D. R. Lunts vid Moskvas Serbskijinstitut för rättspsykiatri ger diagnosen ”smygande schizofreni” och ”paranoida reformistiska vanföreställningar” åt de oliktankande, de icke konformistiska. Dissidenterna förlorar sina medborgerliga rättigheter och utsätts för droger och maktpolitisk psykiatri. I enpartistaten är partiets värderingar de enda legitima.

Det var bakgrunden till det liv mannen jag presenterades för levde, matematikern och forskaren, som följande mor-

gon väntade på mig för att lämna mig sin adress innan han gick in i den fullsatta salen för att hålla sitt föredrag.

På konferensens sista dag vill någon fotografera oss, kanske samma man som presenterade oss för varandra. Vi står ute bland blomsterrabatter och nyutslagen björk.

- Som björkarna i Karelen, säger han till mig.

Solen lyser på röd granit, vi ser allvarliga ut på bilden. Varför vi två skulle fotograferas tillsammans vet jag inte. Kanske fotografen bara ville ha ett minne från konferensen och råkade få syn på oss där vi stod var för sig. Vi ser så allvarliga ut, den ryske matematikern och jag. Kanske lurar hoppet någonstans i bakgrunden bakom björkarnas svartvita stammar, kanske är det spänningen som sätter luften i dallring i den skira försommargrönskan på bilden. Vi står ensamma vi två fotograferade i ett för alltid i minnet inristat ögonblick under ett av det kalla krigets sista farligaste år.

25

Matematikern, som inväntade mig utanför den fullsatta salen, reser omkring i världen och håller föredrag om konsekvenserna av ett kärnvapenkrig. Den njursjuka Andropov, Sovjetunionens ledare, tillbringar de sista fem månaderna av sitt liv ruvande över det världsomfattande kärnvapenkrig han tror är på väg. Han är övertygad om att den amerikanska administrationen förbereder sig aktivt för ett kärnvapenkrig i syfte att förgöra den andra supermakten, det sovjetiska imperiet. Försvarsministern i Sovjetunionen, marskalk Dimitrij Fjodorovitj Ustinov, delar Andropovs apokalyptiska vision om kärnvapenhotet från Väst. De maktbesattas skuggvärld färgas alltid av paranoia.

Fredsrörelsen och kärnvapenmotståndarna förklaras av högerhökar som vänsterorienterade fantaster utan verklighetsförankring. En människornas rädsla för ett verkligt hot negligeras. Visserligen underblåses rädslan för kärnvapenkrig av sovjetisk propaganda, men den är befogad. En biträdande försvarsminister i USA försöker hemmavid tona ner kärnvapenfaran. Enligt honom kan man skydda sig mot effekterna av kärnvapendetonationer genom att gräva hål i marken, täcka över det med ett par dörrar och lägga tre fot jord ovanpå. Men kärnvapenländernas ledare

har alla beredskap för anfall och alla har de sin bunker att rädda sig till. Ett kärnvapenkrig mellan supermakterna kan inte heller Europa undkomma och i britternas hemliga bunker finns bostäder, kontorsytor, kassavalv för landets guldreserv och puben "Rose & Crown".

Den amerikanska astronomen Carl Sagan, som senare drabbas av en underlig sjukdom, förutser en miljökatastrof efter nukleära detonationer: sot från brinnande städer sprids runt jorden, blockerar solen och ger upphov till en ny istid, en "nuclear winter". Why is no one afraid of the dark? undrar The Guardian den 1 maj år 1984. Men konservativa amerikanare är motståndare till all avspänning mellan supermakterna. De menar att avspänning och en minskning av kärnvapen skulle medföra otillbörliga eftergifter åt den som de betraktar som fiende, som ett Ondskans rike. En militant högerflygel återupplivar en ideologiskt och känslomässigt fientlig hållning mot kommunismen och Sovjetunionen. Stora ekonomiska intressen står på spel när staten uppgraderar sin vapenarsenal och sin militära kapacitet. Det konservativa Amerika strävar efter att få fram ett psykologiskt klimat där människor accepterar kärnvapenhotet. Rädsla för krig inom den allmänna opinionen definieras av dem som styrd från öst.

Forskarutbytet mellan USA och Sovjetunionen pågår som det pågått under kalla krigets år oberoende av politiska vindar. Alla som deltar i forskarutbytet vet och är införstådda med att båda supermakterna alltid frågar ut sina vetenskapsmän efter besök och kontakter med den andra sidan, och att den debriefingen sköts av respektive lands underrättelse- och säkerhetstjänster för makthavarnas räkning. Världen är indelad i vi och de.

Det är den världen, forskarnas värld, som den sovjetiske matematikern tillhör. Men det är genom maktpolitikens favorer han måste balansera.

26

Sommaren som följer efter konferensen om jordens öde är varm och vacker. Jag vattnar de vita rosorna som så överdådigt blommar intill huset, ännu mitt hem. Jag skriver brev till Moskva och skickar i all oskuld iväg de artiklar han bett om. Ännu har jag inte lärt mig det kodade språket, den dolda kommunikationen. Jag förstår inte vad som är tryggt att uppenbara och vad som måste döljas. Jag förmår inte ta till mig förställningens konst, trots att jag läst utsmugglade manuskript och känner till den exil som drabbat de modiga i Sovjet. Jag är novis i förställningens konst.

Vi talar med varandra, dialogen förmedlas genom nyckfulla telefonlinjer, långa väntetider på samtal som plötsligt kan brytas. Jag besöker Moskva. Planet landar i dimma. Ingen möter mig. Förgäves spanar jag ut över ankomsthallen fylld med människor med blommor i händerna.

Det är inte många som stiger av planet från Stockholm; en amerikan och den svenska man som uppfylld av förväntan slog sig i samspråk med mig på Arlanda medan vi väntade på ombordstigningen.

- Kan du gissa vad jag har i min påse, frågar han mig och lyfter lite på den vita plastpåsen. Utan att vänta på svar, hur skulle jag kunna veta vad han har i påsen? öppnar han den och visar mig en brudslöja. Två blanka nya ringar

förevisar han mig också. Så lycklig är han att han bjuder in mig, en främling som han av en slump kommer i kontakt med inför flygresan, till sitt bröllop i Moskva.

Vid ankomsten till Sjeremetjevo är det ingen kontroll av mitt bagage. Det går fort att komma igenom kontrollerna, aldrig förut har det gått så snabbt, säger den blivande brudgummen som genom sitt arbete ofta landat i Moskva. Vi åker tillsammans till hotellet, chauffören bär in min väska. Brudgummen fortsätter färden till sin trolovade, lovar att skaffa mig kaviar och jag lovar att jag ska komma till bröllopet.

Inget meddelande väntar mig på hotellet. Jag äter en Kievkotlett på den restaurang jag finner undangoemd bortom den stora öppna lättillgängliga restaurangsalen. Jag är den enda turisten i den nästan fullsatta intima restaurangen. Kotletten är mör och god och efter måltiden beger jag mig till hotellvestibulen, frågar än en gång om det finns något meddelande till mig. Jag slår mig ned och betraktar kommersen, de söta ryskorna som skrupellöst men dock med en viss finess bjuder ut sig till affärsmän på besök i Moskva. Jag minns hur hotelldirektören i Tokyo anförtrodde mig att det fanns prostituerade till och med i Sovjet och hur han stelnade till i sin japanska orörlighet när jag berättade för honom att alla dessa flickor var anställda, anställda av KGB.

Hotellrummet är litet. En gång tidigare i Moskva har jag bott i en svit med en soffgrupp i blå sammet och balkong mot Gorkijgatan. Nu har jag utsikt mot samma gata på ett annat hotell i ett annat liv. Trafikens dova buller hörs genom väggen. Jag är trött. Det enda som stämmer med mina föreställningar om ankomsten är den svarta Tjajkan.

Jag vaknar halv fyra på morgonen ur en dröm. Jag drömmer om en blomsterbänk utan växter, utan blommor, om mull ur vilken ingenting växer. Dimma och regn utanför mitt fönster. Senare ringer jag numret han gav mig. En ung flicka svarar och ger mig ett annat nummer där jag möjligen kan nå honom. Jag ringer det andra numret, någon svarar och ska lämna ett meddelande till honom. Han ringer upp och säger sig återkomma per telefon klockan fyra. Himlen hänger låg över taken och jag är instängd i väntan.

Prick klockan fyra ringer telefonen. En kvinna frågar efter teaterkassan, en felringning alltså. Telefonen ringer på nytt. En ny felringning eller felkoppling. Tre, fyra gånger efter varandra ringer telefonen och det är aldrig han. Efter alla dessa felringningar tystnar telefonen. Jag är ensam på hotellet också den här kvällen, min andra i Moskva. Hissarna åker upp och ner med berusade män. Trafiken dånar, det regnar fortfarande. Ett hotellrum kan vara så förödande ensamt och avskräckande.

27

Jag är turist i Moskva. Varje morgon efter kaffet med smak av cikoria och Alla Pugatjovas röst i Miljoner rosor, går jag ut för att besöka museer och gallerier. Varje morgon går jag till samma taxichaufför, som varje morgon står parkerad på samma plats med bilnosen vänd mot hotellingången. Han tar aldrig upp någon passagerare, men varje morgon går jag fram till honom, förklarar omständligt vart jag är på väg och gör mig beredd att stiga in i bilen. Varje gång protesterar han ilsket, njet, njet, och det slutar med att han argsint ryter till år någon av de andra chaufförerna att ta upp den här dumma kvinnan, som inte fattar att han är upptagen. Han är upptagen med att bevaka ingången till hotellet, vem går in, vem kommer ut. Det är inte lätt att få tag i en taxi i ett höstregnigt Moskva när alla affärsmän ska iväg till sina möten, men efter ett par mornar är det inget problem för mig. Taxichaufförerna vet att vart jag än ska så kör vi förbi en Berjozka, valuta-affären, där jag går in, köper en limpa amerikanska cigaretter som jag lämnar kvar i taxin.

Jag besöker Tretjakovgalleriet några gånger. Greve Gavril Golovkin påminner mig om någon jag känner, uttrycket i hans ögon, det roade. Perukens svallvågor kring hans ansikte ramar in det fina leendet, den han påminner mig

om är skallig. Pavel Fedotovs aristokrat i röda sidenbyxor äter frukost tillsammans med en bok och en vit pudel. Pudeln är vaksam, mannen i färd med att vända sig om vid ett oväntat ljud. Svårt är att betrakta Ilja Repins soldat och familjens förstelning vid hans oväntade hemkomst. Chocken, hos hustrun som stelnat mitt i en rörelse med ryggen mot betraktaren, blicken fäst vid soldaten i dörröppningen förmedlas till betraktaren. Ingen väntar honom längre, insikten drabbar den hemvändande, han förstår att livet fortsatt utan honom.

Pugatjov låter sig ros över sjön. Rebelledaren vet att revolten är förlorad, Roddarna förstår det inte än, de skrattar, aningslösa inför framtiden. De vet inte vad som väntar på den andra stranden, de anar inte att snart är kosackupprorets ledare tillfångatagen. Som ett vilddjur förs han i bur till Moskva för att avrättas. En hel vägg är reserverad för ikonen "Staten Moskvas släkträd" av Simon Usjakov. Ikonen berättar om Jungfrun och om Moskvas styrande furstar, om tsarer och heliga män. Trädets grenar sträcker sig upp mot himlens portar. Vid roten av trädet finns verkliga byggnader avbildade. Kremls murar och torn bildar en ram innanför ramen längs målningens bas. Ikonen är ett politiskt manifest och Kreml makten som förbinder fosterlandet med himmelriket. Kreml är den fästning som skyddas av Guds moder. Hovmålaren Usjakov har avbildat tsar Aleksej och hans arvingar som länkar i en obruten kedja från Ruriks tider, fastän han bara är en nykomling, den andra av ätten Romanov på tronen. Ryska härskare har i alla tider skrivit om historien så den passar dem.

På Röda Torget står jag och betraktar Kreml, maktens boning. Murarna reser sig tjugo meter i höjd, röda murar

av specialbränd hård tegelsten byggda för krig. De är perforerade av ett gytter av trappor och gångar. Labyrinter av underjordiska tunnlar har byggts in under Kremls kullar till skydd för anfall, även kärnvapenanfall. Kreml är en fästning, en maktens boning, byggd enligt den italienska arkitekturens principer som Bolognas stadsmurar, Milanos Castello Sforzenco och Veronas stadsportar. Det finns fyra portar i Kremlmuren, alla stängda, alla med vakt. Varje torsdag öppnas Frälsartornets port efter politbyråns sammankomst och skinande blanka svarta limousiner kör ut i kortege i den speciella fil som är makthavarnas.

På Röda Torget betraktar jag Kremls kupoler och begrundar det ryska imperiet som skapades av nordbor och germaner, av bysanter och mongoler, imperiet som färdades vidare i oktoberrevolutionens yra i samma storvulna maktberusnings anda som furst Vladimirs Kievrus och med samma expansionistiska strävanden och samma kult av styrka.

- Sovjet kommer aldrig att upplösas, säger den engelska professor i historia jag träffar i Hotel Nationals bar med espressomaskin och gula sidentapeter från början av seklet.

Professorns vänstra öga är rött och inflammerat, det glesa grå håret slätslickat längs skulten. Han går igenom historiska falsarier från sin utflykt till Vladimir, men är övertygad om det sovjetiska imperiets överlevnad och hållbarhet. Sovjet består, hävdar han och anför som bevis för sin tes allt som där är förbjudet: umgänge med utlänningar, att ägna sig åt icke-marxistisk filosofi eller konst som inte följer den socialistiska realismens riktlinjer, muntlig och skriftlig kritik av statsmakten. Vi sitter i baren, det är tid för lunch och i den stora matsalen sitter nomenklaturans rep-

resentanter och skyddslingar och affärsmän från väst och åter stör och kaviar under kristallkronorna. På samma bar har också Tarkovskij suttit bedrövad efter ett ha glömt kvar manuskriptet till filmen om ikonmålaren Rubljov i taxin när han steg ur den vid hörnet till Gorkijgatan. Ett par timmar senare, nu i berusat tillstånd, står han i samma hörn när en taxi bromsar in och det kvarglömda manuskriptet räcks ut genom den öppna bilrutan. Ett under! skriver Tarkovskij i sin dagbok och tillägger att det hörnet vid Gorkijgatan är ett hörn för underliga sammanträffanden.

Höstmörkret sänker sig tung över staden. Minnen bryter igenom lager av glömska, minnen av sådant jag hört berättas, som jag inte ens själv upplevt, men som lagrats i mitt sinne mig själv ovetande. Stämningar och det fördolda, aldrig helt utsagda, lever kvar, triggas drömmar och ger impulser till handlingar som formar människans öde.

28

Det är min sista dag i Moskva. Följande dag flyger jag tillbaka. Jag sover länge och får té och piroger av den bistert vänliga kvinna som är våningsvakt. Jag hastar iväg till bröllopet jag bjöds till av den svenska ingenjören som genom en felringning mötte sin ryska tillkommande. En slump? Somliga säger att det finns ingen slump. I sista minuten kommer jag fram till Brölloppsalatset. Brudparet är inte där. Jag väntar och efter en stund dyker de upp. Bilen de färdades i hade fått punktering på vägen. Ännu ett hinder stod att övervinna. Nödvändiga registreringsdokument verkar vara försvunna. Brudpar och bröllopgäster väntar i spänning medan sökandet pågår i Brölloppsalatset. Så småningom återfinns dokumenten och vigseln äger rum under de stora kristallkronorna i den väldiga salen. Vigselförrättaren är en ordensprydd fyllig kvinna, hårt innesluten i en gråbeige dräkt. Mendelssons bröllopsmarsch följer det nygifta paret och de fåtaliga bröllopgästerna ut ur salen. Knappt har vi hunnit ut genom dörren förrän musiken tystnar tvärt. Utanför står ett ungt par och väntar på sin tur.

Jag avstår från att följa med på bröllopsfesten och åker tillbaka till hotellet. Min vän ringer och säger att han kommer och hämtar mig. Det är min sista kväll i Moskva.

Vakten står vid huvudingången. Inga obehöriga släpps in. Hotellgäster får uppvisa passerkort med rumsnummer. Jag har inte behövt göra det sedan den första dagen, vakterna känner igen mig och gör sig inte viktiga med att begära passerkort av mig när jag efter dagarnas utflykter återvänder. Fylld av förväntan inför mötet lämnar jag hotellet och ser honom utanför ingången, en mörk figur som vänder sig om och skyndar fram emot mig.

Det har slutat regna. Dagen är oktobermörk eller kanske är det redan kväll. Han lyser upp i igenkännandets glädje, kanske en återspeglning av min. Han har magrat, ansiktet är kantigt, ett slaviskt kantigt ansikte hörde jag någons beskrivning vid något tillfälle. Vi vaggas tunnelbanan fram tills vi stiger upp ur underjorden. Tomma breda gator, stora stenhus, vi går förbi maktens boningar. Han pekar ut byggnader, offentliga, historiska, vilka minns jag inte, ett synminne har stannat kvar, en bild, ett intryck av en öppen plats som torget vid Ljubljanka. Kanske det var där han avbröt mig så bryskt.

- Vi talar om det senare!

Genom mitt huvud far tanken; är det möjligt att bli avlyssnad också utomhus?

Vad som skedde under de tysta Moskvadagarna medan jag väntade på hans samtal, hur mycket han ansträngde sig för att få tillstånd att bjuda hem mig, en utlänning, vet jag inte. Tiden var för kort för frågor, timmarna för få, avståndet för stort, spänningen för stark för frågor som inte alla kan besvaras. En middag serveras i köket, en överdådig middag har dukats fram. Röda tomater, en grönvitstrimmad vattenmelon, kanske från Grusien, saftigt mörkröd, svar-

ta kärnor insprängda i fruktköttet. Annat minns jag inte från det överfulla bordet. Kaffe i vardagsrummet, italiensk musik, Adriano Celentano i Sono un'italiano. Vattnet rinner i badrummet, dörren står öppen. En stor röd katt lägger sig till ro på hans skuldra. Rummet vibrerar av återhållen spänning, blodet rusar yrselframkallande i ådrorna, pulslagen dånar i rummet.

Han följer mig tillbaka till hotellet. Sakta promenerar vi genom det gamla Moskva. Valvbågar reser sig mot himlen, vi går längs slingrande gator, genom skumma valvgångar, dolda bakgårdar. Dejá-vu känslan när ett ljus oväntat släcks i ett burspråk och en ensam vandrares sång ljuder i natten blir kvar hos mig efter vandringen i osäkert landskap, den sista. Aningslöst har jag trätt in i en skuggvärld, en farlig värld ovetande om de hot han lever med och oförstående inför den balansgång mellan världar som kräver en sådan anspänning av honom, den själfulle matematikern som såg Finska vikens vatten fyllas av drömmar en juninatt och som talade om att åka skidor i karelska vinterskogar.

29

Vi jämförde liv och insåg att vi samtidigt vistats i samma städer långt innan vi möttes. Vi tangerade varandras kretsar i Rom, korsade varandras banor i Umbrien, han på väg mot norr, jag på väg till staden där jag då hade mitt hem. Det var en stilla oktoberkväll efter en tur till Orvieto när druvorna redan skördats och gamla vinstockar brinner på fälten. Röken skimrar och doftar och det uråldriga landskapet vilar i väntan på natt.

Med andra forskare från hela världen inbjöds han till Vatikanen av påven Johannes Paulus II för att diskutera farorna med ett kärnvapenkrig. Han vandrar omkring i Vatikanträdgårdarna under pauser och funderar över den ogripbara dimension som gestaltas i det religiösa livet. Matematikern reser omkring i Italien "molto liberamente", deltar i konferenser och forskarprogram, ger sig tid att besöka muséer och sevärdheter. Ibland grips han av plötslig hemlängtan, han som söker sig till det förgångna, medan hans land gör allt för att utplåna det förflutna, förvränga, förneka. Vi möttes aldrig i de städer där vi samtidigt vistades, matematikern, atomvinterforskaren och jag, inte förrän jag av ett plötsligt infall ber mitt sällskap att presentera mig för den ensamme mannen i det ödsliga rummet en kväll i juni.

Tid förflyter från höstens mörka Moskvadagar med sporadisk brevväxling, fragmentariska telefonsamtal som allt oftare bryts. Det nya året börjar med nya resor för honom som redan tröttnat på sitt globetrotterliv.

- Jag har rest så mycket under de senaste åren att jag förlorat mig själv, klagar han för mig i mörkret under vår promenad genom det gamla Moskva där ljuset plötsligt slocknar i ett burspråksfönster och déjà-vu känslan griper tag i mig. Den ensamma nattvandrarens röst ekar mellan husen och allt är som om jag redan en gång tidigare hade upplevt det.

Våra liv har lekfullt cirklat kring varandra. Jag bor på Hilton medan min lägenhet saneras från de kackerlackor som rasslande flyr och gömmer sig när jag tänder ljuset i den minimala köksskrubben. På tv-skärmen kämpar sumobrottaren Takanohana, smidig och glödande av fighting spirit, mot Kitanoumi, stor som ett berg under Tokyo-turneringen. Jag vistas i Ginzaglittret medan han besöker muséet i Hiroshima, muséet som bevarar den brända stadens fasa. Han ser det obeskrivliga lidandet i Hiroshima där insekterna överlevde men inte människorna.

Vi undviker förbjudna ämnen när vi talar med varandra genom avlyssnade telefonrådar. Vi talar inte om filmskaparen Tarkovskij som tvingats i exil och arbetar på sin sista film. Vi berör inte situationen med Tarkovskijs unga son i Moskva, statens gisslan, som vägras utresetillstånd till sin far i Italien. Vi talar inte om Tarkovskij som i hemlandet hade alla resurser han behövde för sitt filmskapande, men inte friheten att skapa det han ville och som i väst får kämpa till det yttersta för att få de ekonomiska resurser han behöver för sin sista film "Offret". Den filmen tillägnar han sin

son. Vi talar aldrig om förbjudna ämnen när han ringer mig från de nyckfulla telefonernas Moskva. Ord är det farligaste av allt och han använder ord som öppnar portar åt alla håll.

30

Det var turbulenta tider. Supermakterna kapprustar och förklarar att de gör det i syfte att bevara freden. De upprätthåller stora militära styrkor och utökar utgifterna för vapen inom ramen för en sviktande ekonomi. Förmågan att förgöra varandra och världen många gånger om anser de vara förnuftig och fredsbevarande.

Sovjetunionens ekonomi är i ett bedrägligt skick. Landet har halkat efter i kapplöpningen om rymdteknologi, flaggskeppet under Chrusjtjovs tid vid makten ett par decennier tidigare. I Kreml härskar övertygelsen att den amerikanska politiken går ut på att militarisera rymden. Man föreställer sig en västerländsk sammansvärjning som har som syfte att utnyttja svagheter i den sovjetiska ekonomin. Supermakterna bevakar varandra ingående och misstänksamt.

Den sjuklige Konstantin Tjernenko övertar generalsekretariatet efter Andropovs död, men något över ett år senare äger den andra sovjetiska statsbegravningen rum i Moskva. Tjernenkos efterföljare blir Michail Gorbatsjov, den förre chefen för KGB och sedermera generalsekretären Andropovs skyddsling. Gorbatsjov gör intryck på Storbritanniens premiärminister Margaret Thatcher som förklarar för världen att han är en man att göra affärer med. Efter ett av

hennes besök i Moskva förkunnar tidningarna att hon återvänder "From Russia with love", utan att veta att den filmen är den populäraste av James Bond-filmerna som i språkligt undervisningssyfte visas på KGB-skolan för blivande underrättelseofficerare.

Supermakterna börjar tina upp sina djupfrysta relationer på politisk nivå och samtidigt tar den amerikanska extremhögern avstånd från ett närmande. Extremhögern och det militärindustriella blocket ser förändringen och närmandet som ett hot mot egna krassa intressen.

Min vän från Moskva reser omkring i världen, deltar i konferenser, håller föredrag. Han är uppmärksam, påpassad, hårdbevakad och utsatt för avund.

- Det är en stor sorg för mig, säger han en gång till mig, att jag inte kan uttrycka mig konstnärligt.

Senare slår mig tanken att sovjetiska konstnärer kunde drivas i landsflykt som Solzenitsyn, som sångerskan Visjnevskaja och hennes make cellisten Rostropovitj. De tvingades i landsflykt men kunde fortsätta med sina liv och sin verksamhet i ett annat land. För min vän var den vägen stängd. En forskare skulle aldrig tillåtas lämna landet och för honom var avhopp uteslutet.

Det var turbulenta år för mig. Världspolitik griper in i det individuella, personliga, och livsöden formas av tillfälliga beslut. Inte ens nu långt senare kan jag reda ut de trassliga trådarna som vävdes ihop av ett förbiilande ögonblicks impuls.

- Presentera mig, sade jag och från det ögonblicket drogs en händelsekedja igång vars djuptgående konsekvenser jag inte kunde ana.

Historiens ängel står med ryggen mot framtiden som Paul Klees Angelus Novus. Min ängel är Hugo Simbergs skadade ängel med ombundet huvud som av barn bärs fram på en bår. Ängeln sitter med nedböjt huvud, med slokande vingar. Den håller sig fast vid bårens kanter, hjälplös, tillintetgjord. Barnen har tagit hand om ängeln, den sårade hjälparen, och bär den till ett skyddat och hemligt ställe för läkning och ro.

31

Jag flyttade, bytte bostadsort. Jag får ett underligt besök från staden där jag bodde förr. En flyktig bekant uppenbarar sig, en frilansjournalist som säger sig vilja göra en intervju med mig och får med sig ett par fotografier mot löfte om att jag får dem tillbaka. De återbördas aldrig till mig. Min telefon betar sig ännu konstigare än tidigare. Rösterna låter avlägsna också i lokalsamtal. När jag ringer upp någon blir det en fördröjning efter att jag slagit numret och innan ringsignalen hörs. Vid samtal som varar länge bryts linjen plötsligt och telefonen tystnar.

- Är din telefon avlyssnad? undrar en av mina vänner.

Också annat underligt inträffar. En dag står en tavel-försäljare vid min dörr. Jag ber honom stiga in, jag vill gärna se hans portfolio. Han har presenterat sig som konstnär, utlänning, en polack får jag för mig. Jag bläddrar igenom målningarna.

- Men det är inte du som gjort alla bilder, konstaterar jag.

På knackig engelska förklarar han att han har med sig även vänner konstverk. Den här gången avstår jag från att köpa något. Jag gjorde det en gång tidigare, köpte ett måleri av en kringvandrande konststuderande på sensommaren då de vita rosorna blommade så praktfullt vid huset som då ännu var mitt hem. Den här gången köper jag inte

något och följer den unge konstnären med blicken när han lämnar huset. Jag förväntar mig att han går till grannen för att möjligen ha bättre lycka och där få något sålt. Istället går han sin väg, han besöker inte någon annan än mig vid gatan där jag bor.

Det är underlig tyst efter det senaste samtalet från Moskva. Han har återvänt från ett besök i USA och är på väg igen till Japan, en forskarkonferens, ett Hiroshimamöte. Hans röst låter annorlunda, spänd, stressad. Ännu en resa väntar efter Japan, en konferens i Cordoba. Det är sista gången jag hör hans röst. Vad som sedan hände har jag under årens lopp försökt få reda på, försökt pussla ihop, anat, föreställt mig och gissat mig till. Men vad som hände honom har jag aldrig fått veta.

En av hans arbetskamrater på institutionen frågade honom en gång vad han trodde skulle hända om han försvann.

- Det skulle bli stor uppståndelse, trodde forskaren, min vän.

Så rätt han hade och så fel. Det förflöt tre månader innan jag fick veta och innan världen vaknade till insikt om att han försvunnit. Var börjar och var slutar historien om en människa som spårlöst försvinner?

32

Hur många gånger har jag inte försökt återskapa processen, förstå händelsekedjan, få ett grepp om vad som skedde? Minnesbilder flätas samman, hakar ihop sig till ett sammelsurium. Parallella skeenden tangerar varandra, samtidigtheten är missvisande och förvirrande. Det vita återkommer i mina drömmar, det vita och det svarta. Det vita återkommer i mina drömmar som det bländande skenet från en kärnvapensprängning som tänder allt eldfångt inom området, som i Hiroshima och Nagasaki, där städerna förstördes, där allt stod i brand och där svarta sotmoln släckte solen.

Jag har gjort mig en bild av matematikern, mannen från Moskva som så spårlöst försvinner under det kalla krigets sista år, i brytningstiden mellan förstelning och perestrojka. Den blivande forskaren, atomvinterexperten, är sju år gammal när atombomberna fälls över Japan. Det amerikanska Manhattan-projektet, utvecklingen av kärnvapnet, har försiggått i största hemlighet till stora kostnader. Vid det första testet konstaterar det amerikanska atomprovets övervakare:

- Nu är vi alla i lag med djävulen!

Sextionio forskare anknutna till kärnvapenprojektet undertecknar dagen efter det första testet en petition till den

amerikanska presidenten och varnar för användningen av atomvapnet mot Japan. Presidenten får aldrig petitionen.

I Moskva beordrar Stalin de ansvariga för atomprogrammet att ta fram atomvapnet på kortast möjliga tid. Atombomberna som fälldes över Japan i augusti 1945 ingav Sovjetunionen och Stalin en känsla av underlägsenhet och utsatthet. Forskarna arbetar under tryck, de vill förse landet med kärnvapen innan amerikanska atombomber fälls över fosterlandet. Forskarna tänker inte på de tusentals förslavade fångar som används i projektet. Rädslan för ett nytt krig uppväger allt annat. Högste chefen för atomprojektet är Berija, mannen med den omätliga aptiten på atletiska kvinnor, chef för den hemliga säkerhetstjänsten och för de miljoner slavarbetare som finns i lägren.

Den 22 november 1955 genomförs ett lyckat kärnvapenprov. Marskalken, den ansvariga för testsprängningen firar med middag. Visserligen har en soldat omkommit och många människor och djur har skadats i samband med sprängningen, men trots allt har man lyckats med att skapa vapnet för total ödeläggelse. Konjaksglasen är fyllda och marskalken ger tecken åt Sacharov, som länge arbetat med kärnvapenprojektet, att utbringa den första skålen.

- Jag föreslår att vi skålar för att våra fabrikationer alltid detonerar lika lyckosamt som idag, men endast över provområden, aldrig över städer, säger Sacharov. En tystnad sänker sig över middagsbordet som om han yttrat något opassande. Alla sitter förstummade tills marskalken småleende stiger upp med det konjaksfyllda glaset i handen.

- Tillåt mig att berätta en allegori.

Och marskalken berättar en historia som är oanständig, hädande och grov. Det grova skämtet är ett svar på Sacharovs olämpligt pacifistiska ord och tankar. Skämtet sätter alla på plats; uppfinnarna, vetenskapsmännen, ingenjörerna, arbetarna, alla dem som varit delaktiga i skapandet av det fruktansvärda vapnet, det mest skrämmande som mänskligheten känner till. Marskalkens besked är solklart. Det är inte upphovsmännens sak att bestämma hur vapnet används. Det bestämmer makten.

Några år senare omkommer marskalken. Han uppslukas av eld tillsammans med hundrasextio andra vid ett misslyckat kärnvapenprov då han uppfylld av hybris vägrade lyssna till forskarnas varningar. Rapporteringen om olyckan når inte allmänheten. Sovjetunionen redogör inte för olyckor inom försvaret.

Matematikern, mannen från Moskva, växer upp under en tid av hopp. Hans tonår och studietid sammanfaller med islossningen efter Stalin, med Chrusjtjovs "töväder" och med de spektakulära sovjetiska erövringarna av rymden. Det är nu hans världsbild formas. Sovjetunionen, den stora och mäktiga, har brutit sin isolering. Intelligentsian i storstäderna diskuterar vid köksborden och den unge mannen från Gorkij, det var vad han uppgav åt mig som sin födelseort, studerar matematik vid universitetet i Moskva. Efter fullföljda studier anvisas han arbete inom försvarsmakten. Därifrån omdirigeras han till att göra datoriserade konsekvenskalkyler av kärnvapendetonationers effekter. Han deltar i en konferens om klimatologi och träffar för första gången amerikanska forskare inom samma fält.

Inom vetenskapen gör man sitt bästa för att få beslutsfattare att förstå det hot som kärnvapen utgör. Man försöker få till stånd ett moratorium, ett stopp på kärnvapenprov och kapprustning. Man försöker få beslutsfattare och makt-havare att ta ett första steg mot en säkrare värld. Trots de bottenfrusna relationerna mellan stormakterna på toppnivå pågår ett forskarutbyte mellan USA och Sovjetunionen. Matematikern besöker det stora landet i väst vid ett flertal tillfällen. Självlärt är han påpassad av de amerikanska säkerhetstjänsterna, men han ges ändå möjlighet att bilda sig en uppfattning om de datatekniska framsteg som gjorts i Staterna och tillfälle till att besöka det institut där forskningen kring "Stjärnornas krig" pågår. Matematikern ingår i det vetenskapsmännens internationella brödraskap som stäcker sig utöver geografiska gränser och politiska konflikter.

Han får arbeta vid de amerikanska stordatorerna som är så mycket effektivare och snabbare än de datorer han har tillgång till hemma i Moskva. Umgänget med amerikanska forskarkollegor är vänskapligt, avslappnat, säkerhetstjänsternas kontroll av honom diskret. Så har det varit under alla år han besökt USA tidigare, men inte den här gången, den sista.

Den här gången är han öppet hårdbevakad. Hans arbetsmöjligheter vid datorerna har begränsats. Varje steg han tar kontrolleras. Han känner sig förödmjukad och reagerar med hånfullhet mot misstänksamheten som nu så oväntat riktas mot honom. Han reagerar med ironi, med svart rysk humor trots varningarna från forskarkollegor. Hans svarta ironi är svårförståelig för amerikanerna, obegriplig för säkerhetstjänsternas enögda väktare.

Efter återkomsten från Amerika är rösten jag hör i telefonen pressad, oigenkännlig, förskrämd. Han talar inte längre om de stora skogarnas tystnad eller om junidimor över drömmande vatten. Den tunna rösten präglas av rädsla, vågar inte antyda, än mindre berätta. Det han säger är inte för mina öron utan för de ansiktslösa, de namnlösa som lyssnar. Han talar inte om Karelens skogar och inte heller om vargtimmens svårmod i Sibelius symfonier. Inte ens den trötthet som ibland präglade stämman finns kvar i rösten som är tunn och spänd som en tråd på väg att brista när vi hör av varandra efter hans sista forskarbesök till det förlovade landet.

Ännu lever Tjernenko, han lever sina sista vinterveckor och en ny tid gör sig beredd att inta Kremls förstelnade värld. Bilden av "ondskans imperium" är på väg att förändras, det svartvita differentieras. Det kalla krigets världsbild som många dragit nytta av och utnyttjat i egna syften håller på att spricka. Förändringen som är på gång ses inte med blida ögon av alla. Element på båda sidor om Atlanten ser förändring och avspänning som hot mot egna krassa intressen.

33

Konservativa amerikanare är motståndare till avspänning mellan supermakterna. De tror att avspänning skulle medföra otillbörliga eftergifter åt den som de betraktar som fiende. En militant högerflygel återupplivar en ideologiskt och känslomässigt fientlig hållning mot kommunismen och Sovjetunionen. Dessutom står stora ekonomiska intressen på spel när staten under Ronald Reagans ledning trappar upp sin vapenarsenal och sin militära kapacitet. Det konservativa Amerika strävar efter att få fram ett psykologiskt klimat där människor accepterar atomhotet. Rädsla för krig inom den allmänna opinionen definieras av dem som politiskt styrd från öst och matematikern från Moskva som håller sina föredrag om kärnvapenvintern runt om i världen som budbärare från Kreml.

Forskningsresultaten, de datorsimulerade modellerna för följderna av ett kärnvapenkrig utgör ett kontroversiellt inslag i den världspolitiska situation som råder. Effekterna av användningen av kärnvapen betecknas av hökarna i Washington som överdrivna trots det obeskrivliga lidande som åskådliggjorts då atomvapnet användes mot Hiroshima och Nagasaki med bomber som utgjorde en bråkdel av den sprängkraft som de nya långdistansmissilerna, Peacemaker och andra, bär på i sina stridsspetsar.

I Cordoba, som förklarat sig som kärnvapenfri zon, ordnas en konferens. Våren har kommit, träden står i blom och atomvinterforskaren från Moskva blir inbjuden som talare. Det tar tid för honom att få visum till Spanien. En annan inbjuden forskare från öststaterna meddelar förhinder på grund av sjukdom och strax därpå blir det spanska visumet utfärdat för matematikern från Moskva. Motvilligt och ensam beger han sig på sin sista färd till Cordoba.

Lorcas jagade ryttare rider på sitt svarta sto i natten under den stora röda månen. Han känner vägarna men når aldrig Cordoba. Dödligt sårad rider han på sitt tappra lilla sto hela den långa vägen och vet att döden väntar honom innan han når det avlägsna, det ensamma Cordoba. Matematikern med det poetiska sinnelaget lever ännu en tid, han överlever Cordoba, men hans tid rinner ut och han vändas. Vad hände de dagar han vandrade omkring, ensam och iakttagen i kalifernas stad?

Från vintern i norr flyger jag till våren i Madrid. När planet landar stiger jag ut i det oväntade förvirrande folkvimlet. Spanskan snattrar omkring mig, jag uppfattar inte de snabba orden, den bortglömda spanskan från Mexico. Jag stiger på en buss och förstår efter en stund att det inte är flygbussen till hotellet utan en lokalbuss som stannar vid alla hållplatser på vägen in mot staden. Jag frågar en medpassagerare om vägen, jag försöker forma de glömda spanska orden som förvränger sig till italienskans ord och satsmelodi. En äldre man blandar sig i samtalet, övergår till engelska och presenterar sig som professor i konsthistoria. Han erbjuder sig att visa mig vägen till hotellet, bär min resväska och berättar att han följande dag ska flyga till New York och hålla ett föredrag om Velazquez. Tidigt följande

morgon beger jag mig till Pradomuseet och vet inte när professorn varit förbi mitt hotell och lämnat en reproduktion av den lilla prinsessan, så stel i otymplig praktfull klänning med hopsnört liv. Kort förundras jag över att professorn haft tid och lust att besöka mitt hotell och till på köpet ha med sig en gåva samma dag han sade sig flyga till New York och hålla ett föredrag om Velazquez konst.

Jag tillbringar veckan i Madrid. Flera gånger besöker jag Pradomuseet, jag lyssnar på gitarrer på Plaza Mayor, beger mig på en utflykt till Toledo. Jag försvarar ett äldre spanskt par när de angrips av frispråkiga amerikanare för den spanska tjurfäktningsstraditionen. Mitt försvar är inte ämnat som ett försvar för tjurfäktning utan för det spanska paret som artigt och besvärat lyssnar på amerikanernas angrepp. Tacksamma för mitt in hopp lämnar de mig med en inbjudan till en privat konsert med kammarmusik. Meningen är att de ska ringa mig, men jag hör aldrig av dem mera. Jag får inga samtal om kvällarna som jag tillbringar på hotellet. När jag den sista dagen av min vistelse frågar i receptionen hur det kommer sig att ingen sökt mig under hela veckan får jag till svar att tyvärr har alla som sökt mig blivit inkopplade till ett annat rum där ingen någonsin befunnit sig. Under veckan i Madrid tillbringar jag varje kväll på rummet i väntan på samtal som aldrig kommer.

Efter en vecka i Madrid reser jag tillbaka hem. Tystnaden brer ut sig över månader som övergår från snö till spirande björkar, doftande hägg och vita rosors blomning innan min telefon igen börjar ringa och frågor ställs om min vän som aldrig återvände från Madrid.

34

Den sovjetiske forskaren och matematikern är försvunnen. Han försvann spårlöst efter återkomsten från Cordoba till Madrid, natten före hemresan till Moskva. Han trodde det skulle bli stor uppståndelse om han försvann. Han kunde aldrig föreställa sig den tystnad som råder i månader innan hans försvinnande offentligt uppmärksammas.

Ingen vet vad som hänt honom, den spårlöst försvunne. Många vet inte ens om att han försvunnit. Tystnad råder i tre månaders tid tills en liten notis i en engelskspråkig tidskrift publicerar nyheten med rubriken ”Vad hände kärnvinterforskaren?”

Supermakterna håller på att återuppta kommunikationen med varandra på högsta politiska nivå. Ett toppmöte planeras mellan president Reagan och den nyvalde Kreml-ledaren Gorbatsjov. Toppmötet ska äga rum om sju månader, en kort tid för den planering som krävs. Kontakterna är intensiva mellan Washington och Moskva. Ingenting får störa det försiktiga närmandet, ingen incident som berör en enkel forskare får fördunkla den politiska himlen. Att återuppta kontakt och förhandlingar är angeläget för båda supermakterna som satt ekonomin i gungning genom den sanslösa militära kapprustning de ägnat sig åt.

Trevande söker sig nyheten om hans, den sovjetiske vetenskapsmannens försvinnande ut i offentligheten. Den engelskspråkiga korrespondenten i Stockholm var den första som gick ut med nyheten efter att tid och plats för toppmötet publicerats. Korrespondenten i Stockholm slutar sin lilla artikel med en förhoppning om att antingen Sovjetunionen eller något land i väst kan ge en förklaring till vad som hänt den försvunne forskaren.

Korrespondenten följer upp sin första korta artikel med en annan. Den förstärker intrycket av att det är främst familj, vänner och kolleger såväl hemma som i USA som oroas av försvinnandet och den flera månader långa tystnaden efter resan till Cordoba. Att han skulle ha försvunnit frivilligt, att han skulle ha bytt sida och hoppat av beskrivs som föga troligt.

Vetenskapsvärlden vaknar upp och frångår den diskretion som uppehölls de första månaderna efter försvinnandet, då man ännu undrade om det var fråga om ett frivilligt avhopp. Det skrivs appeller och krävs att makthavare tar reda på vad som hänt den sovjetiske forskaren. Man vädjar om att den eller de som vet något om försvinnandet träder fram och berättar vad de vet.

Under efterföljande månader publiceras mer eller mindre spekulativa artiklar om den sovjetiske vetenskapsmannens försvinnande såväl i europeiska som amerikanska tidningar och journaler. Men det är först i december det året, åtta månader efter försvinnandet i Madrid som det rapporteras i sovjetiska medier. Då har det lyckade toppmötet genomförts och bilden av mysande stormaktsledare vid stockeldsbrasa har kablats ut över världen.

Den sovjetiska vetenskapsakademin går ut med ett pressmeddelande. I det beskrivs kortfattat omständigheterna kring försvinnandet samt de fåfänga försök man gjort för att få de spanska myndigheterna att agera och utreda försvinnandet i Madrid. Vetenskapsakademins pressmeddelande avslutas med en förhoppning om att de spanska myndigheterna äntligen ska göra allt som är nödvändigt för att finna den försvunne och säkerställa vad som hänt honom.

Sovjetunionens ambassad i Madrid har vid flera tillfällen framfört en begäran till de spanska myndigheterna att omständigheterna kring försvinnandet klarläggs. De får inget svar. Inte heller vetenskapsakademin får svar på sina förfrågningar ställda till spanska vetenskapliga organisationer. Mysteriet kring den saknade har i månader omgetts av tystnad. Förbryllade, förtvivalade och oroad har familj, vänner och kolleger väntat på livstecken. Småningom sipparrar insikten in bland västerländska kolleger att forskaren, den ryska matematikern, knappast har bytt sida och hoppat av till väst och att man inte heller i Sovjetunionen vet vad som hänt honom.

I sin bok "Upplaga noll" skriver Umberto Eco ironiskt att det alltid är bättre att insinuera än att komma med uppgifter som någon skulle kunna kontrollera. Det är den typen av uppgifter och beskrivningar som florerar när nyheten om försvinnandet till slut exploderar.

"Klockan är knappt 21. Det är mars 1985. Det blåser en kylig vind i staden Toledo, som ligger utanför Madrid i Spanien. Bara få människor är ute på gatan. Två av dem är

ryska atomforskare. De är var för sig på väg hem till hotellet efter en ansträngande kongressdag om teoretisk atomfysik.” Så lyder den dramatiserande ingressen till en artikel som en dansk tidning publicerar om försvinnandet. Av artikeln framgår att det varit svårt att få fram fakta, det har gått nästan ett halvår sedan matematikern, som specialiserat sig på atomvinterscenarios, försvann. Men, tillägger journalisten, den dunkla sanningen om den saknade finns säkert på magnetband i KGBs eller CIAs källare.

Amerikanska tidningar hävdar till en början att han förhörts av CIA. Det påstås också att en annan avhoppare skulle ha haft till uppgift att likvidera sin landsman, men att han istället hoppade av själv. Teorin, som allt oftare börjar föras fram i amerikanska medier, går ut på att atomvinterforskaren skulle ha planerat sitt avhopp till väst och att han därför tagits av den egna säkerhetstjänsten och med våld förts tillbaka till hemlandet. Det påstås att forskaren i samband med bortförandet kan ha dödats med avsikt eller av misstag.

Söndagsbilagan till en italiensk tidning ger en omfattande rapport om den försvunne. Flera månader har förflutit sedan matematikern från Moskva försvann, men trots detta går de italienska journalisterna grundligt tillväga. De har besökt Spanien, de har varit i Cordoba, de har intervjuat alla som kan veta något om försvinnandet, alla de fått tag i, alla som haft något att säga. Resultatet av journalisternas vedermödor är en underhållande blandning av fakta, spekulationer och rena gissningar, en blandning lämplig att läsa till en söndagsfrukost. De skriver om en berusad ryss som försvinner i Spanien, om en sympatisk vetenskapsman som lägger fram en teori i pacifismens tjänst.

”Detta är en berättelse om spioneri i datorernas tidevarv”, förkunnar de. ”Det är viktigare att vara trevlig vid ett middagsbord än att nattetid smyga sig in i hemliga rum.”

Journalisterna målar upp en bild av en människa som sålt sin själ för det ljuva livet i väst – och förlorat den till KGB.

35

Journalister ringer upp mig. De ringer från olika länder, talar olika språk. Hur de hittat fram till mig vet jag inte. Jag har inte svar på deras frågor. Jag vet inte vad som hänt den ryske forskaren och jag som alla andra söker svar.

Åter befinner jag mig i tunnelbanan i Moskva. Ser på människorna, trötta tomma ansikten, slutna ögon, arbets-händer med uppsvullna fingrar vilar stilla under den stund färden varar. Jag står och håller mig i handtaget som sitter så högt uppe att jag knappt når det. Blind fart mot det okända, ingen att hålla i som senast jag var i Moskva. Tåget rusar fram i tunnlar svärta, djupt nere under marken, stannar till vid stationerna, tystnar efter ett långt utdraget skärande bromsljud. Ibland stannar tåget mellan stationerna, står oförklarligt stilla i kvävande tystnad tills ljuset plötsligt blinkar till, tåget knycker till och jag slungas ut ur tunneln.

Jag stiger av vid samma tunnelbanestationen som tidigare, den gången i oktober, och tar den oändligt långa rulltrappan upp till marknivå. En blind gammal man stannar till vid utgången, förvirrad, vet inte åt vilket håll han ska bege sig. Jag griper tag i hans arm och leder honom rätt, förbi den man i KGB-uniform som fick mig att hejda mig i

steget. Jag lämnar den blinda mannen, går förbi den stora ödsliga platsen, det stora huset, där makthavare arbetar. Gatorna är breda och folktomma. Jag går in i huset vid gränsen mellan det gamla och det nya Moskva och åker långsamt uppåt i den trånga knirkande hissen. Vi samlas, familj och vänner, till ett rådlöst rådslag.

Familj, vänner och kolleger har blivit ombedda, uppmanade att inte företa sig något, att inte själva vidta åtgärder för att få reda på vad som hänt mannen som aldrig återvände. Hans vän, samma som en gång frågade vad han trodde skulle hända om han försvann, leker håglöst med katten, den stora röda med de vita tassarna, katten som hoppade upp på den försvunnes skuldra vid mitt oktoberbesök. Vännen följer mig till tunnelbanan, jag åker tillbaka till hotellet. Som i dvala, ångestfylld och eländig, besöker jag Tretjakovgalleriet. Tiden har stannat, jag måste få den att gå. Leendet har försvunnit från greve Gavril Golovkins ögon. Han ser ut att vilja säga något, orden når mig inte. Aristokraten i morgonrock vid sin frukost rusar förfärad upp, skrämmd av ett oväntat ljud. Soldatens hemkomst är förfärlig som alltid, "on ne l'attendait pas". Blå skuggor och en ensam häst sprider hotfullhet i Isaac Levitans "Mars 1985". Den allvarliga Jungfrun från Vladimir håller ömt sin son i famnen.

I hotellrummets ensamhet skraller telefonen, ständiga felringningar. Ringsignalerna, som elektriska chocker, spränger tystnaden i motsats till telefonstumheten i Madrid. Kväll efter kväll satt jag i tystnaden i väntan på samtal som aldrig kom. Innan jag lämnar Moskva varnas jag av vännen och kollegan till den försvunne.

- Se till att du inte försvinner själv.

36

*Du ensam
med ditt av gudarna
skapade öde*

- Ingen frågade efter honom! säger den spanska polisen när de äntligen tillfrågas om varför ingen undersökning gjorts om försvinnandet. De säger att de hittade den ryska forskarens pass och flygbiljett en vecka efter försvinnandets natt. Dokumenten är rena, väl bibehållna, genombläddrade. Var de hittats är oklart, men de lämnas tillsammans med hans fickkalender in till Sovjetunionens ambassad i Madrid. Ingen frågar efter den ryska matematikern som var så övertygad om att det skulle bli stor uppståndelse om han försvann. Men under försvinnandets första sommar görs försök endast i det tysta för att få reda på vad som hänt honom.

Den korrespondent för den engelskspråkiga tidskriften i Stockholm som var först ute med artiklarna om försvinnandet får besök av två korrekta herrar i mörk kostym. Efter herrarnas besök fortsätter artiklarna om försvinnandet, men nu med ett helt annat tonfall och helt andra teorier. Det viskas om att journalisten skrämts av de strikta herrarnas besök. Massmedias rapportering av den saknade ändras

successivt. Från medkänsla och chock glider tonfallet över till att känslolokalt reducera den försvunnes forskargärning. Fokus skiftar från det mysterium hans försvinnande utgör till ett ifrågasättande av värdet av hans teorier och forskning. Ett människoöde förminskas, en tragedi förvandlas till en diskussion om värdet av hans arbete.

- Saker vi inte vet är i antal mycket större än de vi känner till, har han vid något tillfälle sagt. Nu anförs citatet, lösrückt från sitt sammanhang, som ett medgivande om ignorans och att hela hans forskning endast varit en Potemkin-kuliss med syftet att vilseleda politiker och den ovetande allmänheten. Korrespondenten i Stockholm skriver efter de strikta herrarnas besök att den saknades vetenskapliga gärning överskattats och att hans betydelse i det internationella samarbetet överdrivits. Han omtalas konsekvent i förfluten tid, som någon som inte längre är vid liv, i den engelskspråkiga journalen.

Amerikanska tidningar skriver att effekterna av kärnvapenkrig överdrivits i de scenarier som tagits fram av den försvunne sovjetiske forskaren. De skriver att hans arbete inte varit annat än propaganda för Sovjetunionen och de skriver det i en värld där det finns över en miljon Hiroshimabomber i lager färdiga att användas mot sårbara människor. Effekten av bomberna beräknas av analytiker i termer av megadöd för människor, men de kalkylerade effekterna beskrivs inte i tidningar. De undanhålls för allmänheten.

Hur ska jag beskriva processen, berätta om den tiden, tiden efter försvinnandet? Maktlösheten, de skyddslösa ögonblicken, osäkerheten, ovissheten. Ingenting är så svårt som att inte veta, att leva i en osäkerhetens ovisshet. Vad

hände under färden till Cordoba, vad hände där och hur slutade hans sista natt i Madrid? Längre sökte jag sanningen, jag som så många andra. Jag dras in i en skuggvärld, någon reser iväg från Moskva för att träffa mig, den ovetande.

Än en gång nalkas jag Helsingfors från havet. Det är det bästa sättet att närma sig staden, att långsamt segla förbi Sveaborg och badholmen, där jag solat på klipporna. Storkyrkan svävar i försommarhimlen vit och eterisk, knappt jordad. Uspenskijkatedralen tyngs ner mot jorden tegelstensröd, kupolerna glittrar nyförgyllda. En förväntan uppfyller mig, ett hopp om junitiden, häggens doft och björkens klubbiga blad. Havet ler i morgonsolen och ingenting minns jag av ankomsten från den gången då livet så lättsamt flöt förbi.

Brottstycken av minnen bevaras djupt inne i glömskan, minnesfragmenten kommer och går i egen tid, oåtkomliga, gäckande, omöjliga att bli kvitt. Mötet och närvaron i ett skyddslöst ögonblick varar för evigt. Hur avslutas historien när en människa försvinner? Jag närmar mig Helsingfors i regn och dimma, inte som jag föreställt mig ankomsten i strålände morgonsol. Ett minnets spratt. Långsamt intar staden sin skepnad, men ingenting ser jag av Storkyrkans himmelssvävande klarhet, ingenting av Uspenskijkatedralens guldglans och mörka tyngd, ingenting av Tyska kyrkans spiror. Staden är en annan, försommarstillheten utbytt mot rastlöshet och oro. Ingenting är så svårt som att inte veta, att inte veta vad som hände en försvarslös människa en natt i Madrid.

Vi går längs den långa strandpromenaden, en vän från de soliga somrarnas tid och jag. Vi går i den underliga tystnaden förbi strandkaféernas sordinerade röstmummel. En

joggare springer förbi oss, en spänstig maratonlöpare. Vid Brunnsparken rastar någon sin hund, i lunden ovanför på berget sitter två poliser, bilen knappt synlig inbäddad i grönska. Kanske beundrar de utsikten över havet, kanske har de andra uppgifter. Vi närmar oss den amerikanska ambassaden och två väktare dyker upp framför oss, iakttar oss ur ögonvrån och betar sig som om de inte såg eller brydde sig om oss.

Ögon följer oss på vår promenad på den folktomma gatan, ljudupptagningar hör oss tala om vem som bott i vilket hus för länge sedan. Vi går genom ambassadkvarteret och svänger ner mot parken och tillbaka till havet.

Jag lämnar Helsingfors. Det värsta sättet att lämna staden är att segla ut, att smärtsamt dröjande lösgöra sig från spiror, torn och kupoler en tidig sommarkväll när vinden mojar och havet suckar sig till ro. Jag klamrar mig fast vid staden, håller mig fast så länge jag kan i en evighetslång plåga tills bilderna försvinner och minnena släpper sitt smärtsamma grepp. Snart är det natt över havet och i sömnen fortsätter historien, den aldrig avslutade, historien om en människa som spårlöst försvinner ur tiden en tröstlös natt i Madrid.

37

*Alla dina övergivna gudar
grät för dig, och du
blind, bland spegelbilder.*

Jag befinner mig i en underlig situation. Tomheten kring mig växer, jag står oförstående inför det som sker i det fördolda. Det har pågått en tid, tecknen finns där, men jag kan inte tyda dem. Den första tidens mardrömmar är över. Nu drömmer jag om fartyg som i tystnad glider förbi stränder av tallskog och röd granit, stränder som de av mig aldrig skådade aldrig glömda stränderna vid Karelska näset. Fartygen färdas genom isbelagda vatten och ingen finns ombord.

Telefonen ringer ännu. Den ringer vid de mest oväntade tidpunkter. Journalister söker mig, de ringer från Italien, de ringer från New York. Hur de fått tag på mitt namn och mitt nummer vet jag inte. De ställer frågor till mig, frågor jag inte kan besvara. De vill försäkra sig om att ifall jag ”hör något” så kontaktar jag dem. Jag lovar utan en tanke på att någonsin uppfylla det löftet. Än har man inte gett upp tanken att han, den saknade, finns någonstans.

Ännu en teori förs fram. Enligt den är det en högerextremistisk grupp som kidnappat den sovjetiske vetenskapsmannen. En amerikansk deltagare i Cordobakonfe-

rensen har berättat om rigorösa säkerhetsåtgärder i den röda kalifens stad. Stadens socialistiska ledning har mottagit hot från extremistiska grupperingar. En spansk tidning skriver att det inte finns bevis för att någon sådan gruppering skulle ha kidnappat den ryske matematikern.

Av fragment pusslar jag ihop en bild. Av skärvor limmar jag ihop en kruka, ett kärl för skeenden, möjligheter och minnen. Av det jag vet, av det jag gissar och av det jag föreställer mig formar jag livsödet som suddas ut en natt i Madrid.

38

Under försvinnandets första sommar görs försök endast i det tysta för att få reda på vad som hänt honom. Hans resa till Cordoba och hans vistelse där kartläggs i görligaste mån, så även hans sista natt i Madrid. Det är svårt, redan har månader gått utan något livstecken. En man skickas ut, när inga spår mera finns att uppbåda i Madrid. Mannen är specialutbildad och hans utgångspunkt är Rom.

Rom under sol'leone, den obarmhärtigt brännande augustisolen får romarna att fly till bergen och till havet. Staden är ockuperad av turister och paparazzi. En medelålders man med slokande mustasch sätter sig på stenbänken vid de fyra flodernas fontän på Piazza Navona, Roms vardagsrum, filmskaparen Tarkovskijs favoritplats. Han är sommarelephant som en Mastroianni vid en annan fontän decennier tidigare. Han tändar en cigarett, betraktar det forsande vattnets regnbågefärger. Han vill få bort smaken av mjölk från den svaga cappuccino han drack på det som måste vara Roms snuskigaste bar. Ägaren, den orakade Mario med hängande ögonlock lutade sig förtroligt över bardisken och anförtrorde honom orsaken till sin nedgång.

- Sono le donne, le donne mi hanno rovinato, det är kvinnorna som har ruinerat mig, jag kan inte motstå dem.

Han har den effekten på folk, den mustaschprydde. Mäniskor vill gärna ha honom till sin förtrogne och vän. Även en tillfällig bekantskap som ägaren till Roms snuskigaste bar bakom Piazza Navona, som fastlåst vid sin bar bjuder en herrelös hund varje morgon på en cappuccino och en tramezzino, vill göra honom till sin förtrogne och dela med sig av sitt livs hemligheter.

Dröjande stiger han upp och lämnar fontänens svalka, fimpas cigaretten mot skosulan innan han slänger iväg den. Vid Pantheon stannar han till, går in på baren i hörnet och beställer en café corretto. Smaken av bitter Fernet Branca känns bra efter Marios fadda cappuccino. Han gör en avstickare till kyrkan Santa Maria sopra Minerva och vänder tillbaka samma väg, vinkar avsked till Berninis lilla elefant som bär sin obelisk så obekymrat på ryggen. Han skyndar in i den smala gränd där inget större fordon kan ta sig fram, nu plötsligt målmedveten. Vid Piazza Montecitorio lastas stora pappersbalar av vid tidningstryckeriet, papper från Finland, noterar han i förbifarten. Parlamentet är stängt över sommaren, en ensam vakt står orörlig i skuggan av den massiva byggnaden. Vid fontänen intill Corson stiger en ryttare av sin häst, skimmeln dricker sig otörstig ur den stora skålen. Han lyssnar en stund till en nyfiken förbipasserare som undrar hur det kommer sig att en man med häst befinner sig mitt i staden. Den väderbitna ryttaren förklarar sig ha ridit från Skottland genom Europa med siktet inställt på den eviga staden. Den mustaschprydde erinrar sig sin uppgift, sitt livs största, och fortsätter snabbt vidare. Han väljer Via Condotti upp till Spanska trappan. Den vill

han se en sista gång, dubbeltrappan som för upp till Trinitá dei Montis dubbla torn. Romarna är besatta av kyrkor och fontäner, konstaterar han och hastar upp för trapporna. Tarkovskij tyckte också om vatten erinrar han sig, mannen med ett uppdrag som sett alla hans filmer såväl som alla Bondfilmer som visats i undervisningssyfte.

Han kliver snabbt uppför trapporna förbi alla turister som ännu inte insett att skuggan är den bästa vännen under den romerska lejonsolen. Han svettas, det gör ingenting. Vitbländande sol, djupa skuggor, ett minnesfragment från ungdomens sommarljusa Murmansk infinner sig, känslan av spänning och rädsla inför ombordstigningen på ubåten, samma blandning av rädsla och spänning nu som då. Skjortan är våt av svett, ännu är han inte framme, det gör ingenting att skjortan är våt av svett. För den uppgift han tilldelats behöver han inte lukta gott. Avhopparen som suttit vid de fyra flodernas fontän på Piazza Navona och betraktat Nilens insvepta huvud är äntligen framme vid ambassaden för landet där han avser att söka asyl. Han förklarar sig vid ingången, får vänta en stund tills under rättelsetjänstens män dyker upp ur sina gömslen och tar hand om honom.

Mannen som lyssnade till fontänernas allegretto på Piazza Navona, drack sin corretto vid Pantheon, vinkade adjö åt den lilla elefanten, hastade upp för Piazza di Spagnas trappor är äntligen framme och inne på den amerikanska ambassaden. I ett specialplan flygs han till Virginia och förs till ett säkert hus. Avhopparen vet varför han valts för uppgiften. Det klarade för honom när han satt vid fontänen och lyssnade till vattnets porlande i den tidiga romerska morgonen innan solens kraft skrämde människor in i skuggors svalka.

Utan ett djupare motiv, enbart med skådespelarskicklighet kan ingen övertyga i längden. Han vet att veckorna som nu ligger framför honom blir som ubåtsveckor, än en gång blir han instängd i tidlös tid, utan kamrater men ändå i behov av mänsklig kontakt. Hans enda möjlighet att undgå den ensamhetens avgrund som han är så illa skickad att klara av är att bli vän med fienden, de misstänksamma som förhör honom. Han måste lyckas, den pratglade och lättsamme, den utvalde. Han valdes ut för speciella uppgifter, han skolades och tränades och fyllde alla kriterier: robust hälsa, förmåga att med lätthet lära sig språk och framför allt en absolut hängivenhet för "saken". Hans enda svaghet, hans som Marios, ägaren till Roms snuskigaste bar, är svagheten för kvinnor och framför allt den kvinna som redan placerats ut på samma kontinent. Men det är den svagheten som förvandlats till styrka i den uppgift han nu har framför sig.

Under lögndektortesten fokuserar han på henne och på förhoppningen att få återse henne. Han övertygar dem alla, också den förhørsledare som sedan ett antal månader själv blivit en välbetald dubbelagent. Veckorna flyter förbi i en oändlig ström av förhör. Småningom lättas fångenskapen, glädjen är densamma som att efter långa ubåtsveckor surfa upp till ytan och se hemmahamnen. Som hemmahamn för honom, den avhoppade, är nu löftet att få träffa henne, hans alibi och hemliga källa. De har känt varandra länge, de utbildades tillsammans. Den vackra begåvade kvinnan är den första som utexaminerats i psykologi vid universitetet i Moskva. Hans, avhopparens, resa till henne arrangeras av underrättelsetjänsten som har hand om honom.

39

Han träffar henne under några dagar, några korta dagar, frustrerande i sin avsaknad av uttömmande information och hennes vägran att dela livet med honom. Efter resan är han deprimerad i den enahanda ubåtstillvaro av fortsatta förhör som hans liv består av. För att pigga upp honom, den deprimerade, bjuds han på middag av sin förhørsledare. Han får välja restaurang utanför den skyddade tillvaro som är hans och han väljer en han känner till från tidigare vis- telser och uppdrag i samma stad. Han minns den restau- rangen som en bild från sitt kalejdoskopiska liv som växlat mellan långsamma enahanda ubåtsveckor och färgstarka spänningsfyllda episoder som för alltid sprängts in i hjär- nans vindlingar. Han väljer en restaurang med en romersk specialitet, grisfötter.

Avhopparen och förhørsledaren, väktaren, nästan vän- nen, slår sig ner på de röda vinylbänkarna. På väggarna finns bilder av Washington, vid varje bord en röd nejlika, en sådan som Carmen pryder sig med tänker avhopparen, operaälskaren. När middagen är över ställer sig väktaren, värden i kö vid kassan för att betala. Gästen, den strandade ubåtsmannen, tar upp den röda kryddoftande nejlikan ur vasen, bryter av en bit av stjälken och sätter in den i ka-

vajens bröstficka. Nejliksprydd går han ut för att röka en välsmakande Dunhill i väntan på den betalande förhørsledaren. Men istället för att vänta spankulerar den strandsatte sjömannen iväg till sin egen ambassad i närheten. När värden, väktaren kommer ut från restaurangen är gästen borta. Avhopparen har återvänt, sjömannen är åter i sin hemmahamn. Fienden, som nästan blivit vän, har förlorat trofén.

”Den mest betydande avhopparen” kallas han i pressen i väst, ubåtsmannen på uppdrag. Han längtar hem efter månader i exil i förhörens oceandjup. Som en riktig sjöman åter i hamn efter fullgjort uppdrag berättar han sitt lidandes historia för den samlade pressen på sin ambassad.

- De drogade mig, de höll mig isolerad i månader. Vid första chansen flydde jag mina barbariska fångvaktare. De kidnappade mig under en tjänsteresa till Italien. Jag blev bortförd med våld, de drogade mig, de transporterade iväg med mig, jag var medvetslös, hjälplös och vaknade förvirrad och drogades på nytt. De erbjöd mig pengar och ville att jag skulle bli konsult åt dem. Men jag längtar hem, jag vill bara hem!

Han hoppade av på riktigt, meddelar underrättelsetjänsten som tappade bort sin avhoppade, återvändande ubåtsman. Som orsak till avhoppet anger den amerikanska underrättelsetjänstens talesman att den sovjetiske underrättelseofficeren hade problem med sin hustru i Moskva. Orsaken till återvändandet, säger talesmannen, är att älskarinnan inte ville dela hans landsflykt, utan ville kunna återvända till hemlandet.

Under presskonferensen på ambassaden berättar den återvändande oförbehållsamt om sina lidanden i den amerikanska underrättelsetjänstens händer, men är noga med att poängtera att han är övertygad om att den amerikanska presidenten ingenting visste om hans situation, ingenting visste om hur brutalt och barbariskt han behandlades. Ingenting får störa det kommande toppmötet mellan USA och Sovjetunionen, ingenting får störa mötet mellan maktens män, ingen episod får äventyra stunden vid den redan förbeställda stockvedsbrasan i Genève.

På restaurangen från vilken avhopparen så stilla försvann med en mörkröd kryddoftande nejlika instucken i kavajens bröstficka beställer ägaren två lådor vodka. Han har en ny drink på menyn till minne av spionen som kom in från kylan och gick ut i den igen.

Några dagar efter återvändarens tv-sända presskonferens får kvinnan, som avhopparen i hemlighet med underrättelsetjänstens hjälp träffade, besök. Männen tränger sig in i hennes hem, hon är ensam. Förskräckt backar hon undan från besökarna som vill veta hur den avhoppade återvändaren fått sin information. De har uppfattat signalerna, förstått betydelsen av det återvändaren berättat inför pressuppådet. De visste vad sjömannen talade om. Han berättade om lidanden som inte var hans egna, om ett bortförande som inte drabbade honom själv. Nu vill de veta, de objudna, hur den avhoppade återvändaren fått sin information, hur det kommer sig att det sekretessbelagda basunerats ut över hela världen på en presskonferens ordnad av den sovjetiska ambassaden. Kvinnan backar, fönstret är öppet eller kanske det öppnas och hon faller.

- Svår att identifiera, illa tilltygad, meddelar polisen lakoniskt. Ett beklagligt självmord, beklagligt och gåtfullt, skriver tidningarna och namnger henne till en början med ett namn som de senare ändrar till ett annat, den gåtfulla okända kvinnan.

40

*Knivar i dunklet, glimmande,
du, ur stånd att fly,
omtöcknad, obekant för dig själv.*

Dagarna efter Madrid är dagar av osäkerhet och väntan. Osäkerhetens tystnad fortgår fram till den dag då meddelandet når mig att han aldrig återvänt till Moskva. Jag tänker tillbaka på dagarna i Madrid, dagarna då jag gick omkring som en zombie i staden, då jag med oseende ögon betraktade mästerverken på Pradomuséet, strövade omkring vid Puerta del Sol och lyssnade till gitarrerna på Plaza Mayor medan jag väntade. Jag köpte en klänning av siden, svart med en blodröd tvärstrimma över ena skuldran och vita blommor i kjolen. Jag använde den aldrig.

Jag vet att hans plan gick in för landning på Barajas, flygplatsen i Madrid. Med de andra Aeroflotpassagerarna gick han till passkontrollen. Hans pass och visum granskas uppmärksamt och med noggrannhet. Otålmodig och varm i överrock från vinterns Moskva väntar han på att få gå igenom de hindrande grindarna. I ankomsthallen möts han av chauffören från Cordoba som ska ta hand om hans fortsatta färd, men också av två funktionärer från den sovjetiska ambassaden. De vill ta honom till ambassaden innan

han påbörjar den långa bilfärden till Cordoba. Chauffören blir tillsagd att följa efter till ambassaden och vänta utanför tills föredragshållaren, den ryska matematikern är klar att fortsätta sin färd mot Cordoba.

Resenären är uppretad över dröjsmålet. Likgiltigt betraktar han staden som flyter förbi ambassadbilens tonade fönster. Han längtar redan hem, att få vila på soffan i kattens spinnande närhet. Han är febrig, influensayrseln kommer och går. Den morgontidiga uppstigningens obehag och flygresans leda sitter kvar i kroppen. Han ville inte åka iväg till Cordoba men gavs inget val. Ett intetsägande replikskifte i bilen maskerar det ovanliga i situationen. Den ene av funktionärerna försöker sig på småprat men tystnar snabbt. Aldrig är det funktionärer från ambassaden som möter honom på hans resor, det är alltid han som avlägger dem ett besök när det passar honom. Chauffören från Cordoba väntar utanför ambassadområdet när föredragshållaren förs in och blir kvar därinne i en timmes tid.

- Kör mig till närmaste bar, ber han när han kommer ut från ambassaden och sätter sig i bilen. Forskaren är uppretad. På sina resor har han rört sig inom sin egen frihetssfär, inom ett eget avgränsat område. Han vet var gränserna går även om han ibland bryter mot regler, skrivna och oskrivna. Att bemästras av ambassadens säkerhetsfolk gör honom ursinnig. Han känner sig orättvist behandlad, kränkt, attackerad från alla håll. En breddsida har avfyrats mot hans forskningsresultat från Pentagon samtidigt som det försiktiga närmandet supermakterna emellan påbörjats. Det är omöjligt för honom att med kyla acceptera misstänklighöret, illviljan och avundsjukan som han möts av under skenbar korrekthet och ytlig vänlighet. Hans omdöme och

hårda självdisciplin sviktar, en vansinnig lust att sätta hela tillvaron på spel griper tag i honom, en oemotståndlig längtan att ta steget ut över avgrundens rand, att snabbt nå botten, bli kvitt osäkerhetens plåga och han ber chauffören från Cordoba att köra honom till närmaste bar.

Sent på kvällen når han Cordoba, där döden betraktar honom från tornen, men ännu väntar på den vars öde redan beseglats.

Följande morgon håller han sitt håglösa föredrag på konferensen ordnad av städer som förklarat sig som kärnvapenfria zoner. Han känner sig sjuk, slocknad och vägrar delta i den presskonferens som ordnats på eftermiddagen. Han är vetenskapsman, framhåller han och vill inte uttala sig om politik. Ingen ser honom mera den dagen. Han söker ingens sällskap efter att ha hållit sitt föredrag om kärnvapenvintern. Det är inte ens säkert att han använt sig av den inkvartering som ställts till hans förfogande, säger arrangörerna senare.

Ensam går han omkring i staden vid den uråldriga floden Guadalquivir, romarnas och morernas stad. Trött och sjuk tar han sig till den romerska bron, han står vid murarna, han ser tornen och moskéns hästskobågar. Han betraktar synagogans hebreiska skrift, den enda synagogan som finns kvar i Andalusien byggd innan judarna fördrevs från den stolta staden till skogarna i Polen. Han irrar omkring i gränderna, han går vilse. Det är lördagsnatt i Córdoba. Gitarrerna vaknar och med dem Andalusiens själ, flamencon. Sorg och vrede blandas i raspiga röster som river och sliter, på tungan en smak av aska och blod. Kvinnorna dan-

sar med heta ögon och midjor som vatten, den kalla vreden hamrar mot golvet, sångarens klagan, gitarrernas inåtvända klang skänker honom glömska för stunden. För sent att lyssna på varningar, för sent för förstånd och begrundan. Vinets gift är redan i blodet. Först på morgonen tar han sig tillbaka till inkvarteringen, dyker upp ur drogade djup med morgonsolen i ett underligt tillstånd av berusning. Redan i Córdoba är han bevakad och kämpar för sitt liv, men det är ingen som ser hans kamp.

41

Konferensen i Córdoba pågår, gästtalaren från Moskva dyker upp berusad på konferensens andra dag. Arrangörerna oroas och tvekar och bestämmer sig slutligen i samråd med Sovjetunionens ambassad att i förtid skicka tillbaka honom, den berusade matematikern, till Madrid. Två chaufförer följer med på resan, de turas om att köra och att hålla ett öga på den oregerlige. De kör genom gröna fält och Sierra Morenas blånande berg i mandelblomsspevning. Sent på eftermiddagen kör de förbi Toledo. Raka spirors svärds klingor spetsar vårens drivande kvällsskyar. Det är hans sista vår, mannens från Moskva, men han ser den inte, han vet det inte. Han sover. Han sover den oroliges sömn, den förvirrades sömn, han sover en sömn som inte ger vila, han sover den plågades sömn. Mil efter mil färdas bilen, timme efter timme pågår färden tills de slutligen är framme i Madrid. Där lämnar chaufförerna honom vid ambassadens stängda grindar.

Där lämnar de honom chaufförerna från Córdoba, de lämnar den motspänstige, den protesterande i en ambassadtjänstemans vård och anträder sin långa färd tillbaka till Córdoba.

En tjänsteman tar sig nu an den ostyrige och gör sig snabbt av med honom genom att boka in honom på ett litet hotell som ambassaden använder sig av för tillfälliga gäster. Matematikern som gick vilse i Córdoba checkas in, tar sig till rummet han får anvisat och sätter sig ner på den enda stol som där finns. Paniken bultar i hans blodomlopp och han vet inte vart han ska ta vägen i sin förtvivlan.

Det finns lokaler i Madrid som håller öppet hela natten för människor som inte kan sova, lokaler som håller öppet för dem, de sömnlösa, som inte finner ro. Bortforslad från Córdoba till Madrid, från den sovjetiska ambassaden till hotellet, maktlöst transporterad i ett underligt tillstånd stannar han en stund på hotellet innan han drivs ut av ångest och desperation. Han irrar omkring i natten, åter en natt i en främmande stad. Han försöker ta in på ett annat hotell men förpassas tillbaka till det redan inbokade. Som på flykt beger han sig ut på de mörka gatorna igen. Det är den tredje dagen av resan från hemstaden mot våren. Hemma dröjer vintern ännu kvar med frostkalla nätter och takdropp om dagen, solen värmer redan och marshimlen öppnar sig mot oändligheten, långsamt vårskymningsblå och äppelkartsgrön innan natten på jorden tar över. Ensam går han på sena folktomma gator i en främmande stad och vet inte vart han är på väg.

Han går omkring på folktomma gator i sitt förvirrade tillstånd. En svart Mercedes med tonade rutor glider upp intill honom, den har följt hans irrfärd och stannar till. En värnlös man slits in i bilen, en drogad man bärs ombord på ett flyg som lyfter i natten. Ännu vet ingen att han försvunnit, ännu vet ingen att han är borta för alltid.

42

Långsamt återfår han medvetandet, vaknar med en dunkel känsla av mardröm och smärta. Hela hans varelse värjer sig för uppvaknandet och samtidigt räds han det bottenlösa mörkret. Känslan av att falla får honom att rycka upp mot vakenhet, till värkande muskler och oro och rädsla. Han förstår inte var han befinner sig, han vet inte vad som hänt med honom.

- Han håller visst på att vakna, hör han någon säga.

Han vaknar till den undantagsvärld han vet att det viskats om. Fängslad, förhörd och utfrågad timme efter timme, dag efter dag tillbringar han sin tid tills tiden försvinner i tidlöshet. Han håller ut i övertygelsen att världen kräver honom tillbaka. Han koncentrerar sig på alla dem som han kan tänka sig agerar för hans frihet, alla dem han i orubblig tro sätter sin tillit till. Han klamrar sig fast vid livet i sin förtröstan på den omvärld som så välvilligt tagit emot honom. Han mäter inte tiden, matematikern har tappat räkningen och vet inte längre om det är natt eller dag.

Han försöker hålla fast vid liv och verklighet, reciterar den poesi han minns, han löser sina matematiska problem tills de försvinner i hjärnans töcken. Han håller fast vid för-

bifladdrande musik och sånger, förvirras och grips av måttlös skräck när minnen av dem han älskar blixtrar förbi. De utnyttjar hans förtvivlan, fångvaktarna, de namnlösa, och han vet inte längre om han förmår klamra sig fast vid det liv som är hans.

Hela april håller han ut, hela april den förfärligaste av månader håller han ut. Långt in i maj, då solen återvänt till hans köldfrusna stad och björkarna slagit ut i Karelen, klamrar han sig fast vid sitt liv. De förhör honom i timmar, dag ut och dag in, i en aldrig sinande ström ansätter de honom med frågor.

- Jag är matematiker, jag är forskare, upprepar han gång på gång.

Det är som om de inte vill förstå honom, inte tro honom. De vill ha andra svar.

- Medge att du inte är annat än en KGB-spion!

De bombarderar honom med påståenden, dag efter dag, eller kanske är det natt, han ser inget dagsljus, tiden den lineära är upphävd, borttappad.

- Vi ger dig ett nytt liv, frestar de honom i det tidlösa mörker där han befinner sig, i det tomrum där verklighet och hallucination flyter ihop. Mardrömmen började redan i Córdoba, där han ensam gick omkring i ett underligt tillstånd av förvirring. Under resan till Madrid sover han genom sin sista vår. I namnlös skräck klamrar han sig fast i bilen, handtaget slits loss när följeslagarna, de två från Córdoba, med våld sliter bort hans händer och lämnar honom ensam kvar. Han skickas iväg och under natten söker han sig till människor som ingenting ser av den ångest som rider honom. Han söker sig till människor tills ingen mera

finns i den sena timmens ödslighet och ingen möjlighet till flykt och räddning längre återstår.

- Erkänn att du är spion och din forskning inget annat än propaganda!

De plågar honom, tiden är ett utdraget lidande. De kommer ingen vart med honom vid förhören. Hur kan han berätta det han inte vet? Han kan inte köpa sig fri med information, att förneka sitt liv står inte i hans makt.

- Jag är matematiker, hävdar han om och om igen. Ingenting annat än matematiker.

Lidandet är fruktansvärt. Han hör sitt eget flåsande, sin egen flämtande andning, ett hest väsande, ett torrt rosslande, de enda ljuden i mörkret. I förvirringens töcken, innesluten i sin smärta, ensam i sitt lidande, pinas han av de frustrerade, av dem som har makten att plåga honom intill förstörelse och ödeläggelse tills intet återstår att krossa.

Han åker skidor i bländande vitt ljus, han åker skidor i Karelen bland vita svartstreckade björkstammar och snötyngda granar. Över allt det vita välver sig en hög glasblå mars-himmel. Han är ångande varm, bara ansiktet kallt överdraget av en ishinna, tunn, genomskinlig. Genom stängda ögon, nertyngda ögonlock ser han upp mot den oändligt blå marshimlen, äppelkartsgrön vid horisonten. Han åker med svindlande fart neråt mot havet där försommarskymningens dröjande dis fyller vattnen med drömmar.

De tog ditt liv. De tog din död. Ingen sörjer dig i ett begravningsståg, inga klockor ringer, ingen förrättar en själamässa när din själ i skepnad av ett litet barn lämnar sitt jordeliv.

Allt är död och mörker, blodet blänker till i rött och spolas bort med vatten från golv i grå cement.

Du sluter inte dina ögon när du känner det kalla stålet mot din tinning. Ingenting ser du, ingenting låter de dig se, förbundna är dina ögon, din själ öppen och din kropp är täckt av skräckens snö när du känner det kalla stålet mot din tinning och vet att ingenting får du mera se av världen. Blodet blänker till i rött och spolas bort med vatten från ett golv i grå cement. Vattnet söker sin väg mot havet, vattnet söker sitt ursprung, bär ditt blod, vaggas dig till glömska. Havet gungar dig i sin famn och blickar upp mot himlen.

Länge hoppas man att han en dag återvänder, att han blir fri från den fångenskap man nu tror att han befinner sig i. Ingen vet, ingen känner till, aldrig någonsin får man veta vilken stund det var då hanen spändes och han blir skjuten, försvinner spårlöst och för evigt.

Vems är skulden? Männens som rövade bort dig på en gata i Madrid? Deras som förgiftade dig i Córdoba där du ensam gick omkring? Är skulden deras som flög dig medvetslös och drogad till en annan kontinent? Männens som förhörde och plågade dig? Eller är skulden deras som aldrig visade sina ansikten?

Alla är de skyldiga, de som inte vet att detta att en gång ha funnits på jorden är oåterkalleligt.

Herre förbarma . . .

I dödsstunden, vid Gudaföderskans avsomnande kommer Kristus och tar sin Moders själ i famnen, själen ett litet barn inlindat i vitt.

Herre förbarma . . .

Vem tog emot din skälvande själ i sin famn när kulan
flög och du för alltid försvann in i din död?

43

*Vilken tystnad
måste klagan övervinna
för att finna tröst?*

Vardagen fortsätter på ytan som förut. Vardagligheter avlöser varandra, rutinerna blir det liv som levs. Jag drömmer om en trädgård, men jag är avskild från den. Marken mellan mig och trädgården är frusen, snötäckt. Jag arbetar som förut, men väljer alltid bilen framom flyg som färdmedel. Jag kör långa sträckor och jag kör fort. Musiken dånar, farten ökar. Instängd i farofylld hastighet finner jag en stunds vila. Jag söker nya vägar.

Jag växte upp vid havet. Stränderna kantades av röd granit slätslipad av otröttliga vågor. Jag reste omkring i världen och såg mig omkring, jag reste omkring med en längtan som aldrig förlöstes. Jag återvände, men kunde inte slå mig till ro, den ro jag så förtvivlat längtade efter. Tvära livskast har varit mitt öde och ändå är det vardagslivet jag skattar högst, den jämna lunk jag inte förunnats.

Mina resor förde mig vida omkring i geografin fram till dess att mina färder tog en annan riktning.

Abd, Tarafa ibn al-, *Nomadens ode över livets flyktighet* – **Abd al-Wali**, Muhammad, *San'a - Öppen stad* – **Abed**, Wael, *Det andra Egypten* – **Abbadi**, Mustafa, *Alexandrias antika bibliotek* – **Adonis**, *Sånger av Mihyar från Damaskus* * *Boken: platsens gårdag nu* Del I-III * *Detta är mitt namn* * *Bönen och svärdet* * *En introduktion till arabisk poetik* – **Alameddine**, Rabih, *En överflödigt kvinna* – **Arkoun**, Muhammad, *Arabisk idéhistoria* – **Assis**, Machado de, *Vansinnesläkaren* – **Bahari**, Hesham, *Kyss marken med pannan!* * *Ner med nästa president!* * *Alhambrabreven* – **Baker**, Raymond m.fl., *Kriget mot Iraks kultur* – **Benzine**, Rashid, *Varför såg jag ingenting komma, Nour?* – **Berque**, Jacques, *Egypten: Imperialism och revolution* – **Blachère**, Régis, *Koranen* – **Bowersock**, G. W., *Det romerska Arabien* – **Braudel**, Fernand, *Medelhavet och medelhavsvärlden på Filip den II:s tid* – **Bülow**, Andreas von, *CIA och den 11 september* – **Böök**, Mikael, *Biblioteksaktivisten - Essäer om makt och bibliotek i informations-samhället* – **Casparsson**, A & **Abotsi**, B, *Ung i Palestina: Att vara tonåring under ockupation* – **Chardin**, Pierre Teilhard de, *Fenomenet Människan* – **Chomsky**, Noam, *Vår kunskap om det mänskliga språket* – **Cossery**, Albert, *Stolta tiggare* – **Díaz**, René Vázquez, *Städer vid havet* – **Dorion**, Louis-André, *Socrates* – **Crôs**, Claudi, *Brasiliens indianska civilisationer* – **Esber**, Ninar, *Samtal med min far, Adonis* – **Falk**, Richard, *Palestinas horisont: Mot en rättvis fred* – **Furtenbach**, Hillevi, *Glömskans svarta snö* – **Ghadban**, Ryan, *Vi var en familj i Betlehem* – **Ghandour**, Zeina, *Honung* – **Gibran**, Kahlil, *Jesus människoson* * *Profeten* – **Griffin**, David Ray, *WTC 7 och dess mystiska kollaps* * *Motsägelser om den 11 september* – **Grimal**, Pierre, *Grekisk mytologi* – **Gullman**, Sven H, *Valamo - Klostret i Ladoga* – **Gustavsson**, Bo, *Höst i Berlin* * *Nemesis nu* – **Habibi**, Emil, *Said Peptimisten* – **Halasa**, Ghalib, *Sandstormen* – **Hasanein**, Ahmad Bey, *De försvunna oaserna* – **Hedin**, Christer, *Islam enligt Koranen* – **Heller**, Frank, *Den tusen och andra natten* – **Hennig**, Jean-Luc, *Stjärtens historia* – **Hirst**, David, *Geväret och olivkvisten* – **Hourani**, Albert, *De arabiska folkens historia* – **Ibn al-Djauzi**, Sibt, *Furstarnas skattkammare* – **Ibn al-Muqaffa**, *Kalila och Dimna* – **Ibn Arabi**, *Ibn Arabi: En minnesbok* – **Ibn Khaldun**, *Prolegomena: Introduktion till världshistorien* – **Ibn Tufail**, *Hayy ibn Yaqzan: Den självlärde filosofen* – **Ibrahim**, Sonallah, *Kommittén* * *Augustistjärnan* – **Irving**, Washington, *Berättelser från Alhambra* – **Isfahani**, Abu l-Faraj al-, *Främlingarnas bok* – **Jamalzadeh**, Mohammad-Ali, *Det var en gång* – **Kassir**, Samir, *Den arabiska olyckan* – **Khalidi**, Tarif, *Den muslimske Jesus* – **Khalidi**, Walid, *Judarnas återerövring av Palestina* – **Khoury**, Elias, *Lilla berget* – **Knapp**, Michael m.fl., *Revolution i Rojava - Demokratisk autonomi och kvinnofrigörelse i syriska Kurdistan* – **Knutsson**, Rolf & **Björnson**, Björn, *Vinden är synlig* – **Koni**, Ibrahim al-, *Stenblödning* – **Lane**, E W, *De moderna egyptiernas seder och bruk* – **Labarre**, Albert, *Bokens historia* – **Laurent**, Eric, *Bushs okända värld* – **Maalouf**, Amin, *Korstågen enligt araberna* – **Mahfouz**, Naguib, *Echnaton Sanningssökaren* * *Miramar* * *Hösten och vaktlarna* * *Respektabel herrn* – **Makhzumi**, Harun al-, *Njutningens källor* – **Masaad**, Raouf, *Strutsägget* – **Mériot**, Christian, *Samerna* – **Mishaqa**, Mikhayil, *Storm över berget: Libanons historia under 1800-talen* – **Minois**, George, *Helvetets historia* – **Mutis**, Alvaro, *Maqroll utkiken* * *Ilona kommer med regnet* * *Huset Araucaima* – **Naoum**, Nabil, *Kairo är en liten stad* – **Niffari**, ibn Abd al-Jabbar al-, *Anhalternas bok* – **Petrisson**, Marcus, *Eldfängd - en parabel* – **Rabi**, Muhammad, *Otared* – **Rodinson**, Maxime, *Muhammad (en biografi)* – **Roy**, Olivier, *Det nya Centralasien* – **Rumi**, Djalaluddin al-, *Ljuvliga skratt* * *Den enhänte korgmakaren* – **Schumacher**, Jean-Pierre & **Ballet**, Nicolas, *Tibhirines anda* – **Shalabi**, Khairi, *Härbärgat* – **Shaykh**, Hanan al-, *Beirut Blues* * *Kvinnorna från myrrans land* – **Shimon**, Samuel, *En irakier i Paris* – **Silverbark**, Thord, *Doktor Hasselquists resa: Linnélärjungen i Mellersta Östern* – **Soueif**, Ahdaf, *I solens öga* * *Kärlekens väv* * *Kairo, min stad, vår revolution* – **Stetkevych**, Suzanne P, *Förislamisk poesi och ritualens poetik* – **Svensson**, Evert, *Vägen till Palestina* – **Säfve**, Torbjörn, *Dagbok om mörker och ljus* – **Sörman**, Anne, *Tills regnet faller: möten med kristna palestinska kvinnor* * *Mer än stenar: om kvinnor i det palestinska intifada* * *Lega* – **Talal**, El Hassan bin, *Kristendomen i arabvärlden* – **Tawfik**, Muhammad, *Candygirl* – **Thoraval**, Yves, *Den egyptiska filmens historia* – **Tsai**, Chih Chung, *Zhuangzi talar: Naturens musik* * *Laozi talar: Den vises tystnad* * *Den dumma välnaden* * *Zen talar* * *Sunzi talar: krigskonsten* – **Vedin**, Bengt-Arne, *Innovation och kreativitet* – **Verne**, Jules, *Den enwise Keraban* – *Svarta havet runt på 45 dagar* – **Wadman**, J Anders, *Klang, Bacchi barn!* – **Wiklund**, Nils, *De svenska översättningarna av Omar Khayyam* – **Winand**, Jean, *De egyptiska hieroglyferna*